

N. HORVÁTH MARGIT – DR. NAGY FERENC

LATIN

NYELVKÖNYV

I.

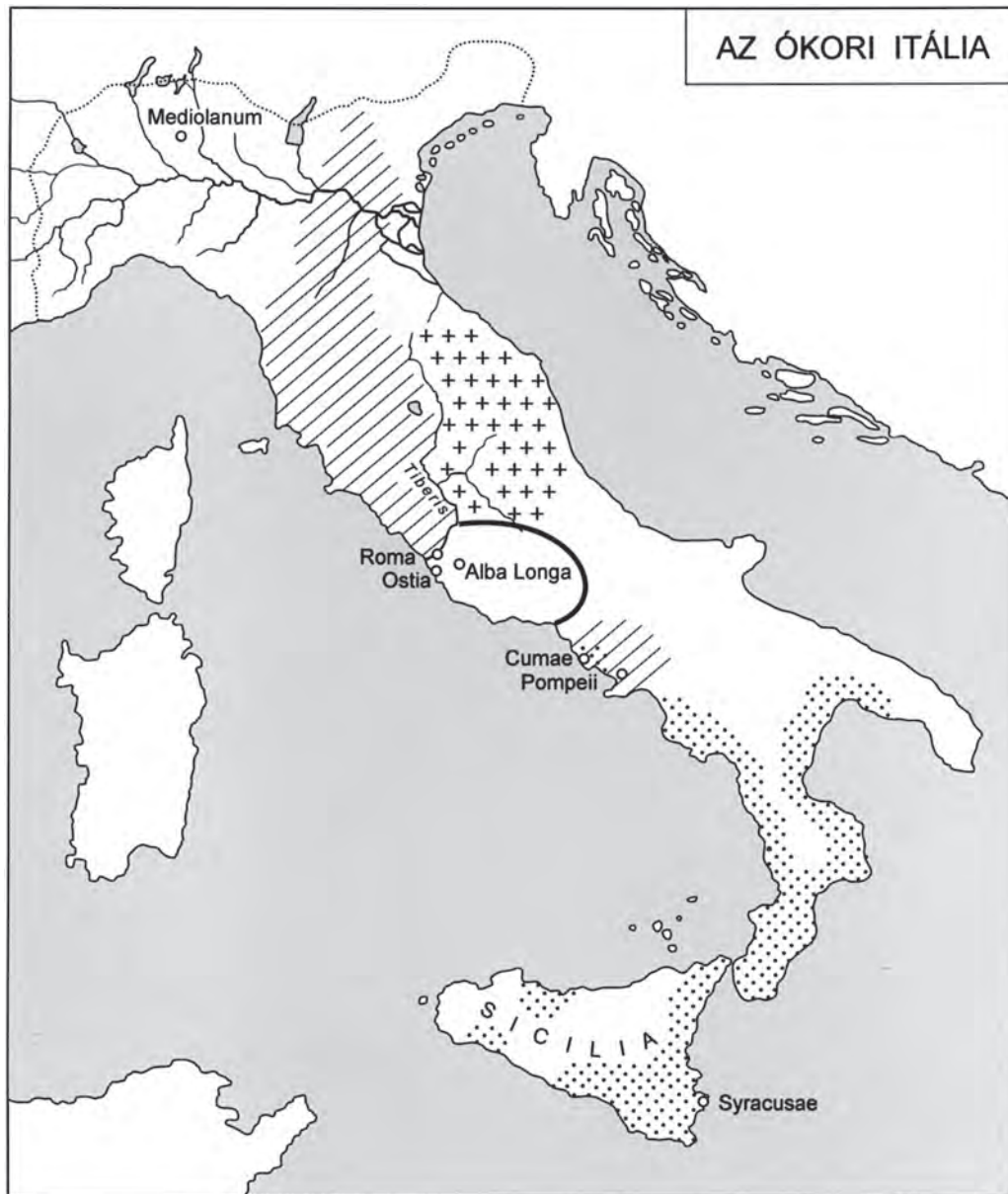

NAT
2020

OKTATÁSI
HIVATAL

AZ ÓKORI ITÁLIA

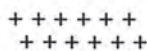
Latium

Graeci

Etrusci

Sabini

N. Horváth Margit – dr. Nagy Ferenc

Latin nyelvkönyv I.

A kiadvány 2021. 03. 28-tól tankönyvvé nyilvánítási engedélyt kapott
a TKV/88-10/2021. számú határozattal.

A tankönyv megfelel a módosított NAT 2020 (5/2020. (I. 31.) kormányrendelet
és a hozzá illeszkedő tartalmi szabályozók előírásainak:

Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 9–12. évfolyam és

Második idegen nyelv tantárgy kerettanterve, Latin, 7–12. évfolyam.

A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban közreműködő szakértők:

Szedenik Enikő, Nagy Károly

Bíráló:

Szőke Ágnes

Az illusztrációkat készítette:

Megyeriné Kovács Katalin

Fotók:

© Shutterstock, © Bridgeman Images, Wikimedia commons

A fedéltervet készítette:

Szabó Rózsa

Felelős szerkesztő:

Tóth Tímea

© N. Horváth Margit, dr. Nagy Ferenc jogutódja, Oktatási Hivatal
(Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó Zrt.), 2013

ISBN 978-615-6336-82-8

Tartalom

Bevezetés – Introductio	5
Lēctiō prīma – Aenēās	11
Lēctiō secunda – Dē Rōmulō et Rēmō	17
Lēctiō tertia – Dē Familiā Rōmānā	21
Repetitiō prīma – Dē orīginibus Rōmae	29
Lēctiō quarta – Dē urbe Rōmā	30
Lēctiō quīnta – Dē deīs Rōmānōrum	36
Lēctiō sexta – Lūdus Rōmānus – Schola Latīna	42
Lēctiō septima – Hūmānitās Rōmāna	49
Repetitiō secunda Colloquium dē septem montibus Rōmae	56
Lēctiō octāva – Dē divīnātiōne	58
Lēctiō nōna – Dē magistrātibus	63
Lēctiō decima – Dē diēbus fēstīs	68
Repetitiō tertia – Decimus mōrōsus et uxor.	72
Lēctiō undecima – Dē agricultūrā	74
Lēctiō duodecima – Dē virginibus Sabīnis	79
Lēctiō tertia decima – Dē Horātiīs et Curiātiīs	83
Lēctiō quarta decima – Mūcius Scaevola	88
Repetitiō quarta – Histōria antiquissima Rōmanōrum	94
Függelék – appendix	98
Latin–magyar szótár	116
Forrásjegyzék	135

Bevezetés – Introductio

„Aki modern idegen nyelvet nem tud, az csak külföldön érezheti hiányosnak tudását, aki viszont a latin nyelvben és kultúrában járatlan, az olykor itthon, saját hazájában is.”

A latin nyelvvel való ismerkedésünk kezdetén nem lépünk teljesen idegen földre. Minden különösebb nehézség nélkül le tudjuk írni, el tudjuk olvasni a latin szövegeket, hisz annyi más néphez hasonlóan mi, magyarok is a latin ábécét használjuk a nyugati kereszténységhez való csatlakozásunk óta. (A görögökön, bolgárokon, macedónokon, szerbekén, ukránokon, fehéroroszokon és az oroszokon kívül ezt az ábécét használja az összes európai állam.) Tanulmányaink során nemcsak a nyelvvel foglalkozunk majd, hanem a görög–római kultúrával is. Ez ugyanis az európai művelődés egyik gyökere. A másik a zsidó–keresztény kultúra, ez a magyarázata az európai civilizációk hasonlóságának. A különbséget pedig a nemzeti kultúrák sajátos, egyéni színe magyarázza.

Ez az ún. „faábra” mutatja az európai kultúra három nagy gyökerét. Gondoljunk arra, hogy egy fának akkor lesz igazán szép nagy a lombja, ha a gyökerei mélyre nyúlnak.

A *civilizáció* és a *kultúra* latin eredetű szavak. Az utóbbit műveltségnek fordították elődeink. Művelni a földet és az „emberfőt” egyaránt lehet. Miért tartozik hozzá a harmadik évezred emberének műveltségéhez is a gyökerek (a mi esetünkben a görög–római kultúra) ismerete? Mert ez megismerve közelebb jutunk a világ – s benne önmagunk – megértéséhez.

Az **ókori görögök** nemcsak a mai Görögország területén éltek, hanem Kis-Ázsia partvidékén is (ma ez Törökország). Messze földekre elhajóztak: meghódították a Földközi-tenger medencéjének jó részét, a makedón Nagy Sándor eljutott In-

diáig. Ezt az óriási birodalmat erős kézzel irányítani már nem tudták, de nyelvüket, kultúrájukat elterjesztették. Az ókornak Nagy Sándor halálától kezdődő szakaszát nevezzük **hellenizmusnak**.

Róma, a közép-itáliai *Latium* tartomány központja, a görögök virágkora idején még kicsi város volt, de katonai hatalmát néhány évtized alatt kiterjesztette először Itáliára, majd az egész Oikumené (= lakott világ) területére, beleértve a göröglakta vidékeket is. A görögöktől a rómaiak sokat tanultak, így végül is a két kultúra együttes értékeit adták át utódaiknak az akkori világ egyre nagyobb területén. A Kr. utáni 1. századra Nyugat- és Közép-Európa jó része római fennhatóság alá került. A meghódított területeken a rómaiak provinciákat (tartományokat) szerveztek. Római provincia volt pl. a mai Dunántúl (*Pannonia*) és Erdély (*Dacia*). A birodalom hivatalos nyelve a latin volt, s a **romanizáció** jelentős nyomot hagyott a korabeli és későbbi népek kultúráján.

A Kr. előtti 1. századtól kezdve terjedni kezdett a birodalomban a **kereszténység**. Krisztus tanítványai nemcsak a zsidóknak, hanem minden népnek hirdették az evangéliumot arámi és görög nyelven: az Újszövetség nyelve a *koiné* (a korabeli görög köznyelv). A kereszténység hamarosan nyugaton is népszerűvé vált, s keserves küzdelmek közepette Kr. u. 313-ban lett államvallás. A nyugati típusú (latin nyelvű) kereszténység központja Róma maradt, míg a keleti típusúé Bizánc (Konstantinápoly, ma Isztambul). A keresztény tanokat (és a liturgia szövegeit) már latinul foglalmazták meg, s lefordították latinra a Bibliát (*Vulgata*). A művelt egyházatyák és későbbi egyháztanítók az antik kultúra értékeit átmentették a keresztény tanításba, s a közben etnikailag jócskán átrendeződött Európának a római egyház közvetített mindenféle tudást (beleértve a művészeteket is) elsősorban a közben kialakuló szerzetesrendek segítségével. Így lesz az európai kultúra másik nagy gyökere a zsidó-keresztény vallás.

A latin nyelvről

Az antik kultúra megismeréséhez ad kulcsot kezünkbe a latin nyelv, melyet eredetileg az ókori *Latium* tartományban beszéltek. (Róma, „az örök város” körüli terület ma is Lazio tartomány.) A latin nyelv hódítások és provinciaszervezés révén terjedt az egész birodalomban (bár a keleti részen megmaradt a görög is). Használata nem szűnt meg a Nyugatrómai Birodalom bukásával (Kr. u. 476). A középkorban a latin volt a művelt Európa egységes nemzetközi nyelve. A későbbi nagy korstílusok (reneszánsz, barokk, klasszicizmus) programszerűen fedezték fel, foglalmazták újra saját felfogásuk szerint az antikvitás hagyományát, s hatásuk – mely később olykor szenvedélyes tagadásban nyilvánult meg – ma is nyilvánvaló. De mi történt a nyelvvel? Bár a latint fokozatosan kiszorították a nemzeti nyelvek, a tudományokban (lásd pl. az orvostudományt, a jogot és teológiát) sokáig megmaradt, mivel mindenki értette. Gyakran még ma is, ha valamilyen új dolgot fedeznek fel vagy találnak ki, latin (vagy görög) elnevezéssel illetik. A tudományok nyelve ma már nem a latin, de a szakszavak és kifejezések latin vagy görög eredetűek, így mindenki ugyanazt érti rajtuk. Manapság kétségkívül egyre inkább az angol tölti be a nemzetközi nyelv szerepét, ám a tudományos konferenciákon használt angol szókincsének nagyobbik

fele felismerhetően latin eredetű, s ez nem csak az úgynevezett *nemzetközi szavak* nagy száma miatt van így. (Nemzetközi szavaknak vagy kultúrszavaknak nevezzük azokat a latin és görög eredetű szavakat, amelyek több európai nyelvbe belekerültek a fogalom bevezetésével együtt, pl. az iskolai élet, vallás, jog, politika, irodalom, művészetek, kereskedelem, mezőgazdaság, történelem, természettudományok és a mindennapi élet területén.) Ezek száma több tízezerre tehető, s egy átlagosan művelt ember könnyen megérti őket, hangalakjukban és kiejtésükben már a nemzeti nyelvek sajátosságaihoz igazodtak. Álljon itt példaként egy csokorra való a magyar nyelvből: *iskola, kollégium, menza, templom, oltár, kántor, testamentum, juss, liberális, konzervatív, pluralizmus, poéta, humanizmus, publikál, skála, opera, export, tranzit, agrár, traktor, plusz, mínusz, origó, pozitív, negatív, gravitáció, operál, doktor, ambulancia, motor, ventilátor, videó, rádió, laboratórium, konzerv, vitamin, centrum, finis stb.*

A klasszikus latin továbbélésének másik útja az volt, hogy a Római Birodalomban beszélt változatából a különböző nemzeteknél fokozatosan kialakultak a **latin** úgynevezett **leánynyelvei**, az **olasz, francia, spanyol, katalán, portugál, román** és még néhány kisebb nyelv. Ezek tanulását természetesen megkönnyíti a latin ismerete: mind nyelvtanuk, mind szókincsük nagymértékben hasonlít a latinéhoz. De nekünk, magyaroknak nemcsak az újlatin nyelvek tanulását segíti a latin, hanem pl. az *angolét, németét* vagy éppen a bármelyik *szláv* nyelvét is, mivel ezek a latinnal közös nyelvcsaládba, az **indoeurópai nyelvcsaládba** tartoznak. Míg a német és a szláv nyelvek esetében inkább a nyelvtan, az angol esetében – mint már említettük – a szókincs mutat sok hasonlóságot a latinnal (ezeket a szavakat nagyrészt a franciáktól vették át a normann hódítás idején).

Szent István uralkodása óta ugyanígy a mi nyelvünk fejlődésére is jelentős hatást gyakorolt a latin, hiszen nemcsak az írást vettük át, hanem a nyelvet is. A többi európai nemzetnél tovább, egészen 1844-ig volt hivatalos nyelv hazánkban a latin. Ennek az az egyik oka, hogy e soknemzetiségű Kárpát-medencében a művelt emberek érintkezésének semleges eszköze lehetett, sőt fontos szerephez jutott a Habsburgok németesítő törekvéseinek megghiúsításában. Nem véletlenül hívtuk még nem is olyan régen a latint „apanyelvünknek” (*sermo patrius*) a magyar anyanyelvünk (*lingua materna*) párjaként. (Sok nép ugyanis velünk ellentétben nyelvét és szülőföldjét az apáról tartja számon, nem az anyáról...)

Reméljük, hogy a latin tanulása sok élményt jelent majd e tankönyv minden használójának.

Ezúton mondok köszönetet mindazoknak, akik észrevételeikkel hasznos tanácsaikkal segítették ennek az új kiadásnak létrejöttét: elsősorban Szőke Ágnesnek, Illyés Erikának és Szilágyi Ilonának, s rajtuk kívül mintegy ötven latin szakos kollégámnak, valamint kedves tanítványaimnak.

N. Horváth Margit

Írás

A latin ábécé¹: a b c d e f g h i l m n o p q r s t u v x

Olvasás a hagyományos magyarországi ejtés szerint

Magánhangzók,
melyek ejtése eltér a magyartól:

a → **á**

ā → hosszú **á** – *āra*

e → **e** – *Venus*

ē → **é** – *tēlum*

i + **mgh.** (szó elején!) → **j** – *Iuppiter*

mgh. + **i** + **mgh.** → **j** – *Māius*

y³ → **i** – *hydra*

*diftongusok*²:

ae → **é** – *praemium*

oe → **ő** – *poena*

ezek és az **au**, **ei**, **eu** két betűvel íródnak, de a kiejtésben egy szótagot alkotnak. Az **aē** v. **aë**, ill. **oē** v. **oë** jelölés azt jelenti, hogy a két mgh.-t külön ejtjük. Pl. *aēr*, *poēta*

Mássalhangzók,
melyek ejtése eltér a magyartól:

c + **magas mhg.** (e, i, y, ae, oe) → **c**

– *Cicerō, cylindrus, Caesar, coelum*

c + **mély mhg.** (a, o, u) → **k**

– *casa, cōnsul, Marcus,*

c + **msh.** → **k** – *crēta, frūctus*

c szó végén! → **k** – *lac*

s → **sz** – *servus*

Betűkapcsolatok

1. A görög eredetű msh.-csoportok:

ch → **kh** – *schola*

ph → **f** – *philosophia*

th → **t** – *Thermopylae*

2. msh. + u:

qu → mindig! **kv** – *aqua*

gu → általában **gv** – *lingua*

su → általában **szv** – *Suāda*

3. A ti- hangcsoport:⁴

tī + **mgh.** → **ci** – *nātiō, nūntius*

DE: **s/t/x** + **tī** + **mgh.** → **ti** – *Attius*

suggestio, Sextius

tī → **ti** – *totūs*

¹ Idegen, főleg görög eredetű szavakban előfordul még: k, y, z (pl. *Kalendae, gymnasium, zona*).

² A diftongus a latin kettős mgh.

³ Az **y** görög szavak átírásában fordul elő, tulajdonnevekben **ū**-nek szokták ejteni, pl. *Styx*.

⁴ A görög szavakban a ti- hangcsoport ejtése ti marad. Pl. *Miliādēs, tiāra*.

A hangsúly

A magánhangzók hosszúságát $\bar$, rövidségét $\sim$ jellel szokás jelölni. A *hangsúly* a latin nyelvben az utolsó előtti szótagon van: *nātūra*, *Rōma*, ha ez rövid, egy szótaggal előbbre kerül: *suggestio*, *patria*.

A restituált kiejtés

A fenti hagyományos kiejtéssel szemben szerte Európában az ún. restituált (helyreállított) latin kiejtés használatos. A szakemberek véleménye szerint ez felel meg a klasszikus kori latin kiejtésnek. Lényege: a betűknek és betűkapcsolatoknak állandó hangértékük van, tehát a *c* betű mindig *k*, a *ti* szótag *ti*; az *ae* diftongus *ai*, az *oe* → *oi*. Pl.: *Cicero* – Kikerő, *Caesar* – Kaiszár, *Horatius* – Horátiusz.

FELADATOK

1. Ezeket a nyelvünkben élő latin szavakat hogyan írhatták az ókori rómaiak?
július diktátor szervusz!
Kornélia március kvantum kondíció
2. a) Gyakorold a kiejtést a következő szavakon!
aedilis, amphiteātrum, Iūnō, poēta, hostia, Aenēās, lēctiō, iūs, Phoebus, vērātīō, Remus, Illyricum, Iūstītia, Graecus, carcer, Palātium, Māia, quisque, totīus, suāve
- b)* Gyakorold a következő híres mondások kiejtését! (Járj utána, hogy mit jelentenek és honnan erednek!)
nunc et semper, tabula rāsa, circulus vitiōsus, sub rosā, „Ecce homō!”
„Vitam et sanguinem!”, „Sors bona, nihil aliud.”
(Segítségül használhatod: Bánk József *3800 latin bölcsesség* c. könyvét!)

* A könyvben a csillaggal jelölt feladatokat szorgalmi feladatként javasoljuk feldolgozni.

Aenēās

Fābula clāra – Bellum Trōiānum

A rómaiak ősi, mitikus története a híres trójai háborúhoz kapcsolódik. A trójai monda-kör hőseinek sorában ott harcol az isteni származású Aineiász (latinul: *Aenēās*) is, akinek anyja a szerelem istennője, Aphrodité (*Venus*). Homérosz Iliászában olvashatjuk összecep-sését a híres Akhilleusszal. *Aineiászt* Poszeidón, a tengeristen menti meg a haláltól:

...*hogy élve maradjon,*
hogy ne legyen mag nélküli és nyom nélküli eztán
Dardanosz ága, hiszen Zeusz őt kedvelte leginkább...
s Aineiász erejét teszi végül a trószok urává
s gyermeke gyermekeit, kik még ezután születendők.
Homérosz: Iliász XX. 303–5, 307–8.
(Devecseri Gábor fordítása)

A trójai mondát görög telepesek hozták Itáliába (itt már a Kr. e. 6. sz.-ban ismerték). Leghíresebb változatát, az *Aeneist* Vergilius, *Augustus* császár korának költője formálta nemzeti eposzá. Ebben a hőskölteményben *Aeneas* isteni parancsot teljesítve indul el az égő Trójából (*Ilion*), kimentí, s vállán viszi atyját, Ankhiszészt (*Anchīsēs*), vezeti fiát, Aszkanioszt (*Iūlus*), és magával hozza a házi istenek szobraiát. Sokat hányódik szárazon és vízen, míg megérkezik Itália partjaira, ahol a jóslat szerint az új hazát meg kell alapítania. De még itt sem ér véget a küzdelem: meg kell nyernie szövetségesül *Latinus* király népét, le kell győznie a környékbeli őslakókat, s végül letelepítheti sokat túrt társait.

A rómaiak tehát ősatyjuknak vallották *Aeneast*, akinek leszármazottai: *Romulus* és *Remus* lettek Róma alapítói.

...*a terhet*
Már veszem is fel, Júlus, a csöpp jobbombá fogódzik,
És apró kis lépteivel lohol atyja nyomában...
(Vergilius: Aeneis, Lakatos István ford.)

Aeneas apjával és fiával (szobor Gorsiumból)

Homērus fābulam clāram nārrat. Homērus poēta clārus est. Homērus, poēta Graecus bellum Trōiānum canit et glōriam māgnam habet. Graecī contrā Trōiānōs bellum māgnū gerunt. Graecī Trōiānōs vincunt. Virī Graecī et Trōiānī clārī sunt. Virī clārī fāmam bonam habent.

Vergilius poēta Rōmānus est. Vergilius, poēta clārus sic canit: „Arma virumque canō”, et fābulam clāram nārrat. Aenēās vir Trōiānus in Itāliam venit et deōs in Latium portat. Etiam virī Trōiānī in Italiam veniunt. Aenēās multās per terrās errat. Etiam virī Trōiānī multās per terrās errant. Aenēās multa bella gerit et populōs multōs vincit.

Fābulae clārae sunt. Homērus et Vergilius poētae clārī sunt. Populus Rōmānus clārus est. Populus Rōmānus fāmam bonam et glōriam māgnam habet.

Sententiae: Fāma volat. (*Vergilius*)

Sic transit glōria mundī. (*Plinius*)

Cōgitō, ergō sum. (*Descartes*)

Proverbia: Nōn semper errat fāma.

Bona causa triumphat.

GRAMMATICA

1. A latin nyelvben nincs névelő: **fābula** – *a monda, egy monda, monda*.
2. A latin nyelv nem különbözteti meg az alanyi és a tárgyas igeragozást:
fābulam nārrō – *elbeszélék egy mondát*
– *a mondát elbeszélem*.
3. A latin létigét is használ ott, ahol a magyarban a névszói állítmány magában áll:
Homērus poēta est. – *Homérosz költő*.
4. A **declinatio** (*dēclīnō* – *elhajlítom, ragozom*), a **névszóragozás**
 - a) A főneveknek három nemük van:
hímnem – **masculinum** (a *mas* – hímnévből) **m**
nőnem – **femininum** (a *fēmina* – nőnévből) **f**
semlegesnem – **neutrum** (*nē-utrum* – egyik sem) **n**
A főnevek nemét a szótárban jelöljük. Végződésük és jelentésük gyakran segít nemük megállapításában.
 - b) A főneveknek általában öt esetük és két számuk van:
alanyeset – **nōminātīvus (nom.)** egyes szám – **singulāris, sing.**; S.
tárgyeset – **accūsātīvus (acc.)** többes szám – **plūrālis, plur.**; Pl.
birtokos eset – **genitīvus (gen.)**
részeshatározós eset – **datīvus (dat.)**
határozós eset – **ablātīvus (abl.)**

Az olvasmányunkban található főnevek ragozásuk szerint a következő csoportokba sorolhatók:

1. csoport: I. declinációs a tövű főnevek (f vagy m)

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	terra	föld, egy föld, a föld
	<i>acc.</i>	terram	földet
	<i>gen.</i>	terrae	földnek a...
	<i>dat.</i>	terrae	földnek
	<i>abl.</i>	terrā	földdel, -től stb.
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	terrae	földek
	<i>acc.</i>	terrās	földeket
	<i>gen.</i>	terrārum	földeknek a...
	<i>dat.</i>	terrīs	földeknek
	<i>abl.</i>	terrīs	földekkel, -től stb.

Idetartoznak: Italia, fābula, glōria, poēta! (ez utóbbi masculīnum!)

2. csoport: II. declinációs o tövű főnevek (masculīnum vagy fēmininum)

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	populus	nép, egy nép, a nép
	<i>acc.</i>	populum	népet
	<i>gen.</i>	populī	népnek a...
	<i>dat.</i>	populō	népnek
	<i>abl.</i>	populō	néppel, -től stb.
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	populī	népek
	<i>acc.</i>	populōs	népeket
	<i>gen.</i>	populōrum	népeknek a...
	<i>dat.</i>	populīs	népeknek
	<i>abl.</i>	populīs	népekkel, -től stb.

Idetartoznak: Homērus, deus, vir (ez utóbbi a sing. acc.-tól kezdve ugyanazokat a végződéseket kapja, mint az -us végűek!)

3. csoport: II. declinációs o tövű főnevek (neutrum)

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	bellum	háború
	<i>acc.</i>	bellum	háborút
	<i>gen.</i>	bellī	háborúnak a...
	<i>dat.</i>	bellō	háborúnak
	<i>abl.</i>	bellō	háborúval, -től stb.
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	bella	háborúk
	<i>acc.</i>	bella	háborúkat
	<i>gen.</i>	bellōrum	háborúknak a...
	<i>dat.</i>	bellīs	háborúknak
	<i>abl.</i>	bellīs	háborúkkal, -től stb.

Idetartoznak: Lātium, arma! (csak plur. alakjai vannak!)

5. A melléknemek

A melléknév mindig megegyezik a hozzá tartozó főnévvel nemben, számban és esetben. A melléknévi jelző általában a jelzett szó után áll.

Az olvasmányunkban található melléknemek *hímnemű főnevek mellett* a II. declinációs **o** tövű főnevek *masculinum* végződéseit, *nőneműek mellett* az I. declinációs **a** tövű főnevek végződéseit, *semlegesneműek mellett* a II. declinációs **o** tövű főnevek *neutrum* végződéseit veszik fel, pl. *populus clārus* – híres nép; *fābula clāra* – híres mese; *bellum clārum* – híres háború; *poēta clārus* – híres költő

6. A főnevek és melléknemek szótári alakja

A főnév szótári alakja három részből áll: **1. sing. nom.** alak **2. sing. gen.** alak (ill. rövidítve lehet csak a végződés) **3. neme.**

Kiejtve: *populus*, *populī*, *masculinum*. Leírva, rövidítve: **populus**, **-ī m**

A melléknév szótári alakja egyenlő a *sing. nom.* alakjaival.

Kiejtve: *māgnus*, *māgna*, *māgnum*. Leírva, rövidítve: **māgnus** 3

(A melléknév után tett 3-as szám ezentúl mindig azt jelenti, hogy **-us**, **-a**, **-um** típusú, háromalakú melléknév.)

7. Helyesírási tudnivaló: A latinban nemcsak a tulajdonneveket, hanem a belőlük képzett melléknemeket és határozószókat is nagy kezdőbetűvel írjuk: pl. Trōiānus 3 – trójai, Latinē – latinul.

8. A praeposíciók

A latinban vannak előjárószók, ún. praeposíciók (praeposit – eléje helyez), melyek a névszók előtt állva, azzal együtt valamilyen határozót alkotnak a mondatban. Némelyik után *acc.*-ba kerül a névszó, másik részük *abl.*-t vonz, pl. *per terrās* – földeken át.

9. Az igék első szótári alakja: kijelentő mód, jelen idő, egyes szám, 1. személy.

Az egyes szám 1. személy ragja: **ō**,
pl. *nārrō*, *habeō*, *vincō*, *veniō*.

Az egyes szám 3. személy ragja: **t**,
pl. *nārrat*, *habet*, *vincit*, *venit*.

A többes szám 3. személy ragja: **nt**,
pl. *nārrant*, *habent*, *vincunt*, *veniunt*.

A létige alakjai rendhagyóak: **sum** – vagyok;
est – van; **sunt** – vannak

LEXICA

lēcīō *f* olvasmány, vö. *lecke*

prīmus 3 első, vö. *prīma*, *primőr*

clārus 3 híres

fābula, **-ae** *f* mese, monda

bellum, **-ī** *n* háború, vö. *rebellis*

Trōiānus 3 trójai

Homērus, **-ī** *m* Homérosz, görög költő
(Kr. e. 8. sz.)

nārrō mesélek, elbeszélék, vö. *narrátor*

poēta, **-ae** *m* költő

sum, **est**, **sunt** vagyok, van(nak)

Graecus 3 görög

canō (meg)énekelek, vö. *kántor*, *kantáta*
et és

glōria, **-ae** *f* dicsőség, vö. *glória*

māgnus 3 nagy, vö. *mágnás*

habeō bírok, van nekem (ami: *acc.*)

contrā (+*acc.*) ellen, vö. *megkontráz*,
kontrafék

gerō viselek, vö. *geszta*, *gesztus*

vincō (le)győzök

vir, -ī *m* férfi
fāma, -ae *f* hír, vö. *famózus*
bonus 3 jó, derék, vö. *bon* (*elismervény*),
bonbon (*fr.*)
Vergilius, -iī *m* Vergilius, római költő
Rōmānus 3 római
sīc így
arma *n* (plur.) fegyver(ek), vö. *ármádia*
-que (tapadószó) és
Aenēās *m* Aeneas, a rómaiak mondai
 ősatyja
in (+*acc.*) -ba, -be
Itālia, -ae *f* Itália
veniō jövök
deus, -ī *m* isten, vö. *deus ex machina*,
deizmus
Latium, -iī *n* Latium, közép-itáliai
 tartomány, vö. Lazio (*ol.*)
portō (be)hozok, vö. *portál*, *importál*
etiam is

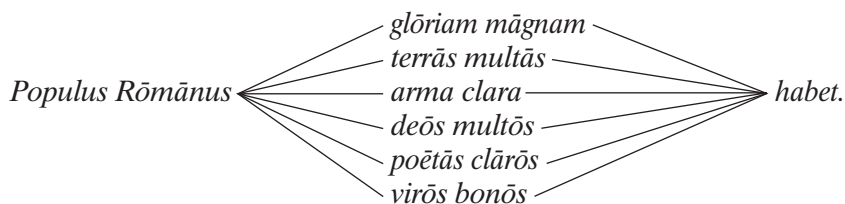
multus 3 sok, vö. *multimilliomos*,
multilaterális
per (+*acc.*) át, keresztül, vö. *per* (*törtvonal*)
terra, -ae *f* föld, vö. *territórium*
errō tévedek, bolyongok
populus, -ī *m* nép, vö. *populáris*, *populáció*,
pop

*

sententia, -ae *f* mondat, mondás,
 vö. *szentencia*
volō repülök
transeo átmegyek, elmúlok
mundus, -ī *m* világ, vö. *mundiál*
cōgitō gondolkodom
ergō tehát
proverbium, -iī *n* szállóige, közmondás
nōn nem
semper mindig
causa, -ae *f* ügy, ok
triumpho győzők

PENSA – EXERCITATIONES

1. Olvasmányunk szövegének singularisban álló főneveit és jelzős szerkezeteit tegyék pluralisba (ahol ez lehetséges)! *fābula clāra* – *fābulae clārae*...
2. Az olvasmány pluralisban álló névszóit tegyék a singularis megfelelő esetébe! – *Graeci* – *Graecus*... (Vigyázat: a *multus* 3 mellett a latin többes számot használ!)
3. Állítsunk össze jelzős szerkezeteket e szóalakokból!
fāmam, *Rōmāna*, *māgnum*, *glōria*, *arma*, *bonam*, *bonus*, *populōs*, *terrās*, *bellum*,
bonī, *virī*, *clārum*, *deus*, *terrae*, *populum*, *Graeca*, *multae*, *multōs*, *multās*.
4. Mondjátok latinul: *a trójai földön át, sok nép ellen, görög földekre, Itáliába*.
5. Mondatkiegészítés: *Virī arma Itālia terra clāra*
Vir Graecus per multās terrās Poēta multās fābulās
Deī in Latium
6. Fordítsátok le!

- 7* Mit jelent a **SPQR** rövidítés?
- 8* a) Keresd meg a tk. Pannonia provincia térképén Gorsiumot! Milyen mai település ókori elnevezése volt?
b) Beszéljétek meg a provinciális művészet főbb jellemzőit az első olvasmánynál található szobor alapján!
- 9* „Arma virumque cano” – ezekkel a szavakkal kezdi Vergilius *Aeneis* c. eposzát. (Az Odüsszeia kezdősora Devecseri Gábor fordításában: *Férfiuról szólj nékem, Múzsá, ki sokféle bolygott!*)
A latin idézet két főneve hogyan foglalja egységbe a két homéroszi eposz, az Iliász és az Odüsszeia tárgyát?

Dē Rōmulō et Rēmō

Aeneas mondája és a városalapítás között a római hagyomány így teremtett kapcsolatot: *Aeneas* fia, *Iulus* követte az uralkodásban, aki megalapította *Alba Longa* városát. Később *Proca* lett a király, akit fia, *Numitor* követett a trónon. *Numitor* azonban testvére, *Amulius* elűzte, a király lányát, *Rea Silviát* pedig fogságba vetette azzal az ürüggyel, hogy *Vesta*-szűz létére gyermeket vár *Mars* istentől. A megszületett ikreket, *Romulust* (Róma későbbi megalapítóját) és *Remust* a féltékeny *Amulius* a *Tiberis*be dobatta. A sekély vízből azonban megmenekültek, és egy anyafarkas táplálta őket, amíg egy pásztor, *Faustulus* rájuk nem talált. *Mars* isten kedvelt állatával, egy farkassal nyújtott segítséget fiaiknak. A rómaiak büszkén hangoztatták, hogy városukat a hadisten fia alapította, s Róma egyik jelképe lett az ikreket szoptató farkas. (Ez a megkülönböztetett tisztelet végső soron a totemizmusra vezethető vissza.)

A capitoliumi farkas (etruszk bronzszobor; az ikreket a reneszánsz korban tették alája)

A Róma alapításával kapcsolatos eseményeket (nemcsak a szerencsés végűeket, hanem az átkos testvérgyilkosságokat is) több római költő megénekelte, sok történetíró megörökítette.

Magister etiam nunc fābulam clāram nārrat. Magister dē Rōmā nārrat puerīs puellisque. Magister dē Rōmulō et Rēmō clārās fābulās poētārum nārrat:

Rēa Silvia, fēmina rēgia filiōs geminōs, Rōmulum et Rēmum habet. Sed Amūlius, vir impius filiōs Rēae Silviae interficēre cōgitat. Rēam Silviam in cūstōdiam dat et puerōs in aquā interficēre servō imperat. Sed servus impēriō dominī impiō nōn pāret. Mars¹ deus filiōs suōs servat et ad puerōs venīre lupae imperat. Lupa pueris, Rōmulō et Rēmō mammās² praebeet. Faustulus, pāstor³ rēgius puerōs parvōs invenit et in casam⁴ suam portat. Geminōs uxōrī⁵ suae, Accae Lārentiae dat. Puerī parvī piaie fēminae placent, ergō Faustulus et Acca Rōmulum Rēmumque in casā parvā ēdūcant.

Posteā geminī cum Faustulō Amūlium, virum impium auxiliō sociōrum interficiunt et cum sociīs urbem⁶ condēre cōgitant. Rōmulus et Rēmus cum sociīs cōnsilium habent, et impērium auguriō dīiūdicant.⁷ Impērium bonō auguriō

¹ *Mars, Martis m* Mars, a római hadisten

² *mamma, -ae f* emlő

³ *pāstor, -ōris m* pásztor

⁴ *casa, -ae f* házikó, kunyhó

⁵ *uxōrī* feleségének

⁶ *urbem* várost

⁷ *dīiūdicō, dīiūdicāre* eldönt

Romulus és Remus ókori pénz-
érmén

Rōmulus habet. Iūdicium auguriī sociīs placet, ergō urbem Rōmulus condit. Hīc Rōmulus et sociī glōriam māgnam habent. Rōma clāra est. Populus Rōmānus postea victor⁸ in bellis et dominus terrārum est. Impērium Rōmānum clārum est.

Fābula magistrī puerīs puellisq̄ue placet.

Sententiae: Lupus in fabulā. (Terentius)
Hīc et nunc.

GRAMMATICA

1. A birtokos szerkezetben a birtok és a birtokos sorrendje rendszerint *fordított* a magyarhoz képest, és csak a birtokos kap genitivusi esetragot.

Pl. fābula magistrī a tanār(nak a) meséje.

2. A praepositíóknak csak két eset lehet a vonzatuk: acc. vagy abl.

Pl. per + acc.; cum + abl.

Az **in** praepositio után mindkét vonzat lehetséges, de eltérő a jelentésük:

in + acc. hová? kérdésre felel, **in + abl.** hol? kérdésre felel.

Pl. in Latium (Latiumba), in aquā (a vízben).

3. Az I. és II. declinatio

A névszóragozásnál az esetvégződések mindig a névszó ún. *ragozási tövéhez* kapcsoljuk. A *ragozási tövet főneveknél a szótári alak 2. tagjából a genitivus jellegzetes végződésének elhagyásával kapjuk.*

a) A *sing. nom.*-ban **a-ra**, *sing. gen.*-ban **ae-re** végződő, *nőnemű* főnevek ragozási rendszerét az **I. declinatio**nak nevezzük: pl. puella, -ae f (ragozási töve: puell-) Az I. declinatiohoz tartozik néhány hímnemű főnév is, pl. poeta.

b) A *sing. gen.*-ban **-ī-re** végződő *hím-* és *semlegesnemű* főnevek ragozásuk alapján a **II. declinatio**ba tartoznak. A hímneműek *sing. nom.* végződése általában **-us**, ritkábban **-er** vagy **-ir**. A semlegesneműek *sing. nom.* végződése **-um**: pl. socius, -ī m (ragozási töve: soci-) magister, -trī m (ragozási töve: magistr-!) puer, -ī m (ragozási töve: puer-) bellum, -ī n (ragozási töve: bell-)

c) Az **-us**, **-a**, **-um** végű melléknevek nőnemű alakja az I. decl. szerint, a hímnemű és semlegesnemű alakja a II. decl. szerint ragozódik. (A melléknevek ragozási tövét a nőnemű alak jellegzetes *nom.*-i végződésének levágásával kapjuk.)

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	clārus	clāra	clārum
	<i>acc.</i>	clārum	clāram	clārum
	<i>gen.</i>	clārī	clārae	clārī
	<i>dat.</i>	clārō	clārae	clārō
	<i>abl.</i>	clārō	clārā	clārō

⁸ victor, -ōris m győző, győztes

<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	clāri	clārae	clāra
	<i>acc.</i>	clārōs	clārās	clāra
	<i>gen.</i>	clārōrum	clārārum	clārōrum
	<i>dat.</i>	clārīs	clārīs	clārīs
	<i>abl.</i>	clārīs	clārīs	clārīs

4. Az infinitivus (rövidítve: **inf.**) – a **főnévi igenév** az igék szótári alakjának második tagja. Az infinitivus képzője: **-re**.

Pl. **narrō, narrāre** (mesélek, mesélni)
vincō, vincēre

habeō, habēre
veniō, venīre

A létige infinitivusa: *esse* lenni.

LEXICA

secundus 3 következő, második

Rēa, -ae Silvia, -ae f Rea Silvia

Rōmulus, -i m Romulus

Rēmus, -i m Remus

magister, -tri m tanár, mester, vö. *magisteri*
fokozat

nunc most

Rōma, -ae f Róma

puer, -i m fiú

puella, -ae f leány, vö. *puer*

fēmina, -ae f nő, vö. *femininum, feminista*

rēgius 3 királyi

filius, -i m fia valakinek⁹

impērium, -iī n parancs, hatalom,
birodalom, vö. *imperāre*

dominus, -i m úr, gazda, vö. *dominójáték,*
dominátus

pārēō, pārēre engedelmeskedik

suus 3 saját, övé

servō, servāre (meg)őriz, vö. *konzervál,*
konzervatórium

ad (+acc.) -hoz, -hez-, -höz

lupa, -ae f nőstényfarkas

praebeō, praebere nyújt

Faustulus, -i m Faustulus (pásztor)

parvus 3 kicsi(ny)

inveniō, invenīre rájön, rátalál (akire:
acc.), vö. *venīre; invenció*

pius 3 kegyes, istenfélő, jóságos, vö. *impius*

geminus 3 iker, kettős, vö. *Gemini* (Iker)
csillagképe

sed de

Amūlius, -iī m Amulius

impius 3 kegyetlen

interficiō, interficere megöl

cūstōdia, -ae f őrizet, fogság

dō, dāre ad, vö. dátum, datál

in (+abl.) -ban, -ben

aqua, -ae f víz, vö. *akvárium, akvarell*

servus, -i m rabszolga, vö. *szervusz*¹⁰

imperō, imperāre (meg)parancsol

placeō, placere tetszik

ēdūcō, ēdūcare felnevel, vö. *koedukált*

postea azután, később

cum (+abl.) -val, -vel

auxilium, -iī n segítség

socius, -iī m társ, vö. *szociális, szocializmus,*
szociológia

condō, condere (meg)alapít, elrejt

cōnsilium, -iī n szándék (tanácskozás),
vö. *orvosi konzílium*

augurium, -iī n (madár)jóslat

iudicium, -iī n ítélet, döntés

hic itt

lupus, -i m farkas

⁹ A latin nyelv az angolhoz, némethez stb. hasonlóan megkülönbözteti a *fiú* szót (*puer*) a *fia valakinek* jelentéstől (*filius*).

¹⁰ A „szervusz” köszönés a „servus humillimus” – „alázatos szolgálója” formula elhomályosult jelentésű továbbélése.

Ostiából, Róma tengeri kikötőjéből származó oltár.
Domborművén Romulus és Remus életéből vett
epizód (az ikrek a farkassal a pásztorok között).

1. Milyen számban és esetben állnak a következő főnevek?
Rōmulō, Remī, puellae, arma, magistrīs, puerum, cōnsiliū, fābulā, bellīs, terrārum, servus, deīs, puerōs, terrā, aqua, auguriō, impēriūs, fēminam, servōrum.
2. Alkossatok birtokos szerkezeteket a következő szópárokból!
socius – puer; arma – vir; fābula – Vergilius; terra – impērium; cōnsilium – magister. Pl.: *socius puerī, socius puerōrum, sociū puerī, sociū puerōrum...*
3. Fordítsátok latinra a következő kifejezéseket!
 - a) vízzel, rabszolgával, szándékkal, fiúkkal, háborúba, háborúban, Itáliába, Itáliában.
 - b) Bővítsétek a fenti szavakat szó szerkezetté: pl. *jó szándékkal, kegyetlen háborúban.*
4. Egészítsétek ki a következő mondatokat a megfelelő állítmánnyal!
Fābula fēminae Magister puerīs Puellae magistrīs Virī sociūs arma Populus Rōmānus victor
(A megfelelő állítmányok más sorrendben: *pārent, est, placet, nārrat, dant.*)
5. Olvasmányainkban megfigyelhettük az *imperium* szó jelentésváltozatait. Írjátok minden jelentésével egy-egy mondatot!
6. Ragozd végig a jelzős szerkezeteket! *poēta clārus, magister bonus, arma multa*
7. Olvassátok el, mi lett Remus sorsa *Ovidius: Római naptára* szerint! (Fasti IV. 799–862. ford. Gaál László)

Dē familiā Rōmānā

*Tantae mōlis erat Rōmānam condēre gentem.
Haj, sok bú-baj után született meg a római nemzet!*

*Vergilius: Aeneis I., 33.
Lakatos István fordítása*

A gyermekkor jelenetei: (egy római polgár síremlékének domborműve).

A rómaiak mondai hőskorával való ismerkedés után pillantsunk be most mindennapi életükbe. Mindannyian ismerjük a *familia* szót. A rómaiaknál ez a mienknél tágabb értelemben vett családot jelentett. Beletartoztak mindazok, akik a „családapa” – *pater familiās* – fennhatósága alatt éltek: a feleség, a gyermekek, a család tulajdonában levő rabszolgák. (A *pater familiās* korai nyelvállapotot őrző genitivusragja mutatja, hogy milyen régi az elnevezés. A családanya *māter familiās* elnevezése ritkábban fordul elő.)

A rómaiaknak a köztársaság korától kezdve általában három nevük volt: a *praenōmen*, *nōmen* és *cognōmen*. A praenomen megfelel a mi utó- vagy keresztnévünknek. A fiúk kapták szüleiktől. Leggyakoribbak: *Cāius*¹¹ (rövidítése **C.**), *Lucius* (**L.**) *Marcus* (**M.**) *Publius* (**P.**) *Quīntus* (**Q.**)

A *nōmen gentīle*, a nemzetségnév a nemzetségbe (*gēns*) való tartozást jelölte. Voltak híresebb és kevésbé ismert nemzetségek. Az előbbieket névadó ősök, illetve őseik alakjához mesés történeteket kapcsoltak. Legendás híró ősökre hivatkozhattak a *Horātiusok*, *Valeriusok*, *Claudiusok*, *Cornēliusok*, *Fabiusok*, és mindenekelőtt a *gēns Iūliā*ba tartozók (pl. *Cāius Iūlius Caesar*), akik *Aeneas* már említett fiára, *Iuliusra* vezették vissza nevük eredetét, származásukat pedig egészen az istenekig. A *cognōmen* egy személyre vonatkozó megkülönböztető név volt (mi többnyire ezen a néven emlegetjük a legkiválóbb rómaiakat), sokszor ragadványnévként keletkezett, de utalhatott külső vagy belső tulajdonságra is. (A *Nāsō* nagy orrút, a *Flaccus* kajla fülűt, a *Tacitus* hallgatagot jelent.) A *cognomen* (és *nomen*) egy része végső soron a mezei élet köréből ered: *Cicerō* *cognomene* a *cicer* – borsó szóból, a *Fabiusok* *nomene* a *faba* – bab szóból. Híres hadvezérek *cognoment* kaphatták az általuk meghódított föld vagy nép nevéből is: *Africānus*, *Germānicus*. Örökbefogadáskor az eredeti *nomen*ből

¹¹ Ezt a tulajdonnevet c-vel írjuk, de g-nek ejtjük (pl. *Caius Iulius Caesar*)!

képzett cognomen járult az örökbefogadott nomenéhez: Octāviānus. Így nem ritka több egymás utáni cognomen sem: Publius Scipiō Aemiliānus Africānus Minor Numantīnus.

A nők az apa nemzetségnevééről kapták nevüket: *Livia, Cornēlia, Iūlia, Tullia*. Alánytestvéreket születési sorrendjük (minor – ifjabb, maior – idősebb), az asszonyokat férjük neve alapján különböztették meg.

A *familia* rabszolgáinak csak egy nevet adtak, ezt kezdetben uruk praenomenéből képezték a *puer* rövidített *por* alakjával: *Marcipor* (= *Marcus* rabszolgája). Később eredeti nevüket viselték tovább vagy születési helyükről (*Syrus, Afer*), ill. hősökről, istenekről (*Apollo, Castor*) nevezték el őket. Ha felszabadították őket, megkapták a gazda praenomenét és nomenét, eddigi egyéni nevüket cognomenként használták.

Római kisfiú szobra nyakában lógó bullával (bullá: etruszk eredetű, kör, szív v. félhold alakú fémből v. bőrből készült amulett, melyet a szabad születésű gyerekek felnőttkorukig viseltek)

Nunc magister dē vītā Rōmānōrum virginibus puerisque narrant.

Rōmānī in familiis vivunt. Pater familiās est dominus familiae. Uxor dominī est māter familiās. Pater et māter, quī¹² filiōs filiāsque, habent, pārentēs sunt. Filiōs dominī Rōmānī etiam liberōs nōminant, quia liberī sunt. Nōn solum liberī, sed etiam servī in familiā vivunt.

Pater familiās patriam potestatem habet. Servī et liberī et uxor in potestate patris sunt. Filiī filiaeque servī servaeque patrī pārent.

Pārentes liberōs alunt et educant. Liberī pārentibus pārent. Rōmānī filiam et filium sorōrem frātreque nōminant. Concordia sorōrum frātrumque bona est. Filiū filiaeque patrem et matrem pārentēs nōminant. Pater familiās filiōs filiāsque et servōs regit; dominum metuunt servī, liberī amant.

¹² quī aki(k)

Hominēs līberī tria¹³ nōmina habent: praenōmen, nōmen et cōgnōmen. Horātiōrum, Fabiōrum, Cornēliōrum, Claudiōrum, Iūliōrum nōmina praeclāra sunt.

Marcus Tullius Cicerō uxōrem Terentiam habet, filium suum ē suō nōmine Marcum Tullium Cicerōnem, filiam suam Tulliam, lībertum suum Marcum Tullium Tīrōnem nōminat.

Publius Vergilius Māro, poēta clārus Quīntum Horātium Flaccum, amīcum suum amat. Horātius Vergiliusque poētae dē hominibus clārīs canunt fāmamque bonam habent.

Sententiae: Ibī semper victōria, ubī concordia est. (*Publilius Syrus*)
Nōmen est ōmen. (*Plautus*)

GRAMMATICA

1. Vannak -er, -a, -um végű, I–II. decl.-s melléknevek.

Ezek hímnemének ragozási tövét csak a nőnemű alakból tudjuk meg.

Ha a nőnemű alakban megmarad az *e* hang, akkor megmarad a hímneműben is, tehát: līber, libera! līberum; de: sacer, sacra! sacrum

acc. līberum

acc. sacrum

gen. līberī stb.

gen. sacrī stb.

2. A III. declinatio

A III. declinációba tartozó szavak *sing. genitivusa* mindig -is végződésű. Az *e* csoportba tartozó névszók különböző neműek lehetnek, de a *m* és *f* neműek ragozása egyforma. A ~ azt jelenti, hogy bármilyen végződésről lehet szó. Semlegeseknél a nominativus (bármilyen végződésű) megegyezik az accusativusszal. A példáinkban szereplő főnevek mássalhangzós tövűek. (Ez a *tō* a plur. gen. -um végződése előtt látszik.)

**A III. declinációs, msh. tövű
m és f nemű főnevek ragjai:**

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	~
	<i>acc.</i>	-em
	<i>gen.</i>	-is
	<i>dat.</i>	-ī
	<i>abl.</i>	-e
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	-ēs
	<i>acc.</i>	-ēs
	<i>gen.</i>	-um
	<i>dat.</i>	-ibus
	<i>abl.</i>	-ibus

n neműek ragjai:

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	~
	<i>acc.</i>	~
	<i>gen.</i>	-is
	<i>dat.</i>	-ī
	<i>abl.</i>	-e
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	-a
	<i>acc.</i>	-a
	<i>gen.</i>	-um
	<i>dat.</i>	-ibus
	<i>abl.</i>	-ibus

¹³ trēs m f tria n három

LEXICA

tertius 3 harmadik
familia, -ae *f* család
vīta, -ae *f* élet, *vö. vitamin, vitalitás*
virgō, -inis *f* leány, hajadon, szűz
vīvō, vīvēre *él*
pāter, pātris *m* apa, atya, *vö. patriarchátus*
uxor, -is *f* feleség
māter, mātris *f* anya, *vö. matróna, matriarchátus*
filia, -ae *f* lánya valakinek, *vö. filia, filiálé – leányvállalat*
parēns, -ēntis *mf* szülő (apa, anya)
liber, -era, -erum szabad, *vö. liberális*
liberī, -ōrum *m* (szabad születésű) gyermekek, *vö. liber*
nōminō, nōmināre nevez (aminek: *acc.*), *vö. nominativus, nominálbér*
quia mivel, mert
nōn solum... sed etiam nemcsak... hanem... is
patrius 3 atyai
potestās, -ātis *f* hatalom, erő
serva, -ae *f* rabszolganő
alō, alēre táplál, *vö. alma mater (iskola); koalíció*
concordia, -ae *f* egyetértés, összhang, *vö. con- együtt, össze; cor szív*

soror, -ōris *f* leánytestvér, nővér
frāter, -tris *m* fiútestvér, fivér
rēgō, rēgere irányít, vezet, kormányoz, *vö. régens, rektor, regiment*
metuō, metuēre fél (akitől: *acc.*)
amō, amāre szeret, *vö. Ámor, Amádé*
homō, -inis *m* ember, *vö. homō sapiēns (értelmes ember), Ecce homō (Novum Testamentum és Munkácsy festménye)*
nōmen, -inis *n* név, *vö. nōmināre*
praeclārus 3 igen híres, ragyogó, *vö. clārus*
Marcus Tullius Cicerō, -nis *m* római szónok, politikus, filozófus, író
Terentia, -ae *f* Terentia, Cicero felesége
libertus, -ī *m* szabados, felszabadított rabszolga, *vö. liber*
ē, ex (+abl.) -ből, -ből, -ről, -ről
Publius Vergilius Māro, Quintus Horātius Flaccus Augustus korának költői
amīcus, -ī *m* barát, *vö. amāre*

*

ibī ott, akkor
semper mindig
victōria, -ae *f* győzelem, *vö. Viktor, Viktória*
ubī ahol, mihelyt
ōmen, -inis *n* előjel

PENSA – EXERCITATIONES

1. Csoportosítsátok olvasmányunk névszóit declinációjuk szerint! Állapítsátok meg, milyen számban és esetben állnak! Ilyenformán:

I.	II.	III.
<i>familiā Rōmānā</i> (sing. abl.)	<i>magister</i> (sing. nom.)	<i>virginibus</i> (plur. dat.)

2. Változtassátok meg a következő jelzős főnevek számát esetük megtartásával!
hominēs bonōs, pātrī impiō, mātribus Rōmānīs, sorōris rēgiae, frātrem parvum
(pl.: *hominēs bonōs – hominem bonum*)

3. a) Figyeljétek meg az alábbi szópárokat, mondjátok meg szótári alakjukat és jelentésüket!

imperāre – impĕrium

māter – pāter

māgnus – parvus

nōmināre – nōmen

soror – frāter

pius – impius

b) *fīlius – filia*

lupus – lupa

dominus –

amicus –

servus –

deus –

} E csoport főneveinek képzésmódját megfigyelve képezzük a következő főnevek női párját:

4. Ragozzátok el az alábbi jelzős főneveket!

homō praeclārus, māter bona, nōmen clārum

5. Húzzátok egybe az összetartozó szavakat, hogy értelmes mondatot alkossanak!

Terra

auctoriātem (tekintély)

metuunt.

Rōmānī

parentēs

habet.

Līberī

frātre[m] suum

regunt.

Magister

hominēs

alit.

Soror

populōs multōs

amat.

6* Nézz utána, hogyan és miért kapta *Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor Numantinus* a cognomeneit!

7* a) Fordítsd le a szótár segítségével a következő házfeliratokat!

Porta patet, sed cor magis.

Parva domus, magna quies.

b) Mit jelent a következő idézet? Fordítsd le a szótárral és értelmezd!

Nōmina sunt odiōsa. (Ovidius)

SENTENTIAE ET PROVERBIA

Már az eddigiek során is találkoztunk néhány latin szentenciával. A szó eredeti értelme „gondolat, vélemény, ítélet”.

A *sententia* egy jeles személy életbölcsségének tömör, hatásos és képszerű megfogalmazása. A *sententia* rokona a *proverbium*, de ennek szerzőjét nem ismerjük, bár ez is irodalmi alkotásban szerepel először.

A mondások – különösen a latin mondások – minden korban népszerűek, közismertek. Különösen sokat gyűjtöttek össze belőlük a humanizmus korában, az oktatásban is használták őket.

A *szállóige* olyan mondás, kifejezés, mely nem tartalmaz megállapítást, felszólítást, de jellemző egy személyre, egy helyzetre, ezért emlegetjük.

Aurōra Mūsīs amīca.

Errāre hūmānum est.

lūstītia est rēgnōrum fundāmentum. (*Ferenc császár jelmondata*)
 Post nūbila Phoebus. (*Horatius nyomán; az MTA jelmondata*)
 Quod licet lovī, non licet bovī.
 Verba volant, scripta manent.
 Vēritās vincit.

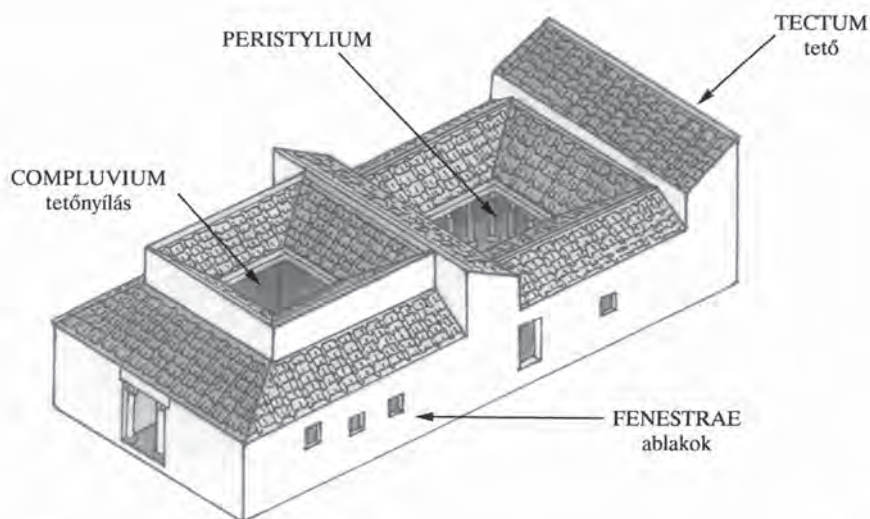
Aurōra, -ae *f* a hajnal (istennője)
Mūsa, -ae *f* múzsa
amīca, -ae *f* barát(nő), vö. *amīcus*, -ī *m*
hūmānus 3 emberi, vö. *homō*, *humānus*,
humanizmus
iūstītia, -ae *f* igazságosság
rēgnum, -ī *n* királyság, uralom, ország,
vö. regō. rēx
fundāmentum, ī *n* alap(zat), vö. *fundamen-*
tālis, *fundamentalizmus*
post (+acc.) után
nūbilum, -ī *n* felhő(zet), ború

Phoebus, -ī *m* Apolló isten jelzője,
 itt: ragyogás, Nap
quod ami(t)
licet, *licēre* szabad
Iuppiter, *Iovis m* Jupiter
bōs, *bōvis mf* ökör, tehén
verbum, -ī *n* szó, ige, vö. *verbālis*, *a verbō*
 (= *amit az ígéről tudni kell*)
volō, *volāre* (el)repül
scrīptum, -ī *n* írás, irat
maneō, *manēre* (meg)marad
vēritās, -ātis *f* igazság

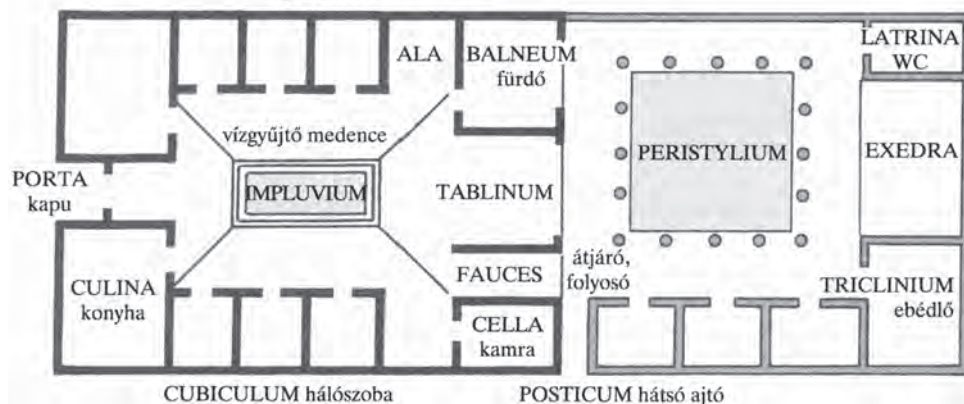
PENSA

1. Levélírásban használatos **P. S.** Teljes szókapcsolatban: *post scriptum* vagy *post scripta*. Mit jelent magyarul? Hogyan van a magyar rövidítése?
2. a) Mi az állítmány ebben a két mondatban? *Aurora Musis amica.* – *Post nubila Phoebus.*
 b) Melyik magyar közmondás fejezi ki azt, amit az „Aurōra Mūsīs amīca”?
- 3* *Iustitia* mellett még mi tartozik az ókori „négy legfőbb erény” közé?
4. Hogyan szokták ábrázolni az igazságosságot? Hol található ilyen köztéri szobor Budapesten?
- 5* Gyűjtsétek folyamatosan a ma is használt latin közmondásokat az újságokból, televízióból, rádióból, ismerősök beszédéből!
- 6* Nézz utána, hogyan folytatódik az „*Errare hūmānum est*” mondat, és milyen híres ókori személyek idézték még! (Segítséget ad dr. Boros Zoltán *Ab ovo usque ad mala* c. könyve és Bánk József *3800 latin bölcsesség* c. gyűjteménye.)
- 7* Az ókori görögök szerint hány múzsa volt, és hol volt a lakhelyük? Ki, melyik művészeti ágnak volt az istennője?

DOMUS ROMANA (császárkori városi lakóház a rómaiaknál)

OSTIUM bejárat VESTIBULUM előszoba ATRIUM nappali, fogadószoba ALA benyíló TABLINUM dolgozószoba PERISTYLIUM belső udvar, díszkert EXEDRA tornác

Repetitio prima

Dē originibus Rōmae

Rōma in Italiā originem clāram habet.

Vir Trōiānus et socii Trōiāni in Italiam veniunt. Aenēas, vir praeclārus – ut fābula poētae Vergiliī nārrat – deōs patrios in Latium portat et patriam ibi condit.

In Latiō pāstōrēs vīvunt. Rōmulus cum frātre Remō pāstōrēs regit. Postea imperium Rōmae Rōmulus habet – ut poēta Rōmānus, Ovidius nārrat.

Rōmāni patriam semper amant, prō patriā etiam bella gerunt. In familiis Rōmānōrum liberī et servī vīvunt. Pater familiās potestatem māgnam habet et vītam familiae suae regit. Familiae Rōmānae patribus suis pārent.

Proverbium: Repetitio est māter studiōrum.

LEXICA

repetitio, -nis *f* ismétlés, vö. *repeto*
origō, -inis *f* eredet, származás, vö. *origo*
(*mat.*)
ut *hogy, ahogy*
patria, -ae *f* a haza, vö. *patrióta*

prō (+abl.) -ért, miatt; helyett, előtt;
szerint, mértén; *Cum Deō prō patriā et*
libertāte (a Rákóczi-szabadságharc egyik
jelmondata)
studium, -iī *n* törekvés, tanulmány, itt: tudás

PENSA – EXERCITATIONES

1. Az alábbi tulajdonneveket és jelzős szókapcsolatokat párosítsuk tartalmi összefüggésük szerint! Pl.: *Homērus – poēta Graecus.*
Acca Lārentia, Aenēas, Amūlius, Faustulus, Vergilius, Rēa Silvia, Remus, Rōmulus;
frāter Rōmulī, māter geminōrum, pāstor rēgius, poēta Rōmānus, dominus prīmus
Rōmae, uxor Faustulī, vir impius, vir Trōiānus.
2. Folytasd a mondatokat a zárójelbe tett igék felhasználásával! Keress több megoldást! (metuunt, imperat, paret, metuit, alit, regunt, amant, habent)
Pl.: *Parentēs filiōs filiāsque habent.*
Māter (filius filiaque) Frātrēs (soror)
Filius (pater māterque) Filii filiaeque (parentēs)
Dominus (servus) Liberī (servi)
Servus (dominus) Servi (domini)
3. *Ubī hominēs Rōmāni vīvunt?*
Hominēs Rōmāni in (Italia, Latium, urbs māgna, casae parvae) vīvunt.
4. *Magister nārrat dē (origō – Rōma, fābulae – poētae Rōmāni, familia – liberī et servi).*

Lēctiō quarta

Dē urbe Rōmā

————— *Servius király fala*
(Kr. e. VI. sz. vége)

----- *Aurelianus császár fala*
(Kr. u. III. sz. 2. fele)

Milyen lehetett az a város, amelyből mintegy nyolc évszázadon keresztül egy birodalom, sőt valamikor egy világrész ügyeit irányították?

Története folyamán Róma fokozatosan alakult olyanná, amilyennek az ókori írók-költők látták, illetve ahogyan ma fogad bennünket.

Az első pásztortelepülés akkortájt jöhetett létre, amikor a hagyomány teszi a város alapítását (Kr. e. 753). Ez a Tiberis folyó mocsaras völgyének legvédehetőbb dombján, a *Palatinuson* ment végbe. Róma hét dombja egymás után népesült be.

Már a királyság korában fontos szerepet játszott a Palatinus közelében levő jellegzetes, trapéz alakú tér, a *Forum*: a közügyek és a mindennapi élet nyüzsgő színtere. A *mons*

*Palatinus*nál valamivel alacsonyabb *mons Capitolinus* vált a legfontosabb kultikus központtá. Egykor a Forumon át ide, a capitoliumi triász (Iuppiter, Iuno, Minerva) templomához vezettek az ünnepi felvonulások és diadalmenetek. Északi részén volt a megerősített fellegvár, az *Arx*.

Az addig mocsaras völgyek vízszintjét mihamar a *Cloaca Maxima* csatornarendszerével szabályozták, s így már nem volt természeti akadálya annak, hogy Róma tovább nőjön, gazdagodjék.

A *mons Palatinus* és a *mons Aventinus* közti völgyben épült a kocsiversenyek rendezésére szolgáló *Circus Maximus*, mely többszöri bővítés után kb. 200 ezer néző befogadására volt alkalmas.

A királyság és a köztársaság korának jelentős épületeit, templomait a császárok restaurálták, helyenként átépítették. Az első császár, Augustus egymaga 82 templomot állíttatott helyre, mint ezt ő maga írja. (Róma lakosainak száma az Augustus kori népszámlálás szerint 800 000 fő.) A város ma is látható arca a császárkorban kapta jellegzetes vonásait.

E korban épült az *amphitheatrum Flavium*.¹⁴ A négyszintes, kb. kilencvenezer néző befogadására alkalmas épületben gladiátorjátékokat, állatviadalokat rendeztek.

Később a császárok külön forumokat építettek maguknak; az ókori Róma sok épületmaradványa (paloták, cirkuszok, amfiteátrumok, diadalívek) ugyancsak uralkodásuk emléket hirdeti.

Urbs Rōma imperium Rōmānum regit. Ibī multī Rōmānī – hominēs liberī et servī – habitant. Rōma fāmam bonam habet.

In tabulā Rōmae hīc flāvum¹⁵ Tiberim¹⁶ vidētis, hīc veterēs viās cernitis. Etiam septem¹⁷ montēs in urbe invenīmus. Ibī sunt mōns Palātīnus, mōns Capitōlinus, mōns Aventīnus, mōns Ēsquīlinus et mōns Caelius; Quirīnālem et Vīminālem etiam collēs nōmināmus. Nunc urbem Rōmānōrum veterem vidēmus et reliquiās¹⁸ monumentaque temporum antīquōrum libenter cernimus. Nōn solum templa pūblica deōrum veterum, sed etiam domōs privātās cīvium Rōmānōrum ubīque vidētis. Pontēs illūstrēs per Tiberim omnibus placent.

Iam fōrum Rōmānum quaeris? Facile est fōrum dē Capitōliō venīre, ubī Iuppiter Optimus Māximus templum celebre habet. In fōrō antīquō reliquiās monumentōrum illūstrium cernitis. Arcem Rōmae in monte Capitōlinō invenītis. Sed ubī invenīs montem Capitōlinum? Ubī mihi¹⁹ Capitōlium mōnstrās? Libenter respondeō: Via Sacra in Capitōlium dūcit.

Vidēsne etiam aliās viās? Nunc Viam Appiam, nunc Flāminiam, nunc Ōstiēnem tibi²⁰ mōnstrō. Omnēs viae per portās variās ad oppida alia dūcunt.

Facile est Colosseum et Circum Māximum invenīre.

Hominēs reliquiās illūstrium temporum servant, monumenta omnia vītae antīquae amant et Rōmam „rēginam urbium” nōminant.

¹⁴ Más néven *Colosseum*. Ezt a nevet a középkorban kapta az egykor a közelében álló szobor (= *colossus*) miatt.

¹⁵ *flāvus* 3 aranysárga, szőke

¹⁶ *Tiberim* acc.

¹⁷ *septem* hét

¹⁸ *reliquiae*, -*arum* f maradvány(ok)

¹⁹ *mihi* nekem

²⁰ *tibi* neked

Sententia: Rōmae²¹ spatium est urbis et orbis idem. (*Ovidius nyomán*)

Proverbia: Rōma aeterna est. (*Tibullus*)

Urbī et orbī. (*a pápa ünnepi áldása*)

GRAMMATICA

1. A coniugatio (= igeragozás) (rövidítve: coniug.)

Indicativus (= kijelentő mód) (rövidítve: ind.)

Az igék **praesens** (jelen idejű) **imperfectum** (folyamatos), azaz rövidítve: **praes. impf.** ragozásánál az igék ún. *imperfectum tövéhez* járulnak a személyragok.

Az *impf.-tövet* az *infinitivus -(e)re* végződésének levágásával kapjuk. Az *impf.-tő* végződése alapján az igék négy *coniugatiós* csoportba tartoznak:

1. **ā- tövűek** pl. amāre

2. **ē- tövűek** vidēre

3. **msh.-s tövűek**²² regere! (az ē csak kötőhang, nem a tő része!)

4. **i- tövűek** venire

A latin ige *cselekvő személyragjai* a következők:

-ō vagy -m	-mus
-s	-tis
-t	-nt

Indicativus praesens imperfectum

A négy igecsoporthoz és a létige ragozása:

	1.	2.	3.	4.	létige
<i>sing.</i>	1. amō	videō	regō	veniō	sum
	2. amās	vidēs	regis	venīs	es
	3. amat	videt	regit	venit	est
<i>plur.</i>	1. amāmus	vidēmus	regimus	venīmus	sumus
	2. amātis	vidētis	regitis	venītis	estis
	3. amant	vident	regunt	veniunt	sunt

Megjegyzések:

1. Az **ā- tövűek** *sing.* 1. személyében a tő **ā** hangja és az **ō** személyrag összeolvadt: *amā-ō, amō.*
2. A **3. és 4. coniugatióba tartozó igéknél** a személyragok **kötőhangzóval** (*i, u*) kapcsolódnak a tőhöz.
3. Az **ā-, ē-, i- tő megrövidül:**
 - a) az **-ō** személyrag (*sing.* 1.) **előtt**,
 - b) a **-t** személyrag (*sing.* 3.) **előtt**,
 - c) az **-nt** személyrag (*plur.* 3.) **előtt**.

²¹ Rōmae Rómában

²² A 3. coniugatióba i- és u- tövűek is tartoznak, ezekkel majd később ismerkedünk meg.

2. A **III. declinatio**s, **i** tövű névszók **-i** töve a *plur. gen. -um* végződése előtt látszik, de különben ugyanazokat az esetragokat kapják meg, mint a *msh.-s* tövűek. Az **-i** tő négy esetben mutatkozhat meg: **plur. gen.**-ban (mindig!) **sing. abl.**-ban, **plur. nom.**-ban és **plur. acc.**-ban (meghatározott feltételek mellett!).

1. csoport: Olyan **-ēs, -is** végű főnevek, melyeknél a **sing. nom.**-ban és **sing. gen.**-ban a **szótagszám egyenlő**: Pl.: *orbis*, *orbis m* (pl. *mīles*, *mīlitis m* **NEM tartozik ide!**)

2. csoport: Olyan **-s, -x** végű főnevek, melyek **sing. gen. -is** ragja előtt legalább két *msh.* van, pl. *urbs*, *urbis f* (pl. *bōs*, *bovis m f* **NEM tartozik ide!**)

Az **1. és 2. csoport**hoz tartozó főneveknél az **i** tő csak a **plur. gen.**-ban mutatkozik meg. Pl. *cīvis*: *cīvium*, *urbs*: *urbium*.

Az **1. és 2. csoportot** gyengén **i-** tövűeknek is szokták nevezni.

3. csoport: Olyan **-e, -al, -ar** végű főnevek, melyek **semlegesneműek**: pl. *mare*, *maris n*.

4. csoport: Azok a **melléknevek**, melyek a **III. declinatio**hoz tartoznak.

Lehetnek *egyvégűek*, pl. *fēlix* (*fēlicis*),

kétvégűek, pl. *illūstris*, *-e*,

háromvégűek, pl. *celeber*, *-bris*, *-bre*.

A **3. és 4. csoport**ba tartozó névszóknál az **i-** tő megmutatkozik: **plur. gen.**-ban az **-um** előtt: pl. *marium* *illūstrium*, **sing. abl.**-ban az **-e** helyett: pl. *marī* *illūstrī*, **plur. nom. acc.**-ban az **-a** előtt: pl. *maria* *illūstria*.

A **3. és 4. csoportot** erősen **i-** tövűeknek is szokták nevezni.

III. decl. i- tövűek

	<i>mf</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
<i>sing. nom.</i>	<i>cīvis</i>	<i>urbs</i>	<i>mare</i>	<i>celeber</i>	<i>celebris</i>	<i>celebre</i>
<i>acc.</i>	<i>cīvem</i>	<i>urbem</i>	<i>mare</i>	<i>celebrem</i>	<i>celebrem</i>	<i>celebre</i>
<i>gen.</i>	<i>cīvis</i>	<i>urbis</i>	<i>maris</i>	<i>celebris</i>	<i>celebris</i>	<i>celebris</i>
<i>dat.</i>	<i>cīvī</i>	<i>urbī</i>	<i>marī</i>	<i>celebrī</i>	<i>celebrī</i>	<i>celebrī</i>
<i>abl.</i>	<i>cīve</i>	<i>urbe</i>	<i>marī</i>	<i>celebrī</i>	<i>celebrī</i>	<i>celebrī</i>
<i>plur. nom.</i>	<i>cīvēs</i>	<i>urbēs</i>	<i>maria</i>	<i>celebrēs</i>	<i>celebrēs</i>	<i>celebria</i>
<i>acc.</i>	<i>cīvēs</i>	<i>urbēs</i>	<i>maria</i>	<i>celebrēs</i>	<i>celebrēs</i>	<i>celebria</i>
<i>gen.</i>	<i>cīvium</i>	<i>urbium</i>	<i>marium</i>	<i>celebrium</i>	<i>celebrium</i>	<i>celebrium</i>
<i>dat.</i>	<i>cīvibus</i>	<i>urbibus</i>	<i>maribus</i>	<i>celebribus</i>	<i>celebribus</i>	<i>celebribus</i>
<i>abl.</i>	<i>cīvibus</i>	<i>urbibus</i>	<i>maribus</i>	<i>celebribus</i>	<i>celebribus</i>	<i>celebribus</i>

Megjegyzés:

Van néhány **melléknév**, amely **III. declinatio**s, de **nem i-** tövű. Eddig egy fordult elő: *vetus* (*veteris*).

LEXICA

quartus 3 negyedik

urbs, urbis *f* város, *vö. urbānus, urbanizálás,*

Orbán

habitō 1. lakik

tabula, -ae *f* fatábla, *vö. tabula rasa*

videō 2. néz, lát

mōns, mōntis *m* hegy(ség)

vetus (-eris) régi, öreg, *vö. veterān*

via, -ae *f* út, *vö. viadukt, deviáns*

cernō 3. észrevesz, lát

collis, -is *m* domb, halom

monumentum, -ī *n* emlékmű, műemlék

tempus, -oris *n* idő, *vö. tempó*

antīquus 3 régi, hajdani

libenter szívesen

templum, -ī *n* szent hely, templom

pūblicus 3 közös, nyilvános, *vö. publikum*

privātus 3 magán-, *vö. privát, privatizál*

cīvis, -is *mf* polgár, *vö. civil(izáció)*

ubīque mindenütt

pōns, pōntis *m* híd

illūstris, -e ragyogó, híres, *vö. illusztris*

omnis, -e sing.-ban egész, plur.-ban minden(ki), *vö. omnibusz*

iam már

Forum Rōmānum római Forum, a nyilvános élet központja

quaerō 3. keres, kérdez

facilis, -e könnyű

arx, arcis *f* fellegvár

celeber, -bris, -bre ünnepi

mōnstrō 1. megmutat, *vö. demonstrál*

respondeō 2. felel, válaszol

sacer, sacra, sacrum szent

dūcō 3. vezet

-ne vajon... -e?

alius, -a, -ud más, többi

porta, -ae *f* kapu, *vö. porta, portás*

varius 3 tarka, plur.-ban különféle, *vö. variáció, variáns*

oppidum, -ī *n* város (Rómán kívül)

circus, -ī *m* kocsiversenypálya

maximus 3 legnagyobb, *vö. maximum*

optimus 3 legjobb, *vö. optimális*

rēgina, -ae *f* királynő, *vö. regere*

*

spatium, -īi *n* terjedelem, nagyság, *vö. s (= megtett út jele a fizikában)*

orbis, -is *m* kör, (föld)kerekség

idem ugyanaz

aeternus 3 örök

PENSA – EXERCITATIONES

1. Egyeztessétek a jelzőt a jelzett szóval!

viās (facilis), cīvibus (Rōmānus), urbem (vetus), nōmina (omnis), oppidōrum (illūstris), templīs (vetus)

2. A jelző eldöntheti, milyen esetben áll a főnév, ha több eset végződése azonos.

Pl. *hominēs: plur. nom.-acc. de: hominēs clārī: plur. nom. hominēs clārōs: plur. acc.*

Határozzátok meg az alábbi alakokat!

amīcī – amīcī veteris – amīcī veterēs

urbēs – urbēs parvae – urbēs parvās

portae – portae illūstris – portae illūstrēs – portae illūstrī

templō – templō veterī – templō vetere

patrēs – patrēs bonōs – patrēs bonī

- 3. a)** Fordítsd le szótár segítségével a következő mondásokat!
Rōma rēgīna urbium. Rōma urbs rēgum. Concordia cīvium – mūrus urbium.
Vīnum rēgum, rēx vinōrum. Nōn omnibus dormiō. Bellum omnium contra
omnēs.
- b)*** Nézz utána, kitől származnak ezek a mondások, és mikor, hol használják őket?
- 4. a)** A fenti mondások közül hányban látod az i- tő megjelenését?
- b)** Összesen hány i- tövű névszót találsz a fenti mondásokban?

Dē deīs Rōmānōrum

Az ősi latinok vallására az *animizmus* (= tárgyakra, jelenségekbe lelket képzelés) volt jellemző. Róma legrégebb istenei természeti jelenségekért és a földműves, pásztorkodó életmóddal kapcsolatos tevékenységekért voltak felelősek. (Pl. *Faunus* a pásztorok, *Terminus* a határok, *Silvanus* az erdők, fák istene volt.)

A sok isten meghonosodása Rómában két korábban kifejlődött kultúra, az etruszk és a görög hatásának eredménye. E két kultúrának köszönhető, hogy az ősi (többnyire állatalakot öltött) istenképzeteket az emberekről mintázott alakok váltják fel (antropomorfizmus).

Hercules, Minerva, Bacchus, Iuppiter, Ceres, Iuno, Mercurius (dombormű)

Ez a magyarázata annak, hogy egy-egy római isten gyakran három nép hasonló istenképzetének összeolvadásából kapta jellegzetes alakját. Így pl. *Iuppiter* is, *Iuno* és *Minerva* is egy-egy hasonló szerepkörű ósitaliai, etruszk, ill. görög istent egyesítve vált a capitoliumi templom istenhármasává.

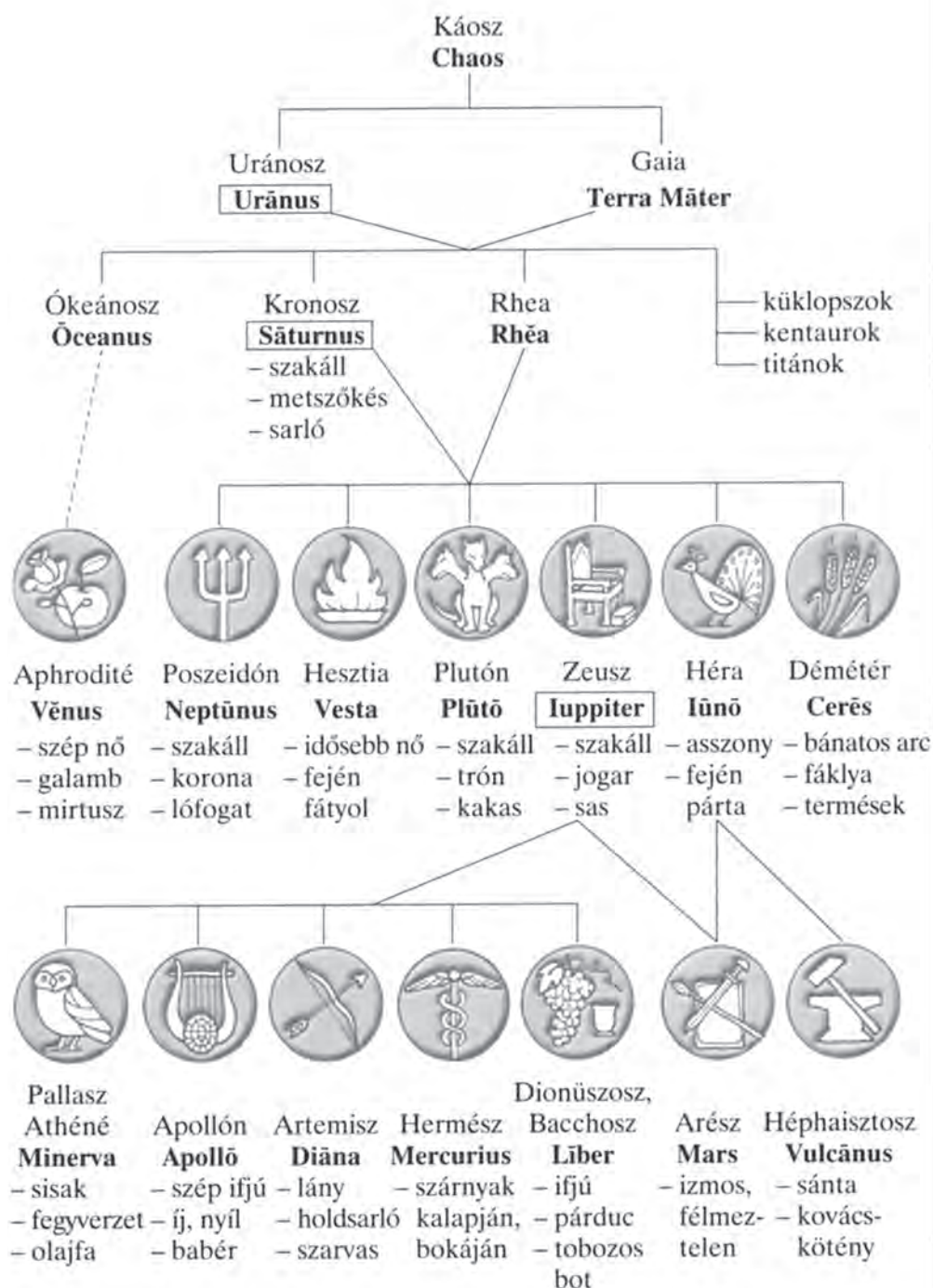
A latin paraszt kertjének virágzását megindító *Venus* vagy az erdőt-berket védelmező s a szülést segítő *Diana* a görög *Aphrodité*, illetve *Artemisz* vonásaival egészült ki. Kr. e. 217-ben már az ún. 12 görög isten tiszteletére rendeztek ünnepeket Rómában.

A római istenek sorában egyeseknek nem volt meg a görög megfelelőjük (pl. *Ianus*), de ennek fordítottjára is akad példa, amikor egy görög istennek nincs előzménye az itáliaiak között (*Apolló*).

A görög istenekkel együtt a rómaiak átvették a származásukról, életükről, tetteikről szóló mondákat-regéket, a mítoszokat is. A görög–római *mitológia* gazdag, színes világa minden korban megihletti az embereket.

Az istenek ábrázolása során – melyre szintén nagy hatással volt a görög képzőművészet – jellemző az *attribútumok* használata: ezek az adott isten egyértelmű felismerésére szolgáló, megkülönböztető, általában funkciójára utaló jelképek.

A római istenek leszármazása és attribútumaik

Veterēs Rōmānī multōs deōs colēbant. Dīi in caelō, terrā marīque rēgnābant. Apud Rōmānōs duodecim²³ dīi cēterōs²⁴ honōre superābant.

Iūnō, Vesta, Minerva, Cerēs, Diāna, Vēnus, Mars,
Mercurius, Iovis, Neptūnus, Vulcānus, Apollō
– ut Ennius poēta dicit.

Pallasz Athéné egy görög sztéléről (domborműves síremlékről)

Iuppiter, Sātūrnī filius rēx paterque deōrum et hominum erat. Coniūnx Iovis erat Iūnō. Rēgīna deōrum, Iūnō fēminās prōtegēbat. Iovis filia, dea Minerva artēs multās inveniēbat. Neptūnus, Iovis frāter, deus marium omnium aquās regēbat. Cerēs, Sātūrnī filia, dea agricultūrae²⁵ frūgēs, Liber (sive Bacchus), inventor vīnī ūvās²⁶ hominibus dabant. Diāna, domina silvārum virentium et bēstiārum vēnātiōnem²⁷ amābat. Diānae frāter, fōrmōsus²⁸ Apollō futūra praedicēbat, poētīs vātibusque grātus erat, morbōs malaque omnia ā hominibus arcēbat. Vēnus dea amōris erat. Vēnere prōgnātus²⁹ erat etiam pater Iūlī; sic erat „Aeneadum genetrix, hominum, dīvōmque voluptās, alma Vēnus...” (Lucrētius)

Mars, deus bellōrum Rōmulī parēns erat; lupa Martī sacra³⁰ frātrēs geminōs servābat. Martem Rōmānī patrem nōminābant; Martis auxiliō semper victōrēs in bellīs erant. Mercurius erat nūntius deōrum, lyrae inventor, mercātōrum³¹ adiūtor et „callidus³² quidquid³³ iocōsō³⁴ condere fūrtō” (Horātius). Vulcānus deus īgnis erat. Vesta familiās, virginēs, domōs adiūvābat.

²³ *duodecim* tizenkettő

²⁴ *cēterus* 3 többi

²⁵ *agricultūra*, -ae f földművelés, mezőgazdaság

²⁶ *ūva*, -ae f szőlőfűrt

²⁷ *vēnātiō*, -nis f vadászat

²⁸ *fōrmōsus* 3 szép (termetű)

²⁹ *prōgnātus* 3 származott (akitől: abl.)

³⁰ *Martī sacra* Marsnak szent

³¹ *mercātōr*, -ōris m kereskedő

³² *callidus* 3 ügyes, furfangos

³³ *quidquid* bármi(t)

³⁴ *iocōsus* 3 tréfás

Hominēs deōs cōsulēbant et diīs deābusque pārēbant. Iuppiter cum coniuge Iūnōne et filiā Minervā templum māgnū in Capitōliō habēbat. Virginēs in templō Vestae īgnem sacrum cūrābant. Diī cūstōdēs imperiū Rōmānī erant.

Falfestmény egy larāriumban. A festmény közepén a tógás alak a Penātēs megjelenítése, két oldalán rövid tunikás, ivócsészét tartó Larēs, alattuk az itt kígyó alakban ábrázolt Genius.

Sententia: Ab love p̄ncipium. (*Vergilius*)

Proverbia: Vōx populī – vōx deī.

Ars longa, vīta brevis.

GRAMMATICA

1. A praeteritum (múlt idő) imperfectum – a folyamatos múlt idő (röv. praet. impf.)

Képzése: impf.-tő + (ē)ba + személyrag

Az 1. és 2. coniug.-s igéknel a **-ba-**, a 3. és 4. coniug.-nál az **-ēba-** *időjel* járult a tőhöz. A *személyragok* közül csak a sing. 1. személyű változott: **-ō** helyett **-m**.

Indicativus praeteritum imperfectum

		1.	2.	3.	4.	létige
<i>sing.</i>	1.	cūrābam	habēbam	dīcēbam	veniēbam	eram
	2.	cūrābās	habēbās	dīcēbās	veniēbās	erās
	3.	cūrābat	habēbat	dīcēbat	veniēbat	erat
<i>plur.</i>	1.	cūrābāmus	habēbāmus	dīcēbāmus	veniēbāmus	erāmus
	2.	cūrābātis	habēbātis	dīcēbātis	veniēbātis	erātis
	3.	cūrābant	habēbant	dīcēbant	veniēbant	erant

Ez az igeidő a **múltban ismétlődő vagy hosszan tartó cselekvés** kifejezésére szolgált, pl. dīcēbam = mondogattam, mondtam.

2. A deus szó ragozásában párhuzamosan előforduló alakok:

Pl. *nom.:* diī, dī

gen.: deum (dīvum, dīvom)

dat. }
abl. } diīs, dīs

A **deus** és **dea** szó *plur. dat.* és *abl.* alakjai egybeesnek, ezért a latin a két szót **diūs** és **deābus** alakokként különböztette meg egymástól. A **filius** és **filia** szónál hasonlóan: **filiūs** és **filiābus**.

3. A **Iuppiter** ragozása: *nom.* Iuppiter, *acc.* Iovem, *gen.* Iovis, *dat.* Iovi, *abl.* Iove

LEXICA

quīntus 3 ötödik

colō 3. művel, tisztel, vö. *kultúra, kultusz*

caelum, **-ī** *n* ég(bolt)

mare, **-is** *n* tenger

terrā marīque szárazföldön és tengeren,
szárazon és vízen

rēgnō 1. uralkodik, vö. *regere*

apud (+*acc.*) -nál, -nél

honor, **-ōris** *m* tisztelet, megbecsülés, vö.
honoris causa: tiszteletből, honorárium

superō 1. felülmúl, vö. *szuper*

Iūnō, **-ōnis** *f* Júnó, az istenek királynője

Vesta, **-ae** *f* Vesta, a házi tűzhely istennője

Minerva, **-ae** *f* Minerva, a művészet és
tudomány istennője

Cerēs, **-eris** *f* Ceres, a gabona istennője

Diāna, **-ae** *f* Diana, a vadászat istennője

Venus, **-eris** *f* Venus, a szerelem istennője

Mars, **Martis** *m* Mars, hadisten

Mercurius, **-iī** *m* Mercurius, az istenek
hírnöke

Iuppiter, **Iovis** *m* Jupiter, főisten

Neptūnus, **-ī** *m* Neptunus, tengeristen

Vulcānus, **-ī** *m* Vulcanus, a tűz istene

Apollō, **-inis** *m* Apolló, jósisten

dicō 3. mond

rēx, **rēgis** *m* király, vö. *regere*

coniunx, **-iugis** *mf* hitves, férj, feleség

prōtegō 3. befed, véd, oltalmaz, vö. *protek-*
ció, protezsál

ars, **artis** *f* művészet, mesterség, vö. *ars*
poetica, artista

frūx, **frūgis** *f* gyümölcs, termés

sive vagy

inventor, **-ōris** *m* feltaláló

vīnum, **-ī** *n* bor, vö. *vinkó*

domina, **-ae** *f* úrnő, vö. *dominus*

silva, **-ae** *f* erdő, vö. *Szilveszter, Szilvia,*
Silvanus

virēns (**-entis**) zöld, viruló

bēstia, **-ae** *f* (vad) állat

futūrum, **-ī**, **futūra**, **-ōrum** *n* jövő,

vö. *futurum: jövő idő, futurizmus*

praedicō 3. előre megmond, jósol, vö.

dicere, prédikál

vātēs, **-is** *mf* jövőendőmondó,

vö. *vátész (látnok, költő)*

grātus 3 kedves, szívesen látott, vö. *persona*
non grata, gratulál

morbus, **-ī** *m* betegség, vö. *morbid*

mālum, **mālī** *n* baj, szerencsétlenség

ā, **ab** (+*abl.*) -tól, -től, által

arceō 2. távol tart, elhárít, vö. *arx*

āmor, **-ōris** *m* szeretet, szerelem, vö. *Ámor*

Aeneadēs, **-um** *m* Aeneas-sarjak

genetrīx, **-īcis** *f* szülő(anya)

voluptās, **-ātis** *f* gyönyör(űség), öröm

almus 3 tápláló, éltető, jótékony, vö. *alma*
mater (iskola)

nūntius, **-iī** *m* hírnök

lyra, **-ae** *f* lant, vö. *líra*

adiutor, **-ōris** *m* segítő, támogató

fūrtum, **-ī** *n* tolvajlás, ravaszság, vö. *fortély*

ignis, **-is** *m* tűz

adiuvō 1. segít (akinek: *acc.*), óv, vö. *adiutor*

cōsulō 3. tanácsot kér (akitől: *acc.*), vö.

consul

cūrō 1. gondoz, ápol, vö. *kúra, kúrál, kurátor*

cūstōs, **-ōdis** *m* őr(ző), oltalmazó, vö.

cūstodia

*

prīncipium, **-iī** *n* kezdet

vōx, **vōcis** *f* hang, szó, vö. *vox humana, vokális*

longus 3 hosszú

brevis, **-e** rövid

PENSA – EXERCITATIONES

1. Keressétek ki az olvasmány III. declinációs névszóit, és osztályozzátok őket tövük szerint! Ragozzátok el közülük az *ars* és a *mare* főneveket! (Mindkettő **i-** tövű)
2. Olvasmányunk praeteritum imperfectumban álló igéit ragozzátok praesens imperfectumban (ugyanabban a számban és személyben)!
3. A III. olvasmány néhány mondatát (pl. 2. *Rōmānī in familiīs vīvunt*) tegyétek múlt időbe!
4. a) Fordítsátok le szótár segítségével az idézeteket! Milyen esetben és milyen jelentésben állnak itt az *omnia* alakok?
Omnia vincit amor. (*Vergilius*) Labor omnia vincit. (*Vergilius nyomán*)
Omnia praeclāra rara. (*Cicero*)
b)* Fordítsátok le szótár segítségével a mondásokat! Milyen értelemben szerepelnek itt az istennevek?
Sūs Minervam docet. ♦ Sine Cerere et Liberō friget Venus. ♦ Fortēs Fortūna adiūvat.
- 5* Határozzátok meg egy-egy rövid latin mondattal néhány római isten funkcióját!
Pl. *Liber deus vīni est*.
- 6* Olvassatok el egyet a homéroszi himnuszok közül Devecseri Gábor fordításában!
Keressétek ki az *Iliász* 1. énekéből azokat a Zeuszra vonatkozó sorokat, amelyek az ókori magyarázat szerint Pheidiaszt Zeusz szobrának megmintázásakor ihlették!
- 7* Készíts keresztretjvényt társaidnak, amelyben a megfejtés görög vagy latin istennév!
- 8* Keresd ki a *Függelék*ből a „*Micimackó*”-részlethez megadott lábjegyzetből, hogy latinul melyik nap melyik isten nevét viselte!

Lūdus Rōmānus – Schola Latīna

A rómaiknál a család volt a nevelés első színtere, ahol a gyerekeket 6-7 éves korukig maguk a szülők tanították, főleg gyakorlati ismeretekre. Az ókori Rómában nem volt a mai értelemben vett közoktatás, de már a Kr. e. II. században működött a Forum oszlopcsarnokában elemi iskola, az ún. *lūdus* (a szó első jelentése: játék), melyet a szabad emberek gyermekei meghatározott díj fejében látogathattak. A tanító (*lūdi magister*) 11-12 éves korukig tanította itt a gyerekeket az elemi ismeretekre (írás, olvasás, számolás). Az olvasást részben az *Odüsszeia* latin fordításán, később a római eposzokon (pl. Vergilius: *Aeneis*) gyakorolták. Az íráshoz íróvesszőt (*stylus* v. *stilus*) és viasszal bevont fatáblát (*tabula cērāta*) használtak.

Az elemi iskola utáni következő fokozat volt a schola (görög eredetű szó), ahol a gyerekek már papiruszra írtak ecetszerű íróeszközzel. Itt a *grammaticus* történelemre, verstanra, csillagászatra, görög nyelvre tanította a diákokat.

Az ifjak ezután a retorikai iskolában tanulhattak tovább, ahol főleg a szónoklattannal ismerkedtek – ez érthető, hisz a római polgár karrierje nagymértékben függött attól, milyen ügyes szónok volt. A rétoriskolákban az alapvető filozófiai jártasságot is elsajátították. Közben atyjukat, rokonaikat vagy példaképüket elkísérték a Forumra, és figyelték a közélet zajlását.

A felserdült ifjak 15-16 éves korukban, a *Liberalia* napján (márc. 17-én) gyermeköltözetüket, a bíborszegélyű tógát (*toga praetexta*) dísztelen férfítógára (*toga virilis*) cserélték, majd apjuk beiktatta őket a római polgárok névjegyzékébe a Forumon.

A leányokat, akik nem jártak iskolába, otthon rendszerint szüleik tanították gyakorlati ismeretekre, háztartásvezetésre, majd – többnyire görög – nevelőik vezették be őket a művészetekbe (költészetbe, zenébe).

A rómaiak kezdettől fogva fontosnak tartották a testnevelést: a testgyakorlatok (futás, birkózás, vívás, súlylökés, úzás) leggyakoribb színhelye a Mars-mező volt, de „sportolni” lehetett közfürdőkben és előkelőbb paloták mellé épített sportpályákon is.

A ludi magister tanítványaival (dombormű). A tanító jellemző módon támlás széken (cathedra) ül, két oldalán tanítványai kezében papirusztekercs, míg álló társuknál iskolatáska (capsa) látható, melyben az írószereket és az uzsonnát hordták.

– Salvē, dominē magister!

– Salvēte, discipulī!³⁵

– Advertite animōs! Hodiē dē lūdō et scholā Rōmānōrum discimus. Silentium date! Audite verba mea! Nārrō vōbis dē lūdō antiquō.

Rōmae primum puerī in lūdō discēbant. Ludī magister puerōs docēbat. Nōs dē lūdō nōnnūlla scimus. Discipulī in tabulā cērātā³⁶ stīlo³⁷ scribēbant.

Plinius amīcō suō, Cornēliō Tacitō dē scholā in epistolā scribit:

In patriā meā venit ad mē puer praetextātus.³⁸ Ego puerō dīcō: „Studēs?” Respondet: „Etiam!” „Ubī?” „Mediolānī.” „Cūr nōn hīc?” Respondet pater ēius:

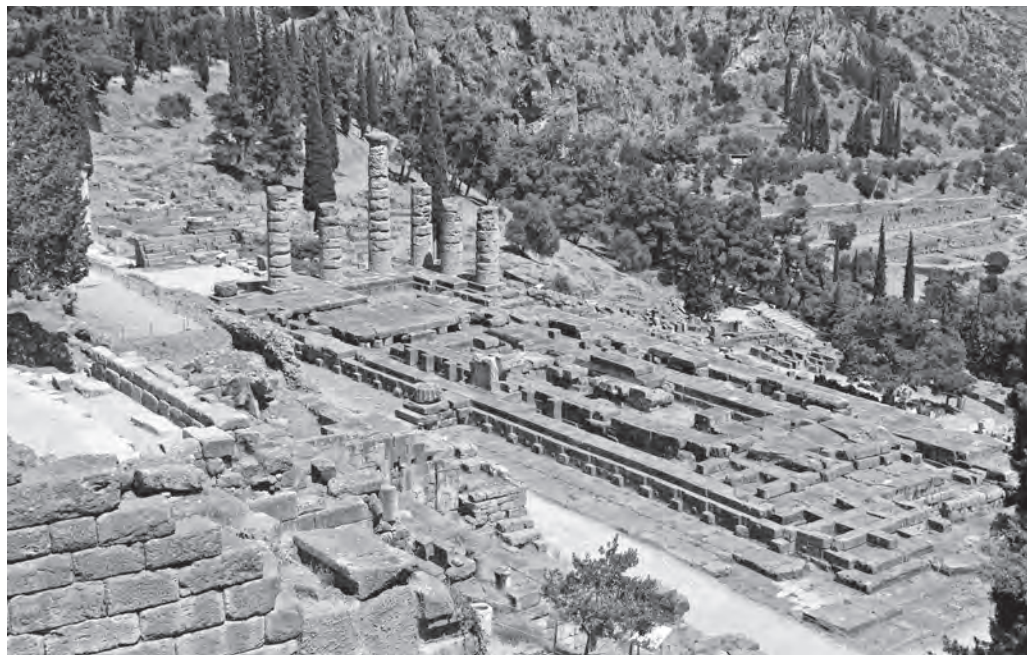
„Quia nūllōs hīc praeceptōres habēmus.” „Quārē? Nam vehementer intererat vestrā,³⁹ quī patrēs estis” (nōnnūlli patrēs enim audiēbant) „liberōs vestrōs hic, in patriā, sub oculis parentum, domī discere.”⁴⁰

Magister dīcit: Nunc sententiās prōverbiaque nōnnūlla discimus. Respondē mihi, Mārcē! Quis ita clāmat: „Et tū mī fili, Brutē?”

– Cāius Iūlius Caesar.

– Ubī erat haec sententia: „Nōsce tē ipsum!”?

– Delphīs, in templō Apollīnis.

A delphoi Apollón-templom

³⁵ *discipulus*, -i m tanuló (vö. discere)

³⁶ *cērātus* 3 viasz-

³⁷ *stīlus*, -ī m íróvessző (vö. stīlus)

³⁸ *puer praetextātus* bíborszegélyű tógát viselő (fiatalkorú fiú)

³⁹ *nam vehementer intererat vestrā* hiszen határozottan érdeketek volt

⁴⁰ *liberōs vestrōs... discere* hogy a ti gyerekeitek... tanuljanak

A levél folytatása: *íjf. Plinius* ahhoz, hogy szülővárosa, *Comum* tanárt fogadhasson, a szükséges összeg egyharmadát maga adja oda, a többi összeadására pedig az apákat bízta.

Sententiae: Hominēs, dum docent, discunt. (*Seneca nyomán*)
 Nōn scholae, sed vitae discimus. (*Seneca nyomán*)
 Exemplīs discimus. (*Phaedrus*)
 Quidquid discis, tibi discis. (*Petronius*)
 Orā et labōrā! (*Szt. Benedek*)
 Notā bene!

GRAMMATICA

1. Vocatīvus (megszólító eset)

A megszólítás esete minden decl.-ban, sing. vagy plur.-ban **azonos a nom.-szal**, **de: a II. declinációs, -us végű névszók**, ha van egyes számuk, akkor az **-us végződésük helyére -ē-t** kapnak az egyes számú vocatīvusban.

Pl. dominus → dominē!

Fordítása: alanyesettel, írása: felkiáltójellel. pl.: Mārcē! = Mārcus!

Megjegyzések:

1. Ha **-ius végű a személynév**, akkor az **-ius végződés helyére -ī** kerül.

Pl. Antonius → Antoni!

2. **Két -ius végű köznév is -ī végződést kap:**

filius → fili! genius → geni!

3. A **meus 3** (enyém) birtokos névmásnál az **-eus végződés helyére -ī** kerül.

meus → mī!

2. Locatīvus (hol? kérdésre felelő helyhatározó eset)

A locatīvus eredeti ragja: **-ī**. Ha a **város- vagy szigetnév az I. v. a. II. decl.** szerint ragozható és van **egyes száma**, akkor **hol? kérdésre a sing. gen. alakjával meg- egyező locatívusszal felel**. Pl. Rōma → Rōmae Rómában

Mediolānum → Mediolānī Mediolánumban

Megjegyzések:

1. Ha **egy szónak van locatīvusa**, akkor **hová? kérdésre puszta acc.-szal, honnan? kérdésre puszta abl.-szal** válaszol. Pl. Rōma, -ae

hol? hová? honnan?

Rōmae Rōmam Rōmā

2. Ha a **város- vagy szigetnév az I. v. II. decl.** szerint ragozható és **csak többes száma van**, akkor **hol? kérdésre puszta abl.-szal, hová? kérdésre puszta acc.-szal, honnan? kérdés- re (praepositiós) abl.-szal felel**. Pl. Delphī, -ōrum *m.*

hol? hová? honnan?

Delphīs Delphōs (ex) Delphīs

3. **Néhány kivételes városnév**, mely a **III. decl.**-ba tartozik, **hol? kérdésre a locatívusi -ī végződéssel felel**. Pl. Carthāgō, -inis *f* → Carthāginī

4. **Néhány kivételes köznév** **hol? kérdésre szintén -ī végződéssel felel:**

animus → animī (lélekben)

domus → domī (házban, otthon)

humus → humī (földben/ön)

3. a) Személyes névmások

A személyes névmások alanyesetét csak ritkán, hangsúlyos esetben használjuk.
Pl. Et **tū**, **mī** fili Brūtē?!

A személyes névmás ragozása:

<i>nom.</i>	ego	<i>én</i>	tū	<i>te</i>	nōs	<i>mi</i>	vōs	<i>ti</i>
<i>acc.</i>	mē	<i>engem</i>	tē	<i>téged</i>	nōs	<i>minket</i>	vōs	<i>titeket</i>
<i>gen.</i>	meī	<i>{ irántam rólam</i>	tuī	<i>{ irántad rólad</i>	nostrī	<i>{ irántunk rólunk</i>	vestrī	<i>{ irántatok rólatok</i>
<i>dat.</i>	mihi	<i>nekem</i>	tibi	<i>neked</i>	nostrum	<i>közülünk</i>	vestrum	<i>közületek</i>
<i>abl.</i>	(ā) mē	<i>tőlem</i>	(ā) tē	<i>tőled</i>	(ā) nōbis	<i>tőlünk</i>	(ā) vōbis	<i>tőletek</i>

Az **is**, **ea**, **id** ő; az névmás nagyjából az I. és II. decl. szerint ragozódik, de ettől eltérő *sing. gen.* ragja, az **-ius**, és *sing. dat.* ragja, az **-ī**, az ún. *névmási genitivus*-, ill. *dativus*rag, mely más névmások ragozásában is megtalálható.

	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	
<i>sing. nom.</i>	is	ea	id	<i>ő</i>
<i>acc.</i>	eum	eam	id	<i>őt</i>
<i>gen.</i>	← ēius		→ ēius	<i>őneki a</i>
<i>dat.</i>	← eī		→ eī	<i>neki</i>
<i>abl.</i>	eō	eā	eō	<i>tőle</i>
<i>plur. nom.</i>	īi (eī)	eae	ea	<i>ők</i>
<i>acc.</i>	eōs	eās	ea	<i>őket</i>
<i>gen.</i>	eōrum	eārum	eōrum	<i>őnekik a</i>
<i>dat.</i>	← eīs (iīs)		→ eīs (iīs)	<i>nekik</i>
<i>abl.</i>	← eīs (iīs)		→ eīs (iīs)	<i>tőlük</i>

b) Birtokos névmások

meus 3 enyém, az én...-m **noster, -stra, -strum** miénk, a mi...-nk
tuus 3 tiéd, a te...-d **vester, -stra, -strum** tiétek, a ti...-k
suus 3 övé, az ő...-je **suus** 3 övék, az ő...-juk

A birtokos névmások alakjukban és ragozásukban az I. és II. declinációs mellékeveket követik.

Megjegyzés:

A 3. személyű birtokos névmás (suus 3) és a 3. személyű személyes névmás genitivusainak (ēius; eōrum; eārum) használata a mondatban az alany és a birtokos személyétől függ.

Ha az alany és a birtokos személye megegyezik, akkor a suus 3 megfelelő alakját használták. Pl. Māter filiam suam laudat. (Az anya dicséri a saját lányát.)

Ha az alany és a birtokos személye különböző, akkor a megfelelő személyes névmási genitivust használták. pl. Māter filiam ēius laudat. (Az anya dicséri annak a lányát.)

4. Imperatīvus (parancsoló mód)

Az igéknek ezt az imperatīvus alakját **csak sing. 2. és plur. 2.** személyben használták.

Sing.-ban **megegyezik az imperfectum tövél**, kivéve a **3. coniugatiós igéket**, amelyek **-e** végződést kapnak; **plur.**-ban az igék imperfectum tövéhez **-te** végződés járul, a **3. coniug.-ban -ite**.

Imperatīvus

sing. 2. imperā!
plur. 2. imperāte!

sing. 2. vidē!
plur. 2. vidēte!

sing. 2. disce!
plur. 2. discite!

sing. 2. audī!
plur. 2. audīte!

Fordítása: felszólító móddal

Megjegyzés:

Van négy olyan 3. coniugatiós ige, melyek sing. 2. személyű imperativusa nem kap -e végződést: **dic!** (dico 3) – mondd! **dūc!** (duco 3) – vezesd! **fac!** (facio 3) – tedd! **fer!** (fero, ferre) – hozd! vidd!

LEXICA

sextus 3 hatodik

lūdus, -ī m játék, iskola

schola, -ae f iskola, vö. *i-skola*

salvē 2. egészségnek örvend

advertō 3. odafordít

animus, -ī m lélek, jellem, figyelem,

vö. *animizmus*

animus advertit figyelmet fordít, figyel

hodiē ma

discō 3. tanul

silentium, -iī n csend, vö. *szilencium*

silentium date! csendben legyetek!

audiō 4. hallgat, vö. *auditív, audiovizuális*

verbum, -ī n szó, ige, vö. *verbális*

primum először, kezdetben

doceō 2. tanít (akit: *acc.* amire: *acc.*)

nōnūllus 3 néhány, vö. *nōn + nūllus*

sciō 4. tud, ismer, vö. *sci(ence) fi(ction)*

scribō 3. ír, vö. *skribál*

epistola, -ae f levél

patria, -ae f haza, szülőföld, vö. *pátia, patrióta*

studeō 2. törekszik, tanul, vö. *stúdium*

etiam! itt: igenis

cūr? miért?

nullus 3 semmi, egy sem

praeceptor, -ōris m oktató, tanító

quārē? miért

nam, enim mert, ugyanis

sub (+abl.) alatt, előtt, vö. *sub rosa*

oculus, -ī m szem, vö. *okuláré*

domī otthon, házbán

quis? ki? quid? mi(t)?

clāmō 1. kiált, vö. *reklamál*

nōscō 3. ismer

Delphī, -ōrum m Delphoi görög város

*

dum míg, mialatt

exemplum, -ī n példa

orō 1. imádkozik

laborō 1. dolgozik

1. Képezzetek egyes és többes számú imperativusalakokat az alábbi igékből!
cōsulō 3. nōminō 1. vīvō 3. veniō 4. nārrō 1. parcō 3. praebeō 2. colō 3. dō 1. dīcō 3. arceō 2. studeō 2.
2. Válaszoljatok a hol kérdésre az alábbi városnevekkel!
Aquincum, -ī n, Athēnae, -ārum f, Capua, -ae f, Corinthus, -ī f.
3. Fordítsátok le az alábbi kifejezéseket!
dā mihi! mī amīce! suōs filiōs, māter eiūs, arcēte ā nobis! servāte ea! pārē ei! nullus nostrum, metuunt vōs.
4. Keressétek ki Pannonia térképén a jelentősebb városneveket, s tegyétek őket locativusba (amelyeknek nincs külön locativusa, azokat abl.-ba)!
5. a) Gyűjtsétek össze az olvasmányaink szövegében eddig előfordult római költők, írók, politikusok nevét (ahol tudjátok, teljes névvel)!
- b) A felsorolt személyek nevét tegyétek vocativusba!

6. a) Fordítsátok le a mondásokat szótár segítségével!

I. Hodiē mihi, crās tibi. ♦ Pax vōbiscum! ♦ Ubi tū es Cāius, ego Cāia! ♦ Vāde mēcum!

II. Avē! Avēte! – Valē! Valēte! ♦ Dīvide et imperā! ♦ Hīc Rhodus, hīc saltā! ♦ Amīcum in sēcrētō monē, palam laudā!

b) Nézz utána, hogy mikor, hol használták ezeket a kifejezéseket!

7* Hol haladt a „borostyánkőút”? Rajzold be a térképbe!

Hūmānitās Rōmāna

„*Graecia capta ferum victorem cēpit et artis
intulit agresti Latiō...*” (Horatius)

„*Durva legyőzőjén győzött a levert Görögország,
s pór népét Latiumnak művészetre kapatta.*”
(Muraközy Gyula ford.)

A rómaiak saját, hagyományos erényeiknek a következőket tekintették: a *virtūs* (benne van a *vir* szó) eredetileg férfiaságot, férfiúi méltóságot jelentett, de jelentésének bővülésével már nemcsak bátorságot, vitézséget, hanem a jó és erkölcsös életet is jelentette. A *pietās* (vö. *pius* 3) az istenek és az ősök iránti vallásos tisztelet. A *disciplīna* eredetileg katonai szak kifejezés volt a gyakorlatozásra és a katonai fegyelemre, de jelentésbővüléssel a következetes, szigorú nevelést, az oktatást és az így szerzett ismereteket is kifejezte. A *simplicitas* az egyszerűség, mindenben való mértéktartás. A *negōtium* a közéletben való aktív részvétel, a haza szolgálatára való elkötelezettség. A *cōstantia* az élet megpróbáltatásai között is megőrzött állhatatosság, elvhűség.

Róma hódító politikájának egyik jellemzője volt a leigázott népek, így a görögök kultúrájának is a befogadása.

A római családokban a tanítómesterek legtöbbször görög rabszolgák voltak; a retoriskolákban is kezdetben görög mesterek (felszabadított rabszolgák) tanították a római ifjakat.

Az athéni Parthenón

Az előkelő ifjak, miután Rómában befejezték tanulmányaikat, Görögországba, főleg Athénba mentek filozófiát hallgatni.

A görög műveltség hosszú folyamat eredményeként hódított teret Rómában, behatolása kezdeti ellenállásba ütközött: szellemét sokan – különösen az idősebbek – ellentétesnek érezték olyan ősi, római irányelvekkel, mint a *simplicitās*, a *disciplīna* és a *negōtium*.

De a görögök műveltségének fölényét belátó előkelő rómaiak hívei és hirdetői lettek ennek a kultúrának. A görög nyelv ismerete rövidesen a műveltség alapkövetelménye lett, s már az elemi iskolákban a latinnal együtt tanulták. (A rómaiakra jellemző, hogy mindenkitől igyekeztek tanulni, de legtöbbet a görögöknek köszönhettek.) A görög kultúra hatására jött létre s gazdagodott jelentésében egy sajátos római fogalom, a *hūmanitās*. A szónak a *homō*-val való rokonságát könnyű észrevennünk. Eleinte valóban csak annyit jelentett, hogy „emberi, emberrel kapcsolatos dolog”. Később fokozatosan bővült a szó jelentésköre, s magába foglalta az ember *nevelés* során megszerezhető műveltségének széles skáláját.

Majd az ókeresztény íróknál (pl. Szent Ágoston) egészült ki a fogalom az emberi irgalmasság (*misericordia*) jelentésével.

A római humanitás szép példája Cicero: vidéki lovagi család gyermekeként küzdött fel magát a legmagasabb politikai tisztségig, a consulságig, miközben elsajátította kora egyetemes műveltségét. Ő is a görög kultúrán nevelkedett, hallgatta Athénban a görög filozófusokat, szónoki eszményképe pedig a görög Démoszthenész volt.

A görög Arkhimédész a Kr. e. 3. században a szicíliai *Syracusae* (Szirakúza) városában élt, matematikus, fizikus, feltaláló volt. A hagyomány szerint a kádba lépve jött rá a felhajtóerő törvényére. Felkiáltása a „Heuréka!” (Megtaláltam!) szállóigévé és tudományos fogalommal vált (heurisztika, heurékaélmény).

A szicíliai Concordia-templom, amely Kr. e. 450 körül épült

Graeci, quī aliōs barbarōs nōminābant, tantum sē hūmānōs et doctōs putābant. Servī Graeci liberōs dominōrum Rōmānōrum linguam Graecam docēbant. Rōmānī scientiam, hūmānitātem Graecōrum accipiēbant.

Nōnnūllī Rōmānī hūmānitātem Graecōrum timēbant et interrogābant: „An nōs, Rōmānī Graeciam occupāvimus? Immō vērō Graeci Rōmam occupāvērunt! Servī Graeci liberōs nostrōs litterīs suīs effēmināvērunt!”⁴¹ Rōma nōn litterīs, sed disciplinā, cōstantiā⁴² aliōs superāvit.”

Paulātīm⁴³ nōbilēs Rōmānī litterārū studiōsī exstitērunt. M. Tullius Cicerō prō hūmānitāte multa fēcīt et ibī aequālēs superāvit. Cicerō dicit: „Ego, ut scītis, quaestor Syrācūsīs fuī. Quondam hīc vixīt Archimēdēs, cūius nōmen omnēs audīvistis. Interrogāvi Syrācūsānōs dē ēius sepulchrō, quod īi ignōrāvērunt. Tunc ego sepulcrum indāgāvī.⁴⁴ Inscriptiō⁴⁵ monumentī, meminī, dē sphaerā⁴⁶ cum cylindrō⁴⁷ in summō sepulchrō posītā⁴⁸ nārrat. Omnia collūstrāvī⁴⁹ oculīs et animum advertī columellam⁵⁰, in quā figurā sphaerae et cylindrī fuērunt.⁵¹ Atque ego Syrācūsānīs dīxī: „Illud ipsum est, quod quaesitum vēnimus.” Iī purgāvērunt locum, et ad sepulcrum accēssimus. Appārēbat epigramma.”

Ita nōbilissima Graeciae cīvitas, quondam vērō doctissima, suī cīvis monumentum ignōrāvit, et ab homine Rōmānō didicit.

Sententiae: Iūstitia omnium est domina et rēgina virtūtum. (Cicero)

Homō sum, et nihil hūmānī⁵² a mē aliēnum⁵³ esse putō. (Terentius)

Hūmānum amāre est. (Plautus)

Cato senex litteras⁵⁴ Graecas didicit.

„Nōlī turbāre circulōs meōs!” (Ne zavard kōreimet!)
szólt rá az ábrái fölött tőprengő Arkhimédész a rátámadó katonára, mikor a II. pun háborúban a rómaiak bevették szülővárosát (mozaikpadló).

⁴¹ effēminō 1. elnőiesít (vö. femina)

⁴² cōstantia, -ae f állhatatosság (vö. konstans)

⁴³ paulātīm lassanként, lassacskán

⁴⁴ indāgō 1. kinyomoz

⁴⁵ inscriptiō, -nis f felirat, vö. scribō 3

⁴⁶ sphaera, -ae f gömb, vö. szféra

⁴⁷ cylindrus, -ī m henger, vö. cylinder

⁴⁸ positus 3 az elhelyezett

⁴⁹ collūstrō 1. megszemlél

⁵⁰ columella, -ae f oszlopocska

⁵¹ az alany és az állítmány értelmileg egyezik

⁵² nihil hūmānī semmi emberi(t)

⁵³ aliēnus³ idegen, távol álló (amitől abl.)

⁵⁴ litterae, -ārum f itt: nyelv

GRAMMATICA

1. A praesens perfectum (röviden: praes. perf.)

Képzése: perfectum tö + **-ī / -istī / -it // -imus / -istis / -ērunt**

A befejezett (perfectum) jelen idejű igealakok az ige perfectum tövéből és a személyragokból állnak. A **perfectum tövet** az ige **szótári alakjának 3. tagjából** az **-ī** elhagyásával kapjuk.

Indicativus praesens perfectum

		1.	2.	3.	4.	létige
<i>sing.</i>	1.	amāvī	vīdī	dīxī	audīvī	fuī
	2.	amāvistī	vīdistī	dīxistī	audīvistī	fuistī
	3.	amāvit	vīdit	dīxit	audīvit	fuit
<i>plur.</i>	1.	amāvimus	vīdimus	dīximus	audīvimus	fuius
	2.	amāvistis	vīdistis	dīxistis	audīvistis	fuistis
	3.	amāvērunt	vīdērunt	dīxērunt	audīvērunt	fuērunt

A **praes. perf.** önálló használatban:

→ Olyan múltban történő cselekvést jelöl, melynek eredménye, következménye a jelenben is fennáll. Pl.: *Vxit.* (Élt. – a hóhér bejelentése feladata elvégzése után a senatusban.)

→ A múltban lezajlott, egyszeri cselekvést jelöl. Pl.: *Vēnī, vīdī, vīcī.* (Jöttem, láttam, győztem. – Caesar) *Quod scripsī, scripsī.* (Amit írtam, megírtam. – Pilátus) *Fordítása:* általában igekötős ige múlt idejével.

2. Supīnum

A *supīnum* is egyfajta *főnévi igenév*, tövét **az ige negyedik szótári alakjából** kapjuk, az **-um** végződés levágásával.

occupatum vīsum factum ventum

Használat: bizonyos mozgást jelentő igék után áll célhatározói értelemben.

Fordítása: főnévi igenév vagy -ás/-és végű főnév + céljából.

Pl.: **quaesitum** vēnimus – jöttünk keresni v. keresés céljából jöttünk.

3. A 3. coniugatiós i- tövű igék

faciō 3, fēcī, factum – faciō, facēre, fēcī, factum

A 3. coniugatióba rövid **i-** tövű igék is tartoznak; a tö a főnévi igenév **-ēre** végződése előtt **nem** mutatkozik, a ragozott alakban igen:

praesens imperfectum

praeteritum imperfectum

<i>sing.</i>	1. faciō	<i>plur.</i>	1. facimus	<i>sing.</i>	1. faciēbam	<i>plur.</i>	1. faciēbāmus
	2. facis		2. facitis		2. faciēbās		2. faciēbātis
	3. facit		3. faciunt		3. faciēbat		3. faciēbant

Ilyen rövid **i-** tövű igék még: *interficiō 3. accipiō 3.*

4. a) **Mutató névmások:** **hic, haec, hoc** a *közelre* mutató névmás, fordítása: *ez itt* (amiről szó van); **ille, illa, illud** a *távolra* mutató névmás, fordítása: *az ott*.

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	hic	haec	hoc	ille	illa	illud
	<i>acc.</i>	hunc	hanc	hoc	illum	illam	illud
	<i>gen.</i>	← hūius →			← illius →		
	<i>dat.</i>	← huic →			← illi →		
	<i>abl.</i>	hōc	hāc	hōc	illō	illā	illō
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	hī	hae	haec	illī	illae	illa
	<i>acc.</i>	hōs	hās	haec	illōs	illās	illa
	<i>gen.</i>	hōrum	hārum	hōrum	illōrum	illārum	illōrum
	<i>dat.</i>	← hīs →			← illis →		
	<i>abl.</i>	← hīs →			← illis →		

b) **A vonatkozó névmás**

Fordítása: aki, ami/amely

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	quī	quae	quod
	<i>acc.</i>	quem	quam	quod
	<i>gen.</i>	← cūius →		
	<i>dat.</i>	← cuī →		
	<i>abl.</i>	quō	quā	quō
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	quī	quae	quae
	<i>acc.</i>	quōs	quās	quae
	<i>gen.</i>	quōrum	quārum	quōrum
	<i>dat.</i>	← quibus →		
	<i>abl.</i>	← quibus →		

- c) **A quis? quid?** (ki? mi?) kétalakú kérdő névmás ragozása *acc.*-tól a *qui, quae, quod* ragozását követi.
- d) Az **ipse, ipsa, ipsum** *ő maga* (ún. meghatározó névmás) ragozása az *ille, illa, illud* mintájára történik.
- e) **A visszaható névmásnak** nincs alanyesete, egyes és többes száma megegyezik. Ragozása:

<i>sing. és plur.</i>	<i>nom.</i>	–	–
	<i>acc.</i>	sē	<i>magát, magukat</i>
	<i>gen.</i>	suī	<i>maga iránt, maguk iránt</i>
	<i>dat.</i>	sibi	<i>magának, maguknak</i>
	<i>abl.</i>	(ā) sē	<i>magától, maguktól</i>

Ragozása az első és második személyű személyes névmások ragozását követi. A genitivusi *suī* alak csak vonzatként fordul elő.

Az 1. és 2. személyre vonatkozóan a latin nem a visszaható, hanem a személyes névmást használta. (Vö. Nosce te ipsum!)

LEXICA

septimus 3 hetedik

hūmānitās, -ātis *f* emberiség (magasabb műveltség, ízlés)

barbarus 3 idegen, durva, műveletlen, *vö. barbár*

tantum csak

hūmānus 3 emberi, művelt, *vö. homō, humān*

doctus 3 tanult, képzett, *vö. docēre, doktor*

putō 1. -āvī, -ātum gondol, vél, tart (akit: *acc.*, aminek: *acc.*)

lingua, -ae *f* nyelv, *vö. lingvisztika*

scientia, -ae *f* tudás valamiről, ismeret, *vö. scīre, sci(ence) fi(ction)*

accipiō 3. -cēpī, -ceptum (be)fogad, elfogad, kap, *vö. akceptāl*

timeō 2. timuī fél (amitől: *acc.*)

interrogō 1. -āvī, -ātum (meg)kérdesz an? vajon?

occupō 1. -āvi, -ātum elfoglal

immō sőt, helyesebben

vērō valóban, tulajdonképpen

littera, -ae *f* betű *plur.* írás (művek) irodalom, tudomány

disciplina, -ae *f* rend, fegyelem, nevelés, *vö. discipulus*

nōbilis, -e nemes, előkelő

studiōsus 3 igyekvő, értő (amihez: *gen.*), *vö. studēre*

exsistō 3. -stīti kiáll; lesz, válik vmivé: *nom.*, *vö. egzisztencia*

faciō 3. fēcī, factum tesz, csinál, *vö. faktum*
aequālis, -is *m* kortárs

quaestor, -ōris *m* quaestor, pénzügyi tisztviselő, *vö. quaerere*

Syrācūsae, -ārum *f* Szirakúza, Szicília legnagyobb városa

Syrācūsāni, -ōrum *m* Szirakúza lakói

quondam egykor

Archimēdēs, -is *m* Arkhimédész

sepulcrum, -ī *n* sír(domb)

ignōrō 1. -āvī, -ātum nem ismer, nem tud, *vö. noscere*

tunc akkor

memīni, meminisse (*inf. perf.*) emlékszik (amire: *gen.*). Az igének csak perfectumalakjai vannak!

summus 3 legfelső, *vö. summa*

in summō sepulcrō a sír tetején

figūra, -ae *f* alak

atque és

purgō 1. -āvī, -ātum megtisztít, *vö. purgāl*

locus, -ī *m* hely, *vö. locativus, lokális*

loca, -ōrum *n* vidék

accēdō 3. -cessī, -cessum odamegy, eljut

appāreō 2. -uī megjelenik, kitűnik

epigramma, -atis *n* felirat, epigramma

ita így, úgy

nōbilissimus 3 legelőkelőbb, igen előkelő

doctissimus 3 legtanultabb, igen művelt

cīvītās, -ātis *f* nép, állam, *vö. cīvīs*

*

virtūs, -ūtis *f* erény, férfiasság, *vö. vir*

PENSA – EXERCITATIONES

1. Milyen igealakok olvasmányunkban a *superāvit, vīxit, audīvistis, advertī, dīxī, quaesītum, vēnimus, didicīt* szavak?

Képezd a *sing.* alakokból a megfelelő személyű *plur.* alakot és fordítva! Fordítsd magyarra az igealakokat!

2. *amō, amāre, amāvī, amātum*: így alakul szabályosan az 1. coniugatiós igék teljes szótári alakja. Találtok-e kivételt?

3. Állapítsátok meg az igéknek mindhárom tövét: *timeō, putō, dīcō, vīvō, faciō* (!), *accipiō* (!)

4. a) Egészítsd ki a találós kérdéseket a **qui, quae, quod** névmás megfelelő alakjaival, és add meg a megfejtést is!
 pl.: Deus, **quī** nuntius deōrum erat: (**Mercurius**)
 Deae, _____ poētae gratae sunt: (.)
 Deus, _____ etiam Bacchum nominābant: (.)
 Dea, in _____ templō īgnem sacrum curābant: (.)
 Oppidum, in _____ clārum templum Apollinis erat: (.)
- b) Készíts további találós kérdéseket!
5. Határozzátok meg a *quae* névmásalak lehetséges eseteit, s adjátok meg jelentéseit is!
6. Ki és mikor mondta? *Vēnī, vīdī, vīcī.*
7. Mi a különbség a *vēnit* és a *vēnit* igealakok között?
 Határozd meg a két igealakot, és fordítsd le őket!
- 8.* Milyen találmányokat, felfedezéseket tulajdonítanak Arkhimédésznek?
 Egészítsétek ki ismereteiteket, s jellemezzétek röviden munkásságát! (Olvassátok el a *Ki mondta? Miért mondta?* – RTV–Minerva, 1977. – c. kötetből Ritoók Zsigmondtól a Heuréka c. fejezetet!)
9. Fordítsd le szótárral a következő mondásokat, kifejezéseket!
 a) Cui prodest? Quid novi? (novus 3 új) Fide, sed cui, vidē!
 b) Cūius rēgiō, ēius religiō.
 c) Imperāre sibi māximum imperium est. Nēmō nostrum sibi vīvit.
- 10.* A Városligetben áll egy sírkő, melyen mindössze egyetlen latin szó olvasható: *Fuit*. Nézz utána, hogy kinek a nyughelye van itt! Melyik költőnk említi versében ezt a sírkövet? („Egy sírkő rád olvas: *Fuit*.”)

Colloquium dē septem montibus Rōmae

Puer: Salvē, Cornēlia! Unde venis?

Puella: Salvē, Octāve! In monte Palātīnō fuī.

Puer: Mōns clārus est Rōmae. Sub Palātiō est – ut scīs – Lupercal...

Puella: ...In quō geminōs Rōmulum et Remum lupa alēbat.

Puer: Et casa Rōmuli...

Puella: ...In quā habitābat Rōmulus iuvenis, postea rēx prīmus Rōmānōrum.

Puer: Ita Rōmulus ibi vixit.

Puella: Frātrēs geminī hūc vērunt dē rēgnō dīiudicātum. In monte Palātīnō Rōmulus – ut poēta Ovidius nārrat – volucrēs bis sex vīdit.

Puer: Itaque arbitrium urbis Rōmulus habuit.

Puella: Ubī tū fuistī?

Puer: In scholā, ubi dē orīgine urbis Rōmae multum discimus. Magister dē historiā Rōmānā temporum antiquōrum illūstriumque nōs docet.

Puella: Urbs Rōma septem montēs habet.

Puer: Montēs sunt Palātīnus, Capitōlinus, Caelius, Aventīnus et Ēsquilīnus, collēs sunt Quirīnālis et Viminālis.

Puella: Cūr modo montēs, modo collēs...?

Puer: Māgnī sunt montēs, parvī autem collēs. Arcem urbis Capitōlium vel mōns Capitōlinus habet. Ibī est templum Iovis.

Puella: Ubī Quirīnus templum habet?

Puer: In colle Qurīnālī.

Puella: Ubī est Circus Māximus?

Puer: Inter montēs Palātīnum et Aventīnum.

Puella: Quandō ibi lūdōs spectāmus?

Puer: Hodiē.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Az olvasmányban szereplő minden ízealakot mondjátok meg a többi tanult ígeidőben és módban is, és pedig ugyanabban a számban és személyben! Pl. *venīs* (*veniēbās, vēnistī, venī!*).

2. a) Keress szinonimákat a szavakhoz! Pl. magister – praeceptor – lūdi magister
illūstris – nōminō –
vetus – metuō –

b) Keress a megadott szavak mellé azonos szótövű szavakat! Pl. scribo – scriptum
– inscriptiō
regere – vincere –
doctus – arcēre –

3. Alakítsd át a kijelentő mondatokat felszólító mondatokká úgy, hogy az alany *vocativus*ba, az állítmány pedig *imperativus*ba kerüljön!

Pl. Mārcus epistolam scrībit. – Mārce, epistolam scrībe!

Fīlius meus multa discit. –

Quintus et Antonius fabulās narrant. –

Seneca sententiās dīcit. –

4. Tedd hol? kérdésre felelő esetbe a helyneveket!

Aquincum – Sicīlia – Athēnae –

Arrabona –

5. Helyettesítsd be a megadott mondatokba a személyek és istenek nevét értelem-szerűen és helyesen ragozva! (Apollo, Archimēdēs, Brūtus, Caesar, Cicerō, Diāna, Iuppiter, Neptūnus, Plinius, Tacitus)

.., frāter maria regēbat. ita clamāvit: Et tū, mī fili,

.!, soror vēnātiōnem amābat. dē

scholā amicō suō, scrīpsit. sepulcrum

Syrācūsīs invēnit.

Dē dīvinātiōne⁵⁵

A régi görögök és rómaiak nemcsak abban hittek, hogy az istenek ismerik az emberi sorsfordulatokat, de abban is, hogy ezeket bizonyos jelek (omen) útján a hozzáértő beavattaknak fel is fedik. Ilyen jeleknek tartottak bizonyos természeti jelenségeket (pl. napfogyatkozás, szivárvány, csillaghullás) vagy véletlen történeteket (pl. megbotlás a küszöbön, tüsszentés). Voltak ezenkívül alkalmas személyek (többnyire nők, mint pl. a trójai királylány, Kasszandra; a delphoi Apolló-templom jósnője, Püthia (*Pythia*) vagy az itáliai *Cumaeban* élő Szibilla (*Sibylla*), akik valamely természeti erő vagy bódító szer hatására jósolni tudtak.

Az embereknek szükségük volt a jósokra; Homérosz pl. a jósok foglalkozását az orvosoké mellé állítja. Kialakultak a jóshelyek is, általában bizonyos isten (Apollón, Zeusz) védnöksége alatt, s itt rendszerint papi testületek közvetítették a jóslatokat. Versbe – gyakran kétértelmű versbe – szedték a jós(nő) ihletett állapotban kiejtett, összefüggéstelen szavait, de jósolhattak jelekből is (pl. a dódonai Zeusz-jósdájában a szent tölgy leveleinek zúgásából). Az álmokból jósoltak pl. Aszklépiosz⁵⁶ templomában, a halotti jóshelyeken pedig az elhunytak lelkeit idézték. Ez utóbbi kettőt főleg a szegényebb társadalmi rétegek tartották fontosnak, míg a szavakkal vagy jelekből jövődőlő helyek idővel politikai tényezőkké váltak.

A római vallás megkövetelte, hogy minden szokatlan jelenségre (égi jelek, állatok viselkedése, megakadás, botlás, tüsszentés stb.) odafigyeljenek. Ezekkel kapcsolatban jóslatot kértek, s ha kedvezőtlen jeleket észleltek, áldozatokkal igyekeztek a veszedelmet elhárítani. Érthető így a jósláshoz értő személyek tekintélye: különösen a madárjós augurok testületéé vagy az ún. Sibylla-könyveket⁵⁷ őrző papi testületé. Az etruszk mintára jósló haruspexek („béljósok”) tekintélye korántsem volt ekkora, talán azért, mert fizetett alkalmazottak voltak. A jóslatokat homályos voltak miatt a politikusok mihamar céljaik szolgálatába állították, meg is maradt funkciójuk az állam életében.

A suovetaurilia (egy sertés = sus, egy juh = ovis és egy bika = taurus feláldozása). Az áldozatbemutató fedett fővel előbb terményeket helyez az oltárra, mellette a felolvasó, aki előolvasta a szigorúan kötött szövegű imát, mögöttük az italáldozathoz kancsót tartó alak. A menet végén az állatok leölésének eszközét, a bárdot tartó férfi.

⁵⁵ *dīvinātiō*, -nis f jóslás

⁵⁶ A gyógyítás istene a görögöknél, akit a rómaiak a Kr. e. 3. sz.-tól *Aesculapius* néven tiszteltek, szentélyei gyógyforrások mellé, gyógyító hatású helyekre épültek, pl. Rómában a Tiberis szigetére.

⁵⁷ Róma jövőjére vonatkozó jóslatokat tartalmazó könyvek, melyek a hagyomány szerint a *cumaei* Szibillától származtak.

Apud Graecōs et Rōmānōs virī, quī futūra praedicēbant – vātēs, haruspīcēs⁵⁸, augurēs – māgnam auctōritātem habēbant. Crēdēbant enim antiquī auguribus, haruspīcibus aliisque vātibus. Ad ōrāculum⁵⁹ Delphicum longē lātēque clārum ex tōtō orbe terrārum hominēs veniēbant et Pythiam interrogābant:

„Quis imperium summum habēbit?” „Quem hostēs in bellō interficient?” „Quamdiū rēx noster beātus erit?”

Tālia enim hominēs dē suā aliōrumque vītā scīre cupiēbant. At Pythia saepe obscurē respondēbat. Pythia vōcem ambiguum⁶⁰ rēgis filiis, Tarquiniis dedit: „Mātrī quī dederit prīnceps ōscula⁶¹, victor erit”⁶². L. Iūnius Brūtus vōcēs rēctē intellēxit et dīxit: „Mātrī Terrae dabō ōscula! Terra est commūnis māter omnium.” Postēa Tarquinius Superbum rēgnō expellit eritque prīmus cōsul Rōmānus.

Māgna fidēs avium⁶³ apud Graecōs Rōmānōsque fuit.

Augurēs libenter avēs observābant et saepe inceptum vetābant: „Sī bona auspīcia nōn habueritis, bellum prosperē nōn gerētis, hostium urbem nōn capiētis, nūllum inceptum vōbīs fēlix faustumque⁶⁴ erit.” Augurēs populī Rōmānī semper nōbīlēs erant; haruspīcēs Tūscōs, quī disciplīnā Etruscā hostiārum exta⁶⁵ cōsulēbant, Rōmānī nōn diligēbant: „Haruspex ubī haruspīcem aspēxerit, rīdēbit” – dīcēbant.

Sententiae:

Haruspīcī haruspex (arridet⁶⁶). (*Cato*)

Nihil nimis! (*Cicero*)

Idem est beātē vīvere et secundum⁶⁷ nātūrā.

(*Seneca*)

Bis dat, quī dat celeriter. (*Publilius Syrus*)

Bis dat quī citō dat. (*Seneca*)

Ut sēmentem⁶⁸ fēceris, ita metēs.⁶⁹ (*Cicero*)

Dōnec eris fēlix, multōs numerābis⁷⁰ amīcōs;

tempora sī fuerint nūbila,⁷¹ sōlus eris. (*Ovidius*)

*A delphoi Pythia a szent tripuszon
(= háromlábú jósszék) ülve kezében
babérlevéllel és csészével jósol (festett
görög tál).*

⁵⁸ *haruspex*, -icis *m* béljós

⁵⁹ *ōrāculum*, -ī *n* jóshely, jósda

⁶⁰ *ambiguus* 3 kétes, kétértelmű

⁶¹ *ōsculum*, -ī *n* csók

⁶² Idézet Ovidiustól, eredetileg disztichonban.

⁶³ *fidēs avium* a madarakba vetett hit (*avis*, -is *f* madár)

⁶⁴ *faustus* 3 kedvező, üdvös

⁶⁵ *hostiārum exta* az áldozati állatok belei(t)

⁶⁶ *arridet* kineveti (akit: *dat*.)

⁶⁷ *secundum* (+acc.) szerint

⁶⁸ *sēmentis*, -is *f* vetés

⁶⁹ *metō* 3. arat

⁷⁰ *numerō* 1. számlál

⁷¹ *nūbilus* 3 felhős, borús

GRAMMATICA

1. Az **adverbium** (határozószó)

A határozószó a cselekvés, történés vagy létezés valamely kísérő körülményét, módját határozza meg. (A mondatban legtöbbször hogyan? kérdésre felelő mód-határozó.)

Képzés szerinti csoportjai:

- Lehet *egyalakú* szó. pl. nimis (túlságosan).
- Lehet *I–II. decl.-s melléknévből* hogyan? kérdésre felelő alak. *Képzése:* a melléknév ragozási tövéhez **-ē** képző járult, pl. longus 3 → longē (hosszan).
- Lehet *III. decl.-s melléknévből* hogyan? kérdésre felelő alak. *Képzése:* a melléknév ragozási tövéhez **-iter** képző járult. pl. celer, -is, -e → celer**iter** (gyorsan), fēlix → fēlic**iter** (szerencsésen).
- Lehet *-nt tövű melléknévből* hogyan? kérdésre felelő alak. *Képzése:* a melléknév ragozási tövéhez **-er** képző járul, pl. libēns (-entis) → libent**er** (szívesen).
- Az *I–II. decl.-s melléknevek eredeti adverbiumképzője* az **-ō** volt. Ez megmaradt néhány esetben. Pl. citus 3 → citō (gyorsan).
- Rendhagyó képzésűek:* bonus 3 → **bēnē** (jól), malus 3 → malē (rosszul).

2. A **futurum** (jövő idő) **imperfectum** (rövidítve: **fut. impf.**)

Képzése: **1–2. coniug.**

3–4. coniug.

impf.-tő + **b** + személyrag

impf.-tő + **ē** + személyrag

(a)

A *1–2. coniugatióban* az igék impf.-tövéhez **-b** időjel járult, amihez a személyragok a sing. 1. személyt kivéve kötőhangzóval (*i, u*) kapcsolódnak. A *3–4. coniugatióban* az impf.-tőhöz az **-ē** időjel járult. Sing. 1. személyben az időjel **-a**, amihez **-m** személyrag kapcsolódik.

Indicativus futurum imperfectum

		1.	2.	3.	4.	létige
<i>sing.</i>	1.	laudā bō	rīdē bō	agam	sciam	erō
	2.	laudā bis	rīdē bis	agēs	sciēs	eris
	3.	laudā bit	rīdē bit	aget	sciet	erit
<i>plur.</i>	1.	laudā bimus	rīdē bimus	agēmus	sciēmus	erimus
	2.	laudā bitis	rīdē bitis	agētis	sciētis	eritis
	3.	laudā bunt	rīdē bunt	agent	scient	erunt

Megjegyzés:

Az **-ē** időjel **-t** és **-nt** előtt megrövidül.

A 4. coniugatio **ī-** töve az időjel előtt megrövidül.

Fordítása: jövő idő, pl. laudā**bō** dicsérni fogok

3. A *futurum perfectum*

Képzése: perf.-tő + **erō / eris / erit // erimus / eritis / erint.**

A fut. perf. igeidőben az igeék perf.-tövéhez a létige fut. impf.-ának alakjai járultak (kivéve a plur. 3. személyt).

A fut. perf. két jövőbeli cselekvés közül a korábbi vagy a jövőben biztosan lezáródó cselekvést fejezi ki.

Indicativus futurum perfectum

<i>sing.</i>	1.	fēcerō
	2.	fēceris
	3.	fēcerit
<i>plur.</i>	1.	fēcerimus
	2.	fēceritis
	3.	fēcerint

Fordítása: Legtöbbször múlt idővel, de úgy, hogy valamilyen szócskával utalunk rá, hogy ez a cselekvés is a jövőben fog történni. Lehet ige kötős jövő idővel fordítani, pl. laudāvero: **(ha) majd** megdicsértem...; meg fogom dicsérni.

4. A **possum, posse, potui** – tud, -hat, -het *segédige* (a létige összetétele: pot + sum), mely általában valamilyen *infinitivusszal* együtt szerepel a mondatban. pl. intellegere non potuit – nem tudta megérteni.

Praes. impf.

<i>sing.</i>	1.	possum
	2.	potes
	3.	potest
<i>plur.</i>	1.	possumus
	2.	potestis
	3.	possunt

PENSA – EXERCITATIONES

1. Képezz a melléknevekből adverbiumot, és fordítsd le őket!
commūnis, -e; antīquus 3; varius 3; virēns (-entis); celer, -is, -e; liber, -era, -erum
2. Állapítsátok meg, hogy melyik melléknévből lettek, ill. fordítsátok le az alábbi adverbiumokat!
fēliciter, studiōsē, hūmānē, mālē, ambiguē, faustē, beātē, bēnē, doctē
3. Az alábbi sing. első személyben álló igealakokat tegyétek *sing. harmadik* és *plur. harmadik* személybe!
cūrō, adiūvī, nōscēbam, studēbō, coluī, veniam, praedixero, sum, arcēbam, dō, vetābam, fēcī, timēbō.

4. Fordítsatok latinra! *Ha majd elmeséltem, nevetni fogtok. Ha majd megcsináltam, eljövök. Majd ha látjátok, elhiszitek. Ha majd megértette, dicsérni fog. Ha majd lesz ideje, gondolkodik. Ha majd megkérdezitek tőlük, tagadni fogják.*

5. Melyik latin szóból származnak és mit jelentenek a következő szavak?
rektor, intelligens, obszervatórium, kommunizmus, kommunikáció, vétőjog

6* A jóslás különböző formáiról, a jósok szerepéről, a társadalomban elfoglalt helyükről számos helyen olvashatunk a görög–római irodalomban. *a)* Olvassuk el Homérosz *Iliász*ából, hogyan hozza nyilvánosságra Kalkhász Apollón akaratát (I. 68–100), *b)* milyen megnyugtató jóslatot kap álmában Pénélopé (Od. IV. 795–841), *c)* hogyan vásárolta meg Tarquinius Superbus a Sibylla-könyveket (Aulus Gellius: *Attikai éjszakák* I. 191), *d)* hogyan viselkedik Iulius Caesar a jóslatokkal kapcsolatban (C. Suetonius: *Caesarok élete*. I. Caesar 59.)!

7* Hallottatok a delphi jóslatok kétértelműségéről? Egy hadba vonuló ember állítólag ezt a jóslatot kapta:

„*Ibis redibis nunquam per bella peribis.*”

Tegyétek vesszők segítségével egyértelművé!

8. a) Fordítsd le a mondatokat!

Croesus, quī ōrāculum obscūrum intellegere nōn potuit, imperium suum āmisit. Sōcratēs vērō, quī vōcem ōrāculi rēctē intellēxit, vitam bēnē ēgit.

b)* Nézz utána Steiger Kornél *Delphoi jóslatok* című könyvében, hogy mi volt ez a nevezetes két jóslat?

9. Fordítsd le szótárral a mondásokat!

Plēnus venter nōn studet libenter. ♦ Fortiter in rē, suāviter in modō. ♦ Vērūm amīcum pecūnia nōn parābitis. ♦ Fuī, quod es; eris, quod sum.

Dē magistrātibus

A köztársaságkori Róma államberendezése és közigazgatása fejlett demokrácia volt: a szabad római polgárnak széles körű jogokat biztosított. A közügyeket a *senātus* és a népgyűlések irányították. A római polgároknak volt – többek között – szavazati joguk (*iūs suffragiū*), s maguk is választhatók voltak a különféle tisztségekre (*iūs honorum*). Ha valaki a nemzetségből először viselt hivalt, *homō novus*nak nevezték. A római polgár tevékenységének súlypontja volt az „aktív politizálás”, napjának jelentős részét a Forumon töltötte, s a nevesebb, illetve vagyonosabb családok fiait fűtötte a becsvágy, hogy a tisztségek különböző fokait elnyerjék.

A latin *magistrātus* szó a hivatali méltóságot és a tisztségviselő személyét is jelenti. A hivatalokat csak meghatározott életkortól és sorrendben (rangsor = *cursus honorum*) lehetett elnyerni. A hivatalnokok működésére vonatkozó három alapelv: 1. általában csak egy évre szólt a megbízatásuk, 2. egy tisztségre több személyt választottak, 3. főbenjáró ügyekben ítéleteik ellen a népgyűléshez lehetett fellebbezni.

A köztársaság korában állandó főmagistrátusok voltak a *cōsulok*, *praetorok* és *cēnsorok*, alacsonyabb rangúak a *néptribunusok*, *aedilisek* és *quaestorok*. Az előbbieket megillette az elefántcsonttal díszített hivatali szék, a *sella curūlis*. Őket a *comitia centuriātān* (az egész római nép centuriák szerint tartott gyűlésén), míg a többit a *comitia tribūtān* (a helyi választókerületek gyűlésén) választották általában egy évre. Hivataluk elfoglalása után öt napon belül esküt kellett tenniük, s leköszönésükkor szintén, hogy a törvényeket nem hágták át. A *senatus* felügyelete alá tartoztak. Működésük nem járt díjazással, annál nagyobb tisztelet illette meg őket: ahol megjelentek, mindenki fölállt, az utcán kitértek útjukból. Hivatali jelvények (*insignia*) is megillették őket.

Az állandó tisztviselőkön kívül szükség esetén rendkívüli magistrátusokat is választottak. Közülük legjelentősebb a *dictātor*, akit nagy veszély esetén a *senatus* rendeletéből hat hónapra korlátlan hatalommal (*imperium*) ruháztak fel.

Az *imperium*mal felruházott tisztségviselőt (ez lehetett a *dictātoron* kívül pl. *consul* is) *imperātor*nak is hívták. Később az *imperātor* megnevezés a *senātus* által adományozható címmé vált, melyet a háborúban győztes hadvezéreknek szavazhatott meg a *senātus* a legnagyobb katonai kitüntetésnek számító diadalmenettel (*triumphus*) együtt.

Sella curūlis

MAGISTRATUSOK
RÓMA, köztársaságkor

TRIBUNUS PLEBIS	QUAESTOR	AEDILIS	PRAETOR	CONSUL	DICTATOR	CENSOR
2 → 4 → 10 fő 30–37. évtől <i>tribus, -us</i> <i>f</i> = választási kerület, törzs a köznép szószólója – sacrosanctus – vétőjoga van	2 → 4 → 20 fő 30. évtől <i>quaero</i> 3. = keres, kérdez az állami pénzügyek felügyelője	2 fő 36. évtől <i>aedes, -is</i> <i>f</i> = ház, templom a közrend őre – piaci árak ellenőrzése – nyilv. játékok megrendezése sella curulis	2 → 8 → 16 fő 39. évtől <i>praeo</i> 4. = <i>vki előtt megy</i> bíró polgári és büntetőjogi perekben toga praetexta 6 lictor sella curulis	2 fő 42. évtől <i>consulo</i> 3. = tanácsot kér államfő – háborúban a sereg vezetője – a két consul nevével jelölik az évet toga praetexta 12 lictores sella curulis	1 fő (volt consul) <i>dicto</i> 1. = <i>előmond</i> 6 hónapra választott teljhatalmú vezető	2 fő (volt consul) <i>censeo</i> 2. = számba vesz erkölcsbíró (a senatus névjegyzékének összeállítása) vagy onbecslő (5 évenként) toga praetexta sella curulis

Virī praeclārī Rōmānōrum multōs honōrēs gerēbant. Quī primum magistrātum habēbat, cōsul appellābātur. Cōsulēs cum magistrātibus et senātū populōque Rōmānō imperium regēbant, hostēs ab urbe arcēbant.

Cōsul duodecim lictōrēs⁷² habēbat, quī insīgnia imperiī, fascēs⁷³ ferēbant. In fascibus secūrēs⁷⁴ ferēbantur. Cōsulēs in bellō militibus exercitūs Rōmānī, in pāce cīvibus imperābant.

Et cēteri magistrātūs – praetōrēs, quaestōrēs, aedilēs – sua insīgnia habēbant, quae (sella curūlis⁷⁵, lictōrēs, tōga picta⁷⁶ praetextaque) ōlim insīgnia magistrātuum Tūscōrum fuērunt.

Magistrātūs ōmnēs certō ōrdine et certā cīvis Rōmānī aetāte gerēbantur. Cicerō, quamquam homō novus fuit, ōmnēs magistrātūs suō annō gessit.

Quaestōrēs aerārium⁷⁷ administrābant.

Aedilēs, quī dē aedibus appellābantur, nōn solum sacrās, sed etiam prīvātās aedēs cūrābant. Iūdicia ā praetōribus administrābantur. Cēnsor cīvēs mōrēsque Rōmānōrum cēnsēbat. Cēnsōrēs, cōsulēs, praetōrēs, aedilēs, quaestōrēs ā populō comitiīs creābantur, sed dictātor senātūs iussū a cōsulibus dicēbatur.

Senātus et magistrātūs victorem imperātōrem exercitūs in campō Martiō salutābant, imperātōri exercituīque triumphum concēdebant. Imperātōr cum filiīs parvīs in currū triumphālī stābat, super caput ēius corōnam auream servus tenēbat. Antecēdebant currū triumphālī magistrātūs, post magistrātūs autem senātōrēs, sacerdotēs, lictōrēs cum fascibus et tandem captīvī vultū trīsti veniēbant. Multitūdō hominū per urbem et in forō imperātōrem exercitumque exspectābat, atque iterum iterumque „Io triumphe” clāmābat. Sonitus tubārum⁷⁸ cornuumque urbem complēbat. Imperātōr in triumphō, quī post pompam in Capitōliō diīs sacra fēcit, māgnō in honōre apud Rōmānōs habēbātur.

Lictorok, vállukon a hatalom jelképeivel: a vesszőnyalábbal (fascēs) és a kétélű bárddal (secūris). Köpenyt (sagum) viselnek, melyet a hadjáratokon hordtak.

Proverbium: Ex fructū arbor cōgnōscitur. (Novum Testamentum)

Sententia: Manus manum lavat. (Petronius)

⁷² lictor, -ōris m lictor, hatósági szolgál

⁷³ fascis, -is m nyaláb, plur. vesszőnyaláb (a hatalom jelvénye, vö. fasizmus)

⁷⁴ secūris, -is f kétélű bárd

⁷⁵ sella curūlis sella curulis (a legfőbb tisztségviselők hivatali széke)

⁷⁶ pictus 3 festett

⁷⁷ aerārium, -i n államkincstár

⁷⁸ tuba, -ae f (egyenese) trombita, harsona

1. A IV. declinatio

A IV. declinációba az **u-** tövű főnevek tartoznak. Töyük valamennyi eset végződésében megtalálható, csupán a *plur. dat. – abl. -ibus*. A IV. declinációba tartozó főnevek többsége *hímnemű* (kivétekként találunk néhány nőneműt, pl. *manus*, *-ūs* f kéz, *tribus*, *-ūs* f választókerület), kisebb részük semleges. A semlegesek **-ū**-ra végződnek, ragozásukban a *nom. – acc.* a semlegesekre jellemző módon azonos (*plur. nom. – acc. -a*), illetve *sing. dat – abl. -ū*. Ragozási minták:

masculinum (femininum) neutrum

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	magistrātus	cornū
	<i>acc.</i>	magistrātum	cornū
	<i>gen.</i>	magistrātūs	cornūs
	<i>dat.</i>	magistrātūi	cornū
	<i>abl.</i>	magistrātū	cornū
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	magistrātūs	cornua
	<i>acc.</i>	magistrātūs	cornua
	<i>gen.</i>	magistrātuum	cornuum
	<i>dat.</i>	magistrātibus	cornibus
	<i>abl.</i>	magistrātibus	cornibus

2. Az actīvum (röv. act.) és a passīvum (röv. pass) személyragjainak összehasonlítása

Az eddig megismert igealakok mind *cselekvő*, **actīvumhoz** tartozó alakok voltak. A latin nyelv azonban a tárgyas igéknek a *szenvedő*, **passīvum** alakjait is használja múlt, jelen és jövő időben egyaránt. A **passīvumnak külön személyragjai** vannak. Ezek közül:

sing. 3. személyben: **-tur**

plur. 3. személyben: **-ntur**

A szenvedő alakú igék impf.-ban csak személyragjaikban térnek el a cselekvő impf. alakoktól:

praes. impf. act.

praes. impf. pass.

praet. impf. act.

praet. impf. pass.

cōgnōscit

cōgnōscitur

gerēbant

gerēbantur

3. A passīvum magyarra fordítása:

a) arbor cōgnōscitur – a fa megismertetik.

Ha a **passīvum** *harmadik személye* mellett nincs megjelölve, hogy **ki** cselekszik, akkor ezt általános alannyal fordítjuk magyarra.

Pl. – a fát megismerjük.

b) Iūdicia a praetōribus administrābantur – az igazságszolgáltatás a praetorok által irányított.

Ha a **passīvum** mellett jelölve van, hogy **ki** a *cselekvő*, akkor az **ā/ab** praepositíóval álló *ablativusba* kerül. Ilyenkor a fordításban természetesen a cselekvő lesz az alany.

Pl. – az igazságszolgáltatást a praetorok irányították.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Ragozzátok el az *exercitus Rōmānus*, *manus parva* és a *cornū māgnū* jelzős főneveket!
2. Fordítsátok le az alábbi mondatokat: a) szó szerint, b) magyarul!
Fābula ā magistrō nārrātur. Rōma a Rōmulō conditur.
Familia ā patre regitur. Deī a(b) hominibus colēbantur.
Bellum ab auguribus saepe vetābātur.
Hostēs ab exercitū Rōmānō vincēbantur.
3. Magyarázzátok meg az alábbi szavak közti összefüggést!
cēdō – procēdō; antecēdō – concēdō; dīcō – praedicō; teneō – obtineō; servō – observō; veniō – inveniō; dūcō – ēdūco; ferō – conferō; āspectō – exspectō; ministrō – administrō; habeō – habitō; sum – possum.
4. A római magistratusok nevei többnyire utalnak az illető magistratus tevékenységére vagy valamely jellegzetes vonására; legtöbbször egy-egy igével hozhatók etimológiai kapcsolatba, pl. *cōsul – cōsulēre* (ti. *tanácsot kér* a néptől és a senatustól). Írjátok az alábbi magistratusok mellé a nevükhöz illő szavakat:
cēnsor – *quaestor* –
aedilis (!) – *dictātor* –
imperātor –
5. A *suō annō* kifejezés azt jelenti, hogy valaki egy-egy magistratust életének abban az évében nyer el, amelyben azt legkorábban elnyerheti.
Cicero Kr. e. 106-ban született, és *suō annō* nyerte el a quaestori, aedilisi, praetori és consuli tisztségeket. A *Magistratusok* című ábra alapján állapítsd meg, hogy hány évesen viselte ezeket a hivatalokat!
- 6* Livius tudósít bennünket L. Paulusnak a macedónok feletti győzelemért járó diadalmenet megszavazásával kapcsolatos vitájáról. Olvassátok el M. Servilius volt consulnak L. Paulus érdekében elmondott beszédét! (Liv. 45. 39. Muraközy Gyula fordítása) Ebből sok mindent megtudhattok a diadalmenetről.

Dē diēbus fēstīs

A rómaiak az év napjait vallási szempontból ünnepnapokra (*diēs fēstī*) és hétköznapokra (*diēs profēstī*) osztották.

(Voltak ezenkívül félnapos ünnepek is – az ún. *diēs intercīsī* –, amikor általában reggel és este volt az ünnepi szertartás.)

Az ünnepi játékok vallásos eredetűek voltak: azzal a céllal rendezték őket, hogy hálát adjanak a segítő isteneknek pl. egy győztes háború után, vagy kiengeszteljék az égieket, ha valamilyen sorscsapás érte az államot. A két legjelentősebb közülük a több napig tartó *Lūdī Rōmānī* és a *Lūdī Plēbēī* volt. Az ünnepi játékok megtekintése ingyenes volt a köznép (*plēbs*) számára, és mivel a hivatalos szervezők közben rendszeresen megvendégelték a közönséget, a játékok látogatása nemcsak szórakozást, hanem szinte megélhetést jelentett a városi szegényeknek (*Pānem et circēnsēs!* – Kenyeret és cirkuszi játékokat! – lett a *plēbs* állandó követelése a császárkorban.)

A cirkuszi játékok színtere az ellipszis alakú *circus* volt (pl. *Circus Maximus*), ahol általában kocsiversenyeket és lófuttatásokat rendeztek. A színházi játékok színtere sokáig fából készült, ideiglenesen felállított színpad (*scaena*) volt. Az első, félkör alakú kőszínház a *campus Martiuson* épült a Kr. e. I. sz.-ban. Ezeknek a játékoknak soha nem volt olyan jelentőségük és színvonaluk, mint a görögöknél. Az amphitheatrumi játékok (pl. a *Colosseumban*) a gladiátorjátékok, az állatviadalkok és a tengeri csatákat utánzó vízi látványosságok voltak.

Gladiátorok küzdelme vadállatokkal (dombormű)

Rōmānī diem aut fēstum, aut profēstum, aut intercīsum⁷⁹ nōminābant. Diēbus fēstīs diī celebrābantur. Diē fēstō incolae urbis domōs reliquerant, et ad templa deōrum processērunt. Ibī sacerdōtēs populī Rōmānī sacra faciēbant. Ad ārās deōs prō ēventū fēlicī rērum, prō requiē reī pūblīcae, prō salūte magistrātuum cīvium-que, prō victōriā exercituum Rōmānōrum ōrābant. Famem, pestem in hostēs populī Rōmānī ā diīs petēbant.

Postquam hominēs sevēra⁸⁰ finīerant, in amphitheātrum sive in circum prope-
rābant et lūdōs fēstōs spectābant. Fēstīs enim diēbus Rōmānī lūdīs vel spectāculīs dēlectābantur.

Rōmānī Sāturnālibus, quae veterēs īstituerant, septem diēs extrēmō annō⁸¹ res-
servāvērunt. Tum omnium rērum māgnam cōpiam celebrābant; nūllum tum discrī-
men erat inter dominōs et servōs, sicut antea in Sāturnī rēgnō fuerat, immō vērō
dominī servīs cibōs vīnumque ministrābant.

Per reliquōs diēs fēstōs servī saepe labōrābant, sed liberī omnēs, etiam agrico-
lae labore vacābant ac suō mōre quisque gaudēbat.

Sententia: Laudāmus veterēs, sed nostrīs ūtimur⁸² annīs (*Ovidius*)

Prōverbia: Diēs diem docet.

Avē, Caesar, moritūrī⁸³ tē salūtant!

Gladiátorharc: ún. rētiārius há-
romágú szigonnyal és törrel, ún.
secūtor, nagy szögletes pajzssal és
rövid karddal, döntőbíró kezében
pálcával (padlómozaik)

⁷⁹ *intercīsus* 3 megszakított

⁸⁰ *sevērus* 3 komoly

⁸¹ *extrēmō annō* az év végén

⁸² *ūtimur* használjuk (amit: *abl.*), itt: élünk

⁸³ *moritūrī* a halálba menők

GRAMMATICA

1. Az V. *declinatio* – A *nom.*-ban **-ēs**, *gen.*-ban **-ēī** végű főnevek declinációja. Tövík ē, ez valamennyi eset végződéseben megtalálható. Neműk többnyire *fēmininum* (a *diēs* főnév nap(pal) jelentésben hímnemű, de lehet nőnemű is, akkor jelentése: határnap).

<i>sing.</i>	<i>nom.</i>	diēs	rēs
	<i>acc.</i>	diem	rem
	<i>gen.</i>	diēī	reī!
	<i>dat.</i>	diēī	reī!
	<i>abl.</i>	diē	rē
<i>plur.</i>	<i>nom.</i>	diēs	rēs
	<i>acc.</i>	diēs	rēs
	<i>gen.</i>	diērum	rērum
	<i>dat.</i>	diēbus	rēbus
	<i>abl.</i>	diēbus	rēbus

Megjegyzés: A *sing. gen.* és *dat.* esetragjában az **e** hang hosszúsága az előtte álló hangtól függ:
mgh. után: **ēī** msh. után: **ēī**

2. A declinációk rendszere

	I. decl. tő: ā	II. decl. tő: ō		III. decl. tő: msh. vagy i	IV. decl. tő: u		V. decl. tő: ē
	<i>f</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>m f</i> <i>n</i>	<i>m</i>	<i>n</i>	<i>f</i>
<i>Sing. nom.</i>	-a	-us, -er,	-um	különféle	-us	-ū	-ēs
<i>acc.</i>	-am	-um		-em = nom.	-um	-ū	-em
<i>gen.</i>	-ae	-ī		-is	-ūs		-eī
<i>dat.</i>	-ae	-ō		-ī	-uī	-ū	-eī
<i>abl.</i>	-ā	-ō		-e vagy -ī	-ū		-e
<i>Plur. nom.</i>	-ae	-ī	-a	-ēs -(i)a	-ūs	-ua	-ēs
<i>acc.</i>	-ās	-ōs	-a	-ēs -(i)a	-ūs	-ua	-ēs
<i>gen.</i>	-ārum	-ōrum		-(i)um	-uum		-ērum
<i>dat.</i>	-īs	-īs		-ibus	-ibus		-ēbus
<i>abl.</i>	-īs	-īs		-ibus	-ibus		-ēbus

A declinációk nevüket onnan kapták, hogy a plur. gen. **-um** v. **-rum** végződése előtt milyen betű van.

3. A praeteritum perfectum (röv. praet. perf.)

Az új igeidő, amint a neve is mutatja, a *múltban lezárult cselekvést* fejez ki, vagy összetett mondatban *két múlt idejű cselekvés közül a korábbi*.

Képzése: (mind a 4 coniug.-ban egyforma)

perf.-tő + **eram / erās / erat // erāmus / erātis / erant**

Az igeik perfectumtövéhez kapcsolódó végződés a *létige praet. impf. alakjai*.

Indicativus praeteritum perfectum

		1.	2.	3.	4.	létige
<i>sing.</i>	1.	ōrāveram	vīderam	petīveram	finīveram	fueram
	2.	ōrāverās	vīderās	petīverās	finīverās	fuerās
	3.	ōrāverat	vīderat	petīverat	finīverat	fuerat
<i>plur.</i>	1.	ōrāverāmus	vīderāmus	petīverāmus	finīverāmus	fuerāmus
	2.	ōrāverātis	vīderātis	petīverātis	finīverātis	fuerātis
	3.	ōrāverant	vīderant	petīverant	finīverant	fuerant

Fordítása: igekötős múlt idő, pl. petīveram = megkértem

PENSA – EXERCITATIONES

1. A *rēs publica* jelzős összetétel a magyar nyelvben *köztársaságot* jelent.
 - a) Ragozzátok el ezt a jelzős főnevet!
 - b) Mit jelent, ha valakit *sub auspiciis Reī Publicae* avatnak doktorrá?
2. Két jelzős szerkezeten (ha az egyik főnévnek két jelzője van) be tudjuk mutatni mind az öt declinatiót: pl. *rēs publica*, *ēventus fēlix faustusque*. Alkossatok hasonló (értelmes) jelzős szerkezeteket, s kettőt közülük ragozzatok el!
3. Ismétlő kérdések:
 - a) Mely declinatiókba tartoznak semlegesek, s mely esetvégzódéseik egyeznek meg?
 - b) Mely declinatiókba nem tartoznak melléknevek?
4. Alkossatok az alábbi igeiből *imperfectum* és *perfectum* alakokat *plur. harmadik személyben*, mindhárom igeidőben! *putō* 1; *placeō* 2, *placuī*, *placitum*; *dūco* 3, *dūxī*, *ductum*; *accipiō* 3, *accēpī*, *acceptum*; *finiō* 4, *finīvī*, *finītum*
5. Fordítsátok le szótárral az alábbi mondásokat!

Rērum omnium magister ūsus. ♦ Concordiā rēs parvae crēscunt. ♦ Ōrdō est anima rērum. ♦ Diēs irae, diēs illa... (*Celanói Tamás himnusza a XIII. sz.-ból*)
- 6* Non semper erunt Sāturnālia. – Mit jelent a mondás? Nézz utána, hogyan ünnepelték a rómaiak a Saturnaliát, és milyen akkori szokások élnek tovább még ma is!
- 7* Kik és kinek mondták az olvasmány után szereplő utolsó mondást?

Decimus mōrōsus et uxor

1. A római Decimus Mōrōsus⁸⁴ legszívesebben sohasem mozdult volna ki otthonából, de felesége állandóan kérlelte őt. Ő azonban minden kérésre mindig ugyanazt válaszolta: ő efféle nem csinált, nem csinál és nem is fog csinálni soha.

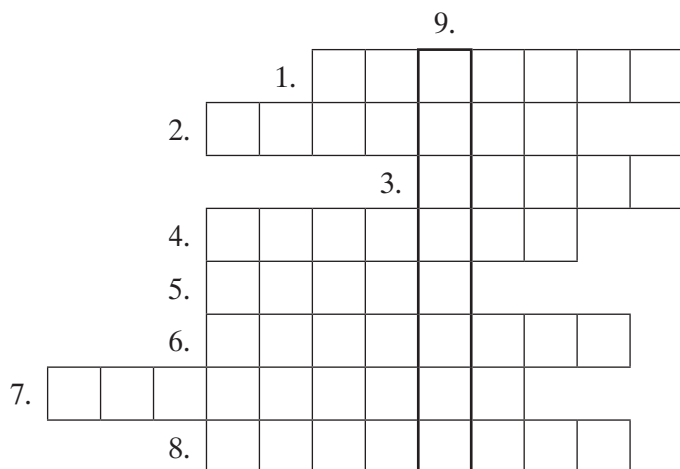
Töltsd ki értelemszerűen a párbeszéd hiányos mondatait!

- Cīvēs Rōmānī diēbus festīs in amphitheatrō lūdōs spectant. Cūr tū lūdōs fēstōs *nōn spectās*. Decime?
- Ego numquam lūdōs fēstōs *spectāvi*, numquam *spectō* et numquam *spectābō*.
- Cīvēs Rōmānī magistrātūs ad salūtem omnium gerunt.
Cūr tū magistrātūs , Decime?
- Ego numquam
- Cīvēs Rōmānī deis sacra faciunt.
Cūr tū sacra , Decime?
- Ego numquam
- Cīvēs Rōmānī dē fātīs suis ōrācula ā vātibus petunt.
Cūr tū ōrācula , Decime?
- Ego numquam
- Cīvēs Rōmānī in amphitheatrum uxorēs suās sēcum ferunt.
Cūr tū mē , Decime?
- Ego numquam
Ō, dī immortālēs! Līberāte⁸⁵ mē ā hāc uxōre et cīvis bonus et pius erō!

⁸⁴ *mōrōsus* 3 mogorva

⁸⁵ *līberō* 1. megszabadít, akitől: a(b) + abl.

2. Töltsd ki a rejtvényt!

9. !

1. Szombathely–Latinē; 2. Marcus ... Cicerō; 3. ōrāculum in Italiā; 4. magistrātus, quī iūdicia administrābat; 5. mare Hungaricum; 6. cognōmen ultimī rēgis Rōmānī; 7. hīs fēstīs iuvenēs fiēbant cīvēs; 8. magistrātus, qui ad sex mēnsēs maximum imperium capiēbat.

Dē agricultūrā

Ősi római foglalkozás volt a földművelés. Eleinte a római előkelő nemesek – a patríciusok, akiknek a földtelen plebejusokkal szemben földtulajdonuk volt – maguk is földműves gazdaként dolgoztak, legfeljebb egy-két béressel, szolgálval. (A római hagyományban közismert pl. „az eke mellől” *dictātor*rá választott Cincinnatus alakja, aki, miután legyőzte az *aequus*okat és a *sabin*okat, feladata végeztével lemondott teljhatalmáról, s visszament családjához tovább művelni földjét.) Az egyszerű, kemény, dolgozó élet hirdetése később egyre inkább üres szólam lett csupán, miközben nosztalgiával emlegették az ősi erkölcsöket (*mōrēs māiōrum*).

Marcus Porcius Catō (Kr. e. 234–149) a római köztársaság korának derekán a régi eszményképnek volt a híve. Egyénisége nem mentes az ellentmondásoktól, pl. a régi római erkölcsök védelmében szembeszállt a görög kultúra behatolásával, ugyanakkor a kor kívánalmaitól ő

sem függetlenítette magát: öregkorában maga is megtanult görögül. A *De agricultūrā* c. művének földművelője már nem az ősi, kisbirtokos parasztság képviselője, hanem egy középbirtokosnak számító gazda (*agricola*) és az ura földbirtokát igazgató kiváltságos rabszolgája (*vīlicus*).

Catō műve hasznos tanácsok gyűjteménye a megfelelő birtok kiválasztásától és helyes irányításától kezdve, a rabszolgákkal való helyes bánásmódon és az áldozatbemutatók megfelelő szertartásain át egészen az ételreceptekig. Éppen ezért fontos forrás a korabeli földműves életmódról, emellett az első, teljes egészében ránk maradt prózai alkotás a római irodalomból. Az alábbiakban *Catō* művéből származó részletek következnek.

Szántó paraszt járomba fogott ökreivel és horgas ekével (etruszk bronzszoborcso)

Māiōrēs⁸⁶ nostrī virum bonum cum laudābant, laudābant bonum agricolam bonumque colōnum. Ex agricolīs et virī praeclārī et milītēs fortēs gignuntur.

Haec erunt vīlicī officia⁸⁷. Aliēnō sē abstineat, sua servet. Vitam familiae regat, opera bene exerceat. Prō beneficiō grātiam referat,⁸⁸ ut aliīs benefacere libeat.⁸⁹ Vīlicus nē sit ambulātor,⁹⁰ sōbrius⁹¹ sit semper.

Vīlicae quae sunt officia, faciat. Nē nimium lūxuriōsa⁹² sit. Vīcinās aliāsque mulierēs nēve domum, nēve ad sēsē recipiat; fāmās nē audiat. Sacra nē faciat, nēve

⁸⁶ *māiōrēs*, -um *m* ősök

⁸⁷ *vīlicus*, -i *m* gazda; *vīlica*, -ae *f* gazdasszony

⁸⁸ *grātiam referō*, *referre*, *rettulī*, *relātum* hálát tanúsít, köszönetet mond

⁸⁹ *libet* 2. *libuī* tetszik, kedvére van

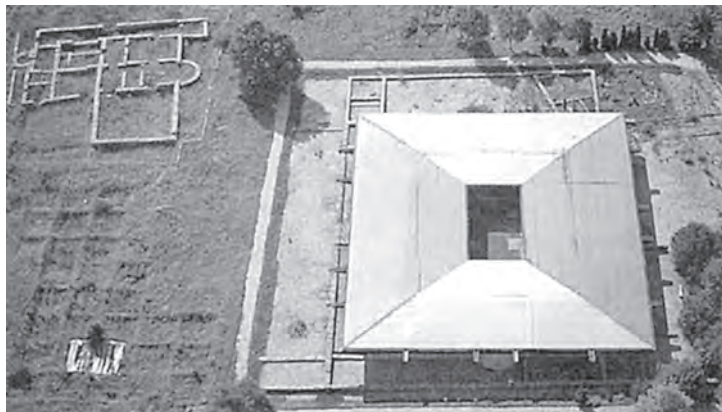
⁹⁰ *ambulātor* 3 sétáló, ténfergő

⁹¹ *sōbrius* 3 józan

⁹² *lūxuriōsus* 3 fényűző, pazarló

mandet quī prō eā faciat. Munda sit, villam conversam⁹³ habeat. Fēstum⁹⁴ cum erit, corōnam in focum indat,⁹⁵ Lāribus familiāribus prō cōpiā⁹⁶ supplicet.⁹⁷ Cibum familiāe cūret, ut coctum⁹⁸ habeat, ut gallinās⁹⁹ multās et ōva¹⁰⁰ habeat.

A Veszprém melletti Balácapusztá az egyetlen teljes egészében feltárt villagazdaság hazánkban.

A főépület

A főépület peristylumának részlete

⁹³ *conversus* 3 összesöpört, kitakarított

⁹⁴ *fēstum*, -ī n ünnep

⁹⁵ *indō* 3, -didī, -ditum rátesz, ráhelyez

⁹⁶ *prō cōpiā* itt: a bőségéért (persze a *vilica* anyagi lehetőségéhez mérten)

⁹⁷ *supplicō* 1 könyörög (akihez: *dat.*)

⁹⁸ *coctus* 3 megfőzött, elkészített, vö. kukta

⁹⁹ *gallina*, -ae f tyúk

¹⁰⁰ *ōvum*, -ī n tojás, vö. ovális

Cum māgnus Persārum¹⁰² exercitus Thermopylīs¹⁰³ appropinquābat,¹⁰⁴ quīdam Lacedaemoniīs nūntiāvit: „Multī hostēs venient et vōs a multitudine tēlōrum sōlem nōn vidēbitis.” Tum Lacedaemoniī: „In umbrā igitur pūgnābimus.”

Rēx Lacedaemoniōrum, cum multī timēbant multitudinem hostium: „Nōn interrogāre necesse est¹⁰⁵ – inquit –, quot sint hostēs, sed ubī sint.”

Rēx Macedōnum¹⁰⁶ Lacedaemoniīs hoc scrīpsit: „Sī in patriam vestram vēnerō, agrōs pervastābō,¹⁰⁷ fīnibus vōs exturbābō¹⁰⁸.”

Lacedaemoniī respondērunt: „Sī!”

Proverbia: Dō, ut dēs
Ēligās, quem dīligās.
Laudetur Iesus Christus!
Gaudeamus igitur!
Vivat!
Audiatur et altera pars!
Sit tibi terra levis!

Sententiae: Quī dedit beneficium, taceat; nārret, quī accēpit. (*Seneca*)
Vivāmus, mea Lesbia, atque amēmus! (*Catullus*)

GRAMMATICA

1. A coniunctīvus (röv. **coni.**) – jelentése **kötőmód** (mert legtöbbször mellékmondatban fordul elő, ezt *köti* a főmondathoz.)

Az eddig megismert igealakok a kijelentő mód (**indicatīvus**) körébe tartoztak.

A **coniunctīvus** igemód **preaesens imperfectum**ának képzése:

2–3–4. coniungatióban:

impf.-tő + **ā** + személyrag

Az igeék imperfectumtővéhez az **ā módjel** járult. Ehhez kapcsolódnak a személyragok.

Az **1. coniungatióban** a *coni módjelle* az **ē** lett, amely az **ā- tő helyébe került**.

¹⁰¹ *Lacedaemoniī, -ōrum m* spártaiak

¹⁰² *Persae, -ārum m* perzsák

¹⁰³ *Thermopylae, -ārum f* Thermopülai (görög hegyszoros Lokrisz tartományban)

¹⁰⁴ *appropinquō* 1 közeledik vmihez (*dat.*)

¹⁰⁵ *necesse (est)* szükséges, kell

¹⁰⁶ *Macedō, -nis m* makedón

¹⁰⁷ *pervastō* 1 végigpusztít, feldúl

¹⁰⁸ *exturbō* 1 kikerget, kiűz

Coniunctivus praesens imperfectum

		1. (ā tő)	2. (ē tő)	3. (msh. tő)	(i tő)	4. (ī tő)	létige
<i>sing.</i>	1.	servem	videam	diligam	faciam	audiam	sim
	2.	servēs	videās	diligās	faciās	audiās	sīs
	3.	servet	videat	diligat	faciat	audiat	sit
<i>plur.</i>	1.	servēmus	videāmus	diligāmus	faciāmus	audiāmus	sīmus
	2.	servētis	videātis	diligātis	faciātis	audiātis	sītis
	3.	servent	videant	diligant	faciant	audiant	sint

Megjegyzés: a 2. coniugatiós igék ē töve és a 4. coniug. ī töve az -a előtt megrövidül.

Fordítása: ha a coni. praes. impf. főmondati állítmány, akkor általában **felszólító módban fordítjuk**. Pl. Vivat! (Éljen!)

Az alárendelt mellékmondatok egyik fajtájában, az ún. **függő kérdésben** (kérdő tárgyi mellékmondatban) **mindig coniunctivusban** van az állítmány. Ebben az esetben magyarra **kijelentő móddal fordítjuk**.

Pl. Quid **sit** libertās, quaeris? (Seneca) – Azt kérded, mi a szabadság?

2. A **ferō** (= hoz, visz), illetve igekötős alakja, a **referō** ige rendhagyó volta az indicativus praesens imperfectumban abból áll, hogy **s** és **t** előtt nincs kötőhangja:

<i>sing.</i>	1.	ferō
	2.	fers
	3.	fert
<i>plur.</i>	1.	ferimus
	2.	fertis
	3.	ferunt

<i>sing.</i>	1.	referō
	2.	refers
	3.	refert
<i>plur.</i>	1.	referimus
	2.	refertis
	3.	referunt

3. A latin **birtokos névmás** is lehet **főnévi használatú**. Pl. **sua** (servet) – *a saját dolgait* (őrizze meg).

PENSA – EXERCITATIONES

1. A *coniunctivus praesens imperfectum* gyakorlására egészítsétek ki a mondatokat a példa szerint, és fordítsátok magyarra!

Pl. *Opera sua bene exercet.*
Munkáját jól végzi.

Officia sua semper facit.
Colōnī familiam nostram diligunt.
Prō beneficiō eius grātiam referimus.
Fāmam novam audītis.
Sōbrius es, sōbrii sumus.

Opera sua bene exerceat.
Munkáját végezze jól.

Officia sua semper
Colōnī familiam nostram
Prō beneficiō eius grātiam
Fāmam novam
Sōbrius, sōbrii

2. Fejezzük be a mondatokat az enyém, tied, övé névmások megfelelő alakjaival, majd a miénk, tiétek, övék névmások alakjaival is!

Hoc est officium

Haec sunt officia

3. Az alábbi mondások állítmányait helyezzétek át *coniunctivus praes. impf.*-ba!
 Fortēs Fortūna *adiuvat*. Nōn scholae, sed vītae *discimus*. Histōria est magistra vītae. lūstitia est rēgnorum fundāmentum.

4. Gyakoroljuk a futurum imperfectum és coniunctivus praesens imperfectum egybevetését!

Pl. *vīvit* – *vīvet* – *vīvat*

mittit –

audit –

vīdet –

dat –

él – *élni fog* – *éljen*

küld –

hall –

lát –

ad –

5. Fordítsuk le Martialis Pontilianushoz írt epigrammáját:

Cūr nōn mittō meōs tibi, Pontiliāne, libellōs?

Nē mihi tū mittās, Pontiliāne, tuōs.

mittō 3. *mīsī*, *missum* (el)küld

libellus, -ī m könyvecske.

6. a) Fordítsd le szótárral a mondásokat!

Quidquid agis, prudenter agās, et respice fīnem! ♦ Fiat pānis! ♦ Bella gerant aliī, tū, fēlīx Austria, nūbe! ♦ Nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua.

b)* Nézz utána, hogy honnan ered az utóbbi három mondás!

Dē virginibus Sabīnis

Rōmulus ante omnēs, post hunc Numa, Tullus et Ancus,
Tarquinius Priscus, dein Servius atque Superbus.

A mondai hagyomány szerint *Rōmulus* alapította Rómát, s ő volt a város első királya. Őt még hat király követte a trónon: *Numa Pompilius*, *Tullus Hostilius*, *Ancus Martius*, *Tarquinius Priscus*, *Servius Tullius* és *Tarquinius Superbus*. A hét király uralma alatt lejátszódó, nagyrészt mondai események és szereplők elsősorban *Titus Livius*, Augustus korának történetírója tollából váltak ismertté minden kor művelt embereinek körében. Művének címe: *Ab urbe conditā* (A város alapításától). Idézzük fel, hogyan vélekedik Livius a városalapításról s a régi korok történelméről.

„Ami... inkább költői mondák elbeszélésében, mint a történelem hamisítatlan emlékeanyagában hagyományozódott, azt sem megerősíteni, sem megcáfolni nincs szándékomban... Ki-ki – ha osztja nézetemet – pontosan arra fordítsa figyelmét, hogy milyen volt az élet, milyenek voltak az erkölcsök, milyen hősök által és békében-háborúban milyen gyakorlati eszközök útján-módján teremtődött meg és nőtt nagyra a birodalom... Kiváltképpen az az üdvös és gyümölcsöző a történelem megismerésében, hogy minden példa bizonyosságát világosan szemléltető emlékeanyagban kifejezve láthatod, innen válaszd ki magad és köztársaságod számára a követésre méltót.”

(Nagy Ferenc ford.)

Livius művéből emelünk ki néhány eseményt a királyok korából. Ne feledjük, hogy a liviusi történetírás közelebb áll a szépirodalomhoz, mint a (mai) történeti szakirodalomhoz. Romulus uralma idejéből egy epizódot olvasunk: a nőrablást.

A szabin nők elrablása (J. H. Schönfeld festménye)

Iam rēs Rōmāna valida erat. Iuvenēs Rōmānī libenter in cōnūbiis¹⁰⁹ vīverent. Sed pēnūria¹¹⁰ mulierum māgna erat, quia Rōmānīs cum finitimīs cōnūbia nōn fuērunt.

Tum ex cōnsiliō patrum Rōmulus lēgātōs ad vicinās gentēs mīsīt, ut societātem cōnūbiumque populō Rōmānō peterent.¹¹¹ Nūsqum benignē lēgātiōnem audīvērunt. Plērīque interrogābant, num fēminīs quoque asylum¹¹² aperuissent¹¹³?

Tum Rōmulus lūdōs parābat Neptūnō equestri sollemnēs.¹¹⁴ Multī mortālēs convēnērunt. Sabīnōrum omnis multitūdō cum liberīs ac coniugibus vēnit. Cum hospitēs urbem vīdissent¹¹⁴ et spectācula spectāvissent¹¹⁵, Rōmulus sīgnum dedit iuvenibus Rōmānīs, ut virginēs Sabīnās raperent¹¹⁵ et sēcum portārent.¹¹⁶

Maestī parentēs virginum prōfugiunt¹¹⁷ et eārum indignātiō¹¹⁸ est māgna. Sed ipse Rōmulus circumibat docēbatque: „Patrēs vestri cōnūbium finitimīs negāvērunt.”

Iam admodum animī mulierum mītēscunt,¹¹⁹ at parentēs bellum parant. Et cum Sabīnis bellum fuit.

Pāx

(Ovidius: Fāsti III. 215–218, 225–226)

Iam stābant aciēs ferrō mortīque parātae,
iam lituus¹²⁰ pūgnae sīgna datūrus erat¹²¹:
cum raptae veniunt inter patrēsque virōsque,
inque sinū nātōs, pīgnora¹²² cāra tenent...
Tēla virīs animīque cadunt, gladiisque remōtīs¹²³,
dant socerī¹²⁴ generīs accipiuntque manūs.

Prōverbium: Mors quid sit, rogītās; sī scīrem, mortuus¹²⁵ essem.

Sententia: Sī tacuissēs, philosophus mānsissēs. (*Boēthius*)

¹⁰⁹ cōnūbium, -ī n házasság(kötés)

¹¹⁰ pēnūria, -ae f hiány

¹¹¹ (ut) peterent (hogy) kérjenek

¹¹² asylum, -ī n menedékhely

¹¹³ (num) aperuissent (vajon) nyitottak?

¹¹⁴ sollemnis 2 ünnepi

¹¹⁵ (cum) vīdissent et spectāvissent (miután) megnézték és megtekintették

¹¹⁶ (ut) raperent et portārent (hogy) rabolják el, vigyék el

¹¹⁷ prōfugiō 3. -fugi elmenekül

¹¹⁸ indignātiō, -nis f méltatlankodás

¹¹⁹ mītēscō 3. megenyhül, megbékél

¹²⁰ lituus, -ī m (rész)kürt

¹²¹ daturus erat adni készült

¹²² pīgnus, -oris n zálog, gyermek

¹²³ gladiisque remōtīs s kardjukat letéve

¹²⁴ socer, -ī m após

¹²⁵ mortuus 3 halott

GRAMMATICA

1. A coniunctivus praeteritum imperfectum (coni. praet. impf.)

Képzése: imperfectum tő + (e)re + személyrag; vagyis *infinitivus* + *személyrag*!

A **3. coniug.**-s igéknél az impf. tőhöz **-ere-** képző, míg az **1., 2. és 4. coniug.**-ban a **-re-** képző járult. Ezek végső magánhangzója **ē**; **-m, -t, -nt** előtt **ē**.

Coniunctivus praeteritum imperfectum

		1.	2.	3.	4.	létige
<i>sing.</i>	1.	portārem	admonērem	vīverem	scīrem	essem
	2.	portārēs	admonērēs	vīverēs	scīrēs	essēs
	3.	portāret	admonēret	vīveret	scīret	esset
<i>plur.</i>	1.	portārēmus	admonērēmus	vīverēmus	scīrēmus	essēmus
	2.	portārētis	admonērētis	vīverētis	scīrētis	essētis
	3.	portārent	admonērent	vīverent	scīrent	essent

Fordítása: általában *feltételes mód jelen idő*: vinnék, intenék, élnék, tudnék, lennék...

2. A coniunctivus praeteritum perfectum (coni. praet. perf.)

Képzése: perfectumtő + *isse* + személyrag

Coniunctivus praeteritum perfectum

<i>sing.</i>	1.	mānsissem	fuissem
	2.	mānsissēs	fuissēs
	3.	mānsisset	fuisset
<i>plur.</i>	1.	mānsissēmus	fuissēmus
	2.	mānsissētis	fuissētis
	3.	mānsissent	fuissent

Fordítása: általában *feltételes mód múlt idő*: maradtam volna..., lettem volna.

Megjegyzés: Vannak olyan **mellékmondatok**, melyekben ezeket a coniunctivusi alakokat látjuk, de magyarra a mondat értelmétől függően felszólító vagy kijelentő módban fordítjuk őket.

Pl. mīsit, ut...peterent – küldte, hogy kérjenek

interrogābant, num...aperuissent – kérdezték, vajon nyitottak-e

3. A személyes és visszaható névmás ablativusa mellett a **cum praepositio** helyzete:

mēcum velem, magammal

nōbiscum velünk, magunkkal

tēcum veled, magaddal

vōbiscum veletek, magatokkal

sēcum magával, magukkal

PENSA – EXERCITATIONES

1. Mondjátok latinul: *szívesen mesélnék, szeretnék veletek maradni, szívesen olvastuk volna, szerették volna hallani!*
2. Helyezzétek át a Boëthius-sententia állítmányait *coniunctivus praeteritum imperfectumba!*
3. Mit jelent e mondás? *Dēbuisset iam prīdem!*
dēbeō 2. -uī, -itum tartozik vmivel
4. Fordítsd le szótárral a mondatokat!
Utinam tam sapiēns essēs, quam fēlīx! Sine spē vīta trīstis esset.
5. Olvassátok el a Livius-fordításból a szabin háború leírását. (Ab urbe condita I. 9.)
- 6.* Mondj példát a lányrablásra a magyar őstörténetből!
- 7.* Nézz utána, miért lehetett Neptunusnak oltára a *Circus Flamīniusban!*
8. a)* Hol van Budapesten Neptunus-kútszobor?
b)* Ki lehet a három alak, és mi olvasható le a szoborcsoportról?

*Szabin lány elrablása
(Giambologna szoborcsoportja Firenzében)*

Dē Horātiis et Curiātiis

A harcos Romulus után a békés építőmunkában kitűnő Numa Pompilius, majd ismét kemény jellemű király, Tullus Hostilius következett Róma trónján. Uralma alatt háború tört ki – Livius szerint jóval inkább hatalomvágyból, mint méltányos ok miatt – a rómaiak és a szövetséges albaiak között.

A csata kimenetele helyett vitézek párharcára bízni a döntést – ismét jóval inkább mondai motívum, mint történelmi tény.

A Horatiusok esküje. A három Horatius fiú (köztársaságkori katonai öltözetben) felesküszik az apa előtt; a kép jobb oldalán az elvesztésükért aggódó családtagjaik (J. L. David, Napóleon udvari festőjének festménye)

A *bellum* szó régebbi alakja a *duellum* szó volt, melyben a *duo* számnevet fedezhetjük fel. Már az ókori szómagyarázatok szerint is ez arra utalt, hogy a harc egyik legősibb formája a párviadal volt.

Ha a liviusi feldolgozást olvassuk, kitűnik, milyen művésze Livius a drámai előadásmódnak is, s mennyire ügyel arra, hogy az események leírása, mely a katonáknak izgalmas látványossággal szolgált, olvasóit is hasonlóképpen gyönyörködtesse.

Tullus Hostilius, rēx tertius populī Rōmānī, vir fortissimus rēgnābat. Ferōcior fuit, quam Rōmulus.

Forte ēvēnīt, ut agrestēs Rōmānī ex Albānō agrō, Albānī ex Rōmānō praedās invicem¹²⁶ agerent¹²⁷.

Inde bellum incipit cīvīlī simillimum bellō, cum Rōmānī ab Albānīs orīginem dūcerent¹²⁸.

Forte in duōbus executibus erant trigeminī¹²⁹ frātrēs ācerimī. Rōmānōs Horātiōs, Albānōs autem Curiātiōs vocant.

Cum trigeminīs agunt rēgēs, ut prō suā quisque patriā dīmicient ferrō: „Ibī imperium erit, unde victōria fuerit”.

Trigeminī ācerimē arma capiunt et in medium inter duās aciēs procēdunt. Consēderant utrimque prō castrīs duo exercitūs ad minimē grātum spectāculum.

Ternī iuvenēs vehementer concurrunt. Rōmānī fortiter vulnerant¹³⁰ trēs Albānōs, mox duo Rōmānī subitō corruērunt¹³¹. Rōmānās legiōnēs iam spēs tōta, nōndum tamen cūra māxima dēseruerat.

Ūnus Rōmānus, quem trēs Curiātiī circumsteterant, forte integer fuit. Ergō, ut sēgregāret¹³² hostēs, fugam capessīvit. Iam aufugerat¹³³, cum ūnum ē Curiātiīs haud procul ab sēsē videt. Eum cecīdit et victor secundam pūgnam petīvit. Tunc clāmōre Rōmānī ācrius adiuvant mīlitem suum, quī et alterum Curiātium interficit. Iam singulī supererant, sed nōn parēs: Rōmānus integer, Albānus vulnerātus fuit. Horātius etiam tertium Curiātium interficit.

Rōmānī ovant¹³⁴ et māgnō cum gaudiō Horātium accipiunt.

Vidēmus, quam fortiter virtūs Rōmāna vīcerit.

Sententiae: Melior tūtiorque est certa pāx, quam spērāta victōria. (*Livius*)
Ōderint, dum metuant. (*Accius* tragédiaköltőnek *Atreus*ról szóló tragédiájából).

Proverbia: Similis similī gaudet.
Fāber est suae quisque fortūnae.
Citius, altius, fortius. (Az újkori olimpiák jelszava.)

¹²⁶ *invicem* váltakozva, kölcsönösen

¹²⁷ (*ut*) *agerent* (hogy) elhajtottak

¹²⁸ (*cum*) *dūcerent* (mivel) levezették

¹²⁹ *trigeminus* 3 hármás iker

¹³⁰ *vulnerō* 1. megsebesít

¹³¹ *corruō* 3. -uī összeesik

¹³² (*ut*) *sēgregāret* (hogy) elkülönítse, szétválassza

¹³³ *aufugiō* 3. -fūgi elfut, elmenekül

¹³⁴ *ovō* 1. ujjong

GRAMMATICA

1. A melléknevek közép- és felsőfokú alakjai

A **középfok** képzése: *m, f:* *n:*
az alapfok *ragozási töve* + **ior**, **ius** (ragozási tövük: ior-)

A középfokú, kétalakú melléknevek a III. decl. msh.-s tövű csoportjába tartoznak.

A **felsőfok** képzése:
az alapfok *ragozási töve* + **issimus** 3

A felsőfokú, háromalakú melléknevek az I–II. decl. szerint ragozódnak.

<i>alapfok</i>	<i>középfok</i>	<i>felsőfok</i>
tūtus 3 biztos	tūtior, -ius biztosabb	tūtissimus 3 legbiztosabb, igen biztos
breviis, -e rövid	brevior, -ius rövidebb	brevissimus 3 legrövidebb, igen rövid
ferox, (-ōcis) vad	ferōcior, -ius vadabb	ferōcissimus 3 legvadabb, igen vad

Kivételek:

a) Az **-er** végű melléknevek felsőfokának képzése:

sing. nom. m + **rimus** 3

pl. ācer, -cris, -e (ācrior) ācerrimus 3 – éles (élesebb), legélesebb, igen éles

b) Hat **-ilis** végű melléknév: facilis, difficilis, similis, dissimilis, humilis, gracilis
felsőfokának képzése:

ragozási tő + **limus** 3

pl. facilis, -e könnyű (facilior, -ius) (könnyebb) facillimus 3 legkönnyebb,
igen könnyű

c) Öt teljesen rendhagyó fokozású melléknév:

<i>alapfok</i>	<i>középfok</i>	<i>felsőfok</i>
bonus 3 jó	melior, -ius jobb	optimus 3 legjobb
mālus 3 rossz	pēior, -ius rosszabb	pessimus 3 legrosszabb
māgnus 3 nagy	māior, -ius nagyobb	māximus 3 legnagyobb
parvus 3 kicsi	minor, minus kisebb	minimus 3 legkisebb
multus 3 sok	plūs (plūris) több	plūrimus 3 legtöbb

2. Az adverbium fokozása

A **középfokú adverbium** a melléknév középfokának *semlegesnemű* alakja, a **felsőfokú adverbiumot** pedig a melléknév felsőfokának -us végződése helyére tett **-ē**-vel képezzük.

Pl.

<i>alapfok</i>	<i>középfok</i>	<i>felsőfok</i>
fortis	fortior, -ius	fortissimus 3
fortiter bátran	fortius bátrabban	fortissimē legbátrabban, igen bátran

3. A számnevek

a) a tőszámnevek

I (1) ūnus, ūna, ūnum	V (5) quinque	IX (9) novem
II (2) duo, duae, duo	VI (6) sex	X (10) decem
III (3) trēs, tria	VII (7) septem	XI (11) ūndecim
IV (4) quattuor	VIII (8) octō	XII (12) duodecim

A tőszámnevek közül csak az első három (illetve 200-tól fölfelé minden százaz) ragozható.

	m	f	n	m	f	n	mf	n
<i>nom.</i>	ūnus	ūna	ūnum	duo	duae	duo	trēs	tria
<i>acc.</i>	ūnum	ūnam	ūnum	duōs	duās	duo	trēs	tria
<i>gen.</i>	← ūnius →			duōrum	duārum	duōrum		trium
<i>dat.</i>	← ūnī →			duōbus	duābus	duōbus		tribus
<i>abl.</i>	ūnō	ūnā	ūnō	duōbus	duābus	duōbus		tribus

b) a sorszámnevek

p̄rimus 3	első
secundus 3	második
tertius 3	harmadik
quartus 3	negyedik
quīntus 3	ötödik
sextus 3	hatodik
septimus 3	hetedik
octāvus 3	nyolcadik
nōnus 3	kilencedik
decimus 3	tizedik
ūndecimus 3	tizenegyedik
duodecim 3	tizenkettedik

A sorszámnevek az *I.–II. decl.-s melléknevek mintájára* ragozódnak.

4. A coniunctivus praesens perfectum (coni. praes. perf.)

Képzése:

perfectumtő + **erim / eris / erit / erimus / eritis / erint**

A coni. praes. perf. ragozása tulajdonképpen *megegyezik a fut. perf.-mal, kivéve a sing. 1. személyű alakot.*

coni. praesens perfectum

<i>sing.</i>	1.	vīcerim
	2.	vīceris
	3.	vīcerit
<i>plur.</i>	1.	vīcerimus
	2.	vīceritis
	3.	vīcerint

Fordítása: legtöbbször felszólító mód.

Pl. *Aliīs nē fēceris, quod tibi fierī non vīs.* (Ne tedd másoknak, amit magadnak nem akarsz!)

Alárendelt mellékmondatban (mint a *coni.* eddig megismert alakjait is) úgy fordítjuk, ahogy a mondat értelme kívánja, többnyire kijelentő mód múlt idővel.

Pl. *Vidēsne, quid fēceris?* (Látod-e, mit tettél?)

PENSA – EXERCITATIONES

1. A *coniunctivus praesens perfectum* gyakorlására egészítsétek ki a példa szerint a következő két mondatot!

Videō, quid ēvēnerit. Látom, mi történt.

Militēs Rōmānī vident, quid Horātius ultimus. (agő 3)

Militēs Albānī vident, quārē Curiātī pūgnam. (āmított 3)

2. Fordítsátok le szótárral a mondásokat!

a) *Ā bove māiore discit arāre minor.* ♦ *Quō māior glōria, eō propior invidia.* ♦ *Māiori cēde, minori parcel.* ♦ *Melior est canis vīvus leōne mortuō* ♦ *Pessima rēs pūblica, ubī plūrimae lēgēs.* (*Cicero*) *Servus humillimus!*

b) *homō ūnīus librī; Sī duo faciunt idem, iam non est idem. Inter duos litigantēs tertius gaudet.* (litigantēs – vitázók)

3. Írj az öt rendhagyó fokozású melléknév lehetőleg minden alakjához egy-egy példát az adott alak továbbélésére!

4. a) Fordítsd le a mondást!

Nē quaesiveris, quem finem tibi dī dederint.

b)* Ez a mondás egy híres költő egyik verssora nyomán keletkezett, aki szintén a *gens Horatiá*hoz tartozott. Vajon ki volt ő?

- 5* a) Olvassátok el a viadalban győztes Horatius történetének tragikus folytatását Livius művéből (az I. könyv 26. fejezete)!

b) Vajon mit ábrázol a XVII. sz.-i festő, *Cavalier d'Arpino* freskója? (Lásd színes melléklet!)

Mūcius Scaevola

Mucius Scaevola története a római hazaszeretet és férfibátorság egyik közismert példája. Már a királyok elűzését követő időkben (Kr. e. 510 körül) játszódik.

A rómaiak végre fellélegezhettek volna, miután az etruszk uralmat megszemélyesítő *Tarquinius Superbus* zsarnokságától megszabadultak. Ámde *Porsenna*, az etruszai *Clusium* uralkodója vissza akarta helyezni a nép által gyűlölt *Tarquinius Superbus* királyi méltóságába, s ezért Róma városa ellen készülődött. Ekkor Róma, s elsősorban annak ifjúsága, úgy érezte: ütött a cselekvés órája. C. Mucius a római senatus elé járult kérésével, hogy az ellenség táborába hatolhasson, s megpróbálja az ellenséges királyt megölni.

Muciust az orvostudomány történetében úgy tartják számon, mint a fájdalommal szembeni érzéketlenség (anesthézia) egyik ókori példáját. Livius természetesen nem a tett természettudományos magyarázatára törekszik, hanem jóval inkább Mucius személyes bátorságának, az egész szabad közösséget képviselő *cīvis Rōmānus* példájának hatásos megrajzolására, mondván: „*Et facere et pati fortia Rōmānum est!*”

Mucius Scaevola Porsenna előtt
(P. P. Rubens és A. van Dyck festménye)

Porsenna, rēx Etrūscōrum urbem Rōmam expūgnāre cupiēbat. Cāius Mūcius, adolescēns nōbilis senātum adit: „Trānsire Tiberim – inquit – patrēs, et intrāre castra hostium volō.” *Approbant*¹³⁵ patrēs.

Ubī Mūcius eō vēnit, in turbā prope rēgium tribūnal¹³⁶ cōstitit. Stipendium enim militibus forte dabātur et scrība¹³⁷ cum rēge parī ferē ōrnātū sedēbat. Mūcius scrībam prō rēge occīdit. Iuvenis Rōmānus statim comprehenditur.

Tum inter minas¹³⁸: „Rōmānus sum – inquit – cīvis, Cāium Mūcium vocant. Hostem occīdere voluī: et facere et patī¹³⁹ fortia Rōmānum est. Nec ūnus in tē ego vēnī. Longus post mē ōrdō est. Mēcum iuventus Rōmāna tibi indicimus bellum. Corpus vile est iis, quī māgnam glōriam vident...” Sīc dextram in īgnem ad sacrificiū foculum¹⁴⁰ inicit. Rēx: „Tū vērō abī¹⁴¹ – inquit – iūre bellī liberum¹⁴² tē hinc dīmittō.” Tunc Mūcius: „Trecentī coniūrāvimus principēs iuventūtis Rōmānae in tē. Cēterī suō quisque tempore aderunt.”

Itaque Mūcium rēx dīmisit. Iuvenī Rōmānō ā clāde dextrae manūs Scaevolae cōgnōmen est. Mox lēgāti Porsennae Rōmam vērunt, ut pācis cōndiciōnēs ultrō ferrent¹⁴³ Rōmānis.

Sententiae: Nōn metuit mortem, quī scit contemnere vītā. (*Livius*)

Amīcus certus in rē incertā cernitur. (*Ennius*)

Occāsiō aegrē affertur, facile āmittitur. (*Publilius Syrus*)

GRAMMATICA

1. Az imperfectumok passīvuma

Az **impf.**-ok **pass.** alakjai csak a személyragokban térnek el az actívumtól.

A passzív személyragok teljes sora: **-r, -ris, -tur, -mur, -minī, -ntur.**

indicativus
praes. impf.

		<i>act.</i>	<i>pass.</i>
<i>sing.</i>	1.	videō	videor
	2.	vidēs	vidēris
	3.	videt	vidētur
<i>plur.</i>	1.	vidēmus	vidēmur
	2.	vidētis	vidēminī
	3.	vident	videntur

fordítása:

látok

látszom

¹³⁵ *approbō* 1. helyesl

¹³⁶ *tribūnal, -is* n emelvény

¹³⁷ *scrība, -ae* m írnok

¹³⁸ *minae, -arum* f fenyegetés(ek)

¹³⁹ elszenvetni, kiállni

¹⁴⁰ *ad sacrificiū foculum* a kis áldozati tűzhelynél

¹⁴¹ *abeō, abire, abī, abitum* imperativusa

¹⁴² *iūre bellī liberum* a hadijog következményei alól mentesítve

¹⁴³ *(ut) ferrent* (hogy) hozzanak

praet. impf.

		<i>act.</i>	<i>pass.</i>
<i>sing.</i>	1.	vidēbam	vidēbar
	2.	vidēbās	vidēbāris
	3.	vidēbat	vidēbātur
<i>plur.</i>	1.	vidēbāmus	vidēbāmur
	2.	vidēbātis	vidēbāminī
	3.	vidēbant	vidēbantur

fordítása:
láttam **látszottam**

fut. impf.

		<i>act.</i>	<i>pass.</i>
<i>sing.</i>	1.	vidēbō	vidēbor
	2.	vidēbis	vidēberis
	3.	vidēbit	vidēbitur
<i>plur.</i>	1.	vidēbimus	vidēbimur
	2.	vidēbitis	vidēbiminī
	3.	vidēbunt	vidēbuntur

fordítása:
láttni fogok **látszani fogok**

Megjegyzés: az -r személyrag előtt a mgh.-k megrövidülnek,
a 3. coniug.-s igéknél ind. praes. impf. *sing.* 2. *nem* -iris, hanem -ēris lesz,
az 1. és 2. coniug.-s igéknél fut. impf. *sing.* 2. *nem* -biris, hanem -bēris lesz.

**coniunctivus
praes. impf.**

		<i>act.</i>	<i>pass.</i>
<i>sing.</i>	1.	videam	videar
	2.	videās	videāris
	3.	videat	videātur
<i>plur.</i>	1.	videāmus	videāmur
	2.	videātis	videāminī
	3.	videant	videantur

fordítása:
lássak **látszódjak**

praet. impf.

		<i>act.</i>	<i>pass.</i>
<i>sing.</i>	1.	vidērem	vidērer
	2.	vidērēs	vidērēris
	3.	vidēret	vidērētur
<i>plur.</i>	1.	vidērēmus	vidērēmur
	2.	vidērētis	vidērēminī
	3.	vidērent	vidērentur

fordítása:
látnék **látszódnék**

2. A **volō, velle, voluī** (akar) rendhagyó ige alakjai:

indicativus

coniunctivus

praes. impf.

<i>sing.</i> 1.	volō
2.	vīs
3.	vult
<i>plur.</i> 1.	volumus
2.	vultis
3.	volunt

<i>sing.</i> 1.	velim
2.	velis
3.	velit
<i>plur.</i> 1.	velimus
2.	velitis
3.	velint

praet. impf.

<i>sing.</i> 1.	volēbam
2.	volēbās
3.	volēbat
<i>plur.</i> 1.	volēbāmus
2.	volēbātis
3.	volēbant

<i>sing.</i> 1.	vellem
2.	vellēs
3.	vellet
<i>plur.</i> 1.	vellēmus
2.	vellētis
3.	vellent

fut. impf.

<i>sing.</i> 1.	volam
2.	volēs
3.	volet
<i>plur.</i> 1.	volēmus
2.	volētis
3.	volent

Megjegyzés: az ige *ind. praet.* és *fut. impf.*-ban a 3. coniugatiós igék végződéseit kapja. Az ige perfectum alakjai szabályosak.

A coniugatiók rendszere

		Indicativus		Coniunctivus	
		Activum	Passivum	Activum	Passivum
Praesens	Imperfectum	-ō -(i)s -(i)t -(i)mus -(i)tis -(u)nt	-or -(e)ris -(i)tur -(i)mur -(i)minī -(u)ntur	-m -s -ā- -t (1. -mus coniug. -tis -ā→-ē-) -nt	-r -ris -tur (1. -mur coniug. -minī -ā→-ē-) -ntur
	Perfectum	-ī -istī -it -imus -istis -ērunt	*	-erim -eris -erit -erimus -eritis -erint	*
Praeteritum	Imperfectum	-m -s -t -(ē)bā-mus -tis -nt	-r -ris -tur -(ē)bā-mur -minī -ntur	-m -s -t -(e)rē-mus -tis -nt	-r -ris -tur -(e)rē-mur -minī -ntur
	Perfectum	-eram -erās -erat -erāmus -erātis -erant	*	-issem -issēs -isset -issēmus -issētis -issent	*
Futurum	Imperfectum	1–2. -bō -bis -bit -bimus -bitis -bunt 3–4. -am -ēs -et -ēmus -ētis -ent	1–2. -bor -beris -bitur -bimur -biminī -buntur 3–4. -ar -ēris -ētur -ēmur -ēminī -entur		
	Perfectum	-erō -eris -erit -erimus -eritis -erint	*		

* A hiányzó alakokat a következő tanévben fogjuk megismerni.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Fordítsd le szótárral a mondásokat!

Dē tē fābula narrātur. Procul mōntes videntur. Ut salūtās, ita salūtāberis.

2. Az alábbi mondatokat fordítsátok le úgy, hogy a passzív igealakokat (ál) visszaható igével tükrözzétek!

Vōx tubārum auditur.

Līberī Rōmae educābantur.

Mēns hūmāna scientiā doctrīnāque alitur. (*mens* ész, elme)

Tempora mūtantur, et nōs mūtāmur in illīs. (*mūtō* 1 megváltoztat) (*Ovidius*)

- 3* Nézz utána, hogy hol található az olvasmány előtt látható Rubens-festmény!

- 4* A római hősi jellemek szép példája *Lucretia* története. Olvassátok el Livius művéből! (I. könyv 57–60. fejezet)

História antīquissima Rōmanōrum

Orīgō populī Rōmānī ab Aenēā dūcitur. Omne prīncipium difficile est. Aenēās, dux Trōiānōrum, postquam Trōia ceciderat, patriam novam in Italiā sibi gentīque comparāvit. Ex hāc gente sunt geminī Rōmulus et Remus, quōrum ab alterō, Rōmulō Rōma conditur. Cum Rōmānī paucās mulierēs habuissent, virginēs Sabīnās rapuērunt. Bellum inde ortum ipsae Sabīnae composuērunt.

Post mortem rēgis Rōmānōrum prīmī Numa Pompilius, rēx pācis rēgnat. Templum deī Iānī, quod apertum semper bellum significābat, sub Numā Pompiliō clausum erat.

Multa bella ā rēge Rōmānōrum tertiō, Tullō Hostiliō, gerēbantur. Bellum inter Rōmānōs Albānōsque certāmine trigeminōrum, quī Horātiū et Curiātiū appellābantur, discernetur. Victōriam Rōmānī habēbunt.

Servius Tullius, rēx Rōmānōrum sextus, lēgēs populō Rōmānō dedit et primum cēnsū ēgit. Sed filia rēgis unā cum virō Etrūscō rēgnū appetēbat. Sic gener Servii Tullii, Tarquinius Superbus post mortem rēgis rēgnū obtinuit.

Rēx ultimus multa oppida vī occupāvit. Quia Rōmānī Tarquiniū Superbum rēgnō expulerant, rēgnū concidit.

Sic septem rēgēs rēgnāverunt in septem collibus Rōmae.

Libertātem populus Rōmānus iam pridem cupiēbat expectābatque. Post rēgēs cōsulēs reī pūblicae praefuērunt.

Virtūtem Rōmānōrum praeclāram exempla multa dēmonstrant. Exempla iuventūtis Rōmānae docent: numquam periculum sine periculō vincitur.

PENSA – EXERCITATIONES

1. Tegyétek a contiunctivus igemód megfelelő alakjába az indicativusban álló igéket, és írjátok mellé a magyar jelentésüket.

Pl. **gerunt:** **gerant** = viseljék!

a) cēpistī: = dederas: =

venīmus: = spectātis: =

b) erant: = fuī: =

estis: = fuerātis: =

2. Hányféle eddig tanult alak lehet az ageris? Állapítsd meg, mikor hosszú az „e” és hogyan fordítjuk magyarrá!

3. Egyeztesd a főnevekkel a zárójelben megadott melléknevek alap-, közép- és felsőfokát! Fordítsd le magyarra az így kapott jelzős szerkezeteket!

Pl. mīlitem fortem (bátor katonát)
 mīlitem fortiozem (a bátrabb katonát)
 mīlitem fortissimum (a legbátrabb katonát)

homine (pulcher 3)

.

.

cīvibus (bonus 3)

.

.

locōrum (humilis, -e)

.

.

4. Helyettesítsd be a személyneveket a három mondatba értelemszerűen és megfelelően ragozva!

(*Curiātius, Mūcius Scaevola, Horātius, Rōmulus, Sabīnī, scrība*)

. pro rēge occiditur etiam

tertium interfēcit contrā bellum gessit.

REPETITIO

1. a) Írj a szavak mellé ellentétes jelentésűeket!

senex – integer –

amīcus – flet –

ōdit – barbarus –

- b) Írj a szavak mellé szinonim kifejezéseket!

studeō – videō –

beātus – validus –

ferrum – scriptor –

2. Mindegyik sorban van egy kakukktójás, melyik szó az? Magyarázd el, hogy miért!

geminī – dāminī – minimī – plūrimī

pulcher – miser – liber – ācer

modus – morbus – manus – dominus

fābulā – laudā – glōriā – gratiā

septem – decem – ducem – novem

3. Melyik a jó válasz?

1. Melyik istennő segítette Aeneas vándorlása és honalapítása során?
1.) Iuno 2.) Venus 3.) Minerva
2. Melyik istenség kísérte a holtak lelkét az alvilágba?
1.) Mercurius 2.) Proserpina 3.) Neptunus
3. Hol volt olvasható a felirat, melyet latinul így idézünk: *Nosce te ipsum*?
1.) a delphoi Apolló-templom homlokzatán
2.) az alexandriai könyvtár bejáratánál
3.) a római Pantheonban
4. Hány éves korukban öltöttek a római ifjak férfitógát?
1.) 12 2.) 16 3.) 20
5. Melyik két római szerző nem találkozhatott egymással?
1.) Horatius – Vergilius
2.) Tacitus – Plinius
3.) Ennius – Cicero
6. Melyik római szerzőnek nem volt példaképe a mellé írt görög?
1.) Homérosz – Vergilius
2.) Démoszthenész – Cicero
3.) Szophoklész – Horatius
7. Melyik szobor nem görög mester munkája?
1.) a capitoliumi farkas
2.) a Laokoón-csoport
3.) a Diszkoszvető
8. Melyik nép nem volt a rómaiak alattvalója?
1.) az etruszk 2.) a görög 3.) a hettita
9. Melyik városunk helyén állt római település?
1.) Szolnok 2.) Pécs 3.) Szeged
10. Melyik név nem található meg a Római Birodalom térképén?
1.) Capua 2.) Canberra 3.) Aquincum
11. Az alábbi három magyar szó közül melyik nem latin eredetű?
1.) kasza 2.) persze 3.) császár
12. Az alábbi három latin szó közül melyik görög eredetű?
1.) scientia 2.) disciplina 3.) epigramma
13. Melyik istennek volt jelzője az *equester*, és szent állata a ló?
1.) Mars 2.) Neptunus 3.) Apolló
14. Melyik dombon állt az *Arx* Rómában?
1.) Capitolinus 2.) Palatinus 3.) Aventinus
15. Ki volt *quaestor* Szirakuzában?
1.) Arkhimédész 2.) Cicero 3.) Caesar
16. Hol voltak kocsiversenyek Rómában?
1.) Campus Martius 2.) Amphitheatrum Flavium 3.) Circus Maximus

17. Melyik *magistratus*nak járt 12 *lictor*?
1.) consul 2.) dictator 3.) tribunus plebis
18. Kitől származik a mondás: „Iustitia omnium est domina et regina virtutum”?
1.) Cato 2.) Cicero 3.) Vergilius
19. Melyik nem *praenomen*?
1.) Publius 2.) Claudius 3.) Lucius
20. Melyik nem görögországi jóshely?
1.) Dódóna 2.) Delphoi 3.) Cumae
21. Melyik ünnepen öltötték fel a római ifjak a férfitógát?
1.) Saturnalia 2.) Liberalia 3.) Ludi Romani
22. Melyik település nem Pannonia provinciában volt?
1.) Clusium 2.) Gorsium 3.) Aquincum
23. Melyik néphez tartoztak a *Curiatiusok*?
1.) Sabini 2.) Etrusci 3.) Albani

Függelék – appendix

I. GYAKORLÓSZÖVEGEK

1. *Mors Rōmulī*

Rōmulus diū rēgnābat. Urbs, quam condidit, valida et ingēns erat. Pater Rōmulī, deus Mars filium in caelō vidēre voluit, et rēgi deōrum, Iovī dīxit: Vocā ad tē in caelum filium meum, Rōmulum! Iuppiter petitiōnem audīvit.

Cum Rōmulus et sociī in Campō Martiō exercitum spectāverunt, subitō tempestās māgna vēnit. Nūbila terram caelumque et rēgem Rōmulum obtēxerunt. Ut nūbila discesserunt, sella rēgis inānis stetit. Proculus Iulus, vir honestus hominibus dīxit: „Iuppiter Rōmulum in caelum sustulit¹. Itaque Rōmulum nōmine Quirīnī deī colēmus.”

2. *Anecdota*

Duo discipulī in scholā certābant, uter eōrum breviōrem epistulam scribere posset? Quintus amīcō „venī” scrīpsit. „Eō” – respondit Sextus, cui Quīntus iterum hoc tantum scrīpsit: „ī”, quō nēmō breviōrem epistulam scribere potuit. Sic Quintus – ut Rōmānī dīcunt – omne tulit pūctum², id est acūmen³ ingenīi ēius omnibus placuit.

3. *Ūnus ex septem sapientibus Graecīs*

Az ókori hagyomány a gondolkodás első korszakának képviselőit emlegeti a „hét görög bölcs” néven. Thalész és Szolón mellett legtöbbször szerepel kortársuk, Biász, ki kis-ázsiai szülővárosából menekülni kényszerült (Kr. e. VI. század).

Cum hostēs urbem cēpissent, incolae fūgērunt. Omnēs ita fūgērunt, ut multa dē suīs bonīs sēcum portārent. Biās nōn idem fēcīt, sed cum amīcī admonērant, ut rēs suās portāret, ille: „Ego – inquit – faciō: omnia enim mea mēcum portō.”

*

Sapientem aliquis interrogābat, cūr amāret taciturnitātem. „Nātūra – inquit – ūnum ōs et duās aurēs nōbis dedit, quasī admonēret, ut multa audirēmus et pauca dicerēmus.”

¹ tollō 3. sustulī, sublatum feleml

² pūctum, -ī n szúrás, pont, itt: szavazatpont

³ acūmen, -inis n élesség

4. *A tapasztalt madár jól ítéli meg a „segítők” buzgóságát*

Cassīta quotannis in amplō agrō nīdum faciēbat, et pullōs alēbat. Aliquandō, cum frūmentum maturum esset, dominus hūius secāre cupiēbat. Quī filiō „Crās – inquit – „messem facere⁴ incipiāmus!” Amīcōs rogā, ut nōs adiuvent!” Pullī perterritī hoc accipiunt. Itaque ōrant: „Omnēs fugiāmus, nē interficiāmur!” Māter nihil facit.

Posterō diē amīcī nōn veniunt. Tum pater filiō: „Propinquōs” inquit „rogēmus, ut crās nōs adiuvent.” Pullī autem mātrem suppliciter ōrāvērunt, ut fugerent, nē interficerentur. At māter: „Nē timeātis! Cūrābō, nē ē nīdō iaciāminī.” Ipsa nihil timet.

Postrīdiē⁵ propinquī nōn veniunt. Tum pater: „Ipsī igitur hunc labōrem perficiēmus!” Avis prudēs, cum id audīisset, statim pullōs ex agrō dēportāvit.

5. *Egyetértésben az erő*

Agricola quīdam complūrēs filiōs habēbat. Aliquando māgna controversia inter eōs fuit. Frustrā pater imperābat, ut filiī concordiam inter sē restituerent.

Tandem: „Virgulās” – inquit – mihi conquīrite!” Deinde virgulās, quās filiī conquīsiverant, in ūnum fasciculum colligāvit, et filiīs trādidit, ut frangerent. Filiī autem frustrā labōrābant. Deinde pater nōdum fasciculī solvit, et singulās virgulās eīs trādidit, ut frangerent. Statim fēcērunt, quod pater petīverat.

Pater autem dīxit: „Ita vōbis exemplō sit⁶! Tūtī eritis ab iniūriīs inimicōrum, quamdiū concordēs eritis. Simulatque vērō⁷ discordia inter vōs erit, inimicī vōs singulōs affligent⁸.”

⁴ *messem facere* aratni

⁵ *postrīdiē* posterō diē

⁶ *vōbis exemplō est* példa számotokra, például szolgál

⁷ *vērō* azonban, de, ellenben, viszont

⁸ *affligō* 3. lesújt, lever, legyőz, eltipor

II. RES GESTAE DIVI AUGUSTI

(Monumentum Ancyranum 1– 4, 19–20, 26, 30)

Az Augustus császár tetteit saját megfogalmazásában megörökítő latin szöveget – a „feliratok királynőjét” – 1555-ben fedezték fel a kis-ázsiai *Ancyra* (a mai Ankara) római kori Augustus-templomának márványfalain. Ezt a hivatalos feliratot a XIX. század óta újabb leletek tették még hitelesebbé.

A feliraton Augustus császár egyes szám első személyben ad számat véghez vitt tetteiről. (A műfaj neve *elogium*, mely szobrokra, sírkövekre, templomfalakra írt, bizonyos személy életét, tetteit dicsőítő felirat.)

Augustus császár márványszobra Prima Portából, feleségének, Liviának villájából. Augustus egyrészt úgy jelenik meg előttünk mint hős, félisten (mésztől van, a delfinen ülő kis Ámor pedig Venus istennőre utal, akitől a gens Iulia származtatta magát), másrészt mint imperator (előrenyújtott karja a katonákhoz intézett beszéd gesztusa, fővezéri köpeny, páncél van rajta, bal kezében gránátalma végű jogar, az uralkodói jelvény). Páncélján a Pax Romana programját hirdető jelenetek vannak: a köztársaság jelenet egy Kr. e. 20-ban történt eseményre utal, amikor a pártusok visszaadták a Kr. e. 53-ban megvert római seregtől zsákmányolt hadijelvényeket. A páncél jobb és bal oldalán Apollo és Diana istennő, akiket Augustus megkülönböztetett tiszteletben részesített.

1. Senātus dēcrētis honōrificīs⁹ in ōrdinem suum mē adlēgit¹⁰ et imperium mihi dedit. Populus autem eōdem annō¹¹ mē cōsulem... creāvīt.

2. Quī parentem meum interfēcērunt, eōs in exsilium expulī et postea bellum inferentēs¹² reī pūblicae vīcī.

3. Bella terrā et marī cīvilia externaque tōtō in orbe terrārum saepe gessi victorque omnibus veniam petentibus¹³ cīvibus pepercī. Externās gentēs... cōservāre quam excīdere¹⁴ mālūi.

⁹ *honōrificus* 3 megtisztelő, kitüntető

¹⁰ *adlegō* 3. -lēgī, -lēctum hozzá- v. bevásárolt

¹¹ *eōdem annō* ugyanabban az évben

¹² *bellum inferentēs* a háborút indítókat (ami ellen: *dat.*)

¹³ *veniam petentēs* kegyelmet kérők

¹⁴ *excīdō* 3. -cīdī, -cīsum kivág, kiirt

4. Bis ovāns¹⁵ triumphāvi¹⁵, trēs ēgī curulēs¹⁶ triumphōs¹⁶. In triumphīs meīs ductī¹⁷ sunt¹⁷ ante currum meum rēgēs aut rēgum liberī novem.

19. Cūriam templumque Apollinis in Palātiō cum porticibus... fēcī.

20. Capitōlium et Pompēium¹⁸ theātrum, utrumque opus impēnsā¹⁹ grandī re-fēcī sine űllā inscriptiōne nōminis meī. Forum Iūlium et basilicam... perfēcī.

26. Clāssis mea per Őceanum²⁰ ab űstiō²¹ Rhēnī²² ad sōlis orientis²³ regiō-nem űsque ad finēs Cimbrōrum nāvigāvit, quō neque terrā, neque marī quisquam Rōmānus ante id tempus adiit.

30. Pannoniōrum²⁴ gentēs, quās ante mē prīncipem²⁵ populī Rōmānī exercitus nunquam adiit,... imperiō populī Rōmānī subiēcī prōtulique²⁶ finēs Illyrici²⁷ ad rīpam flūminis Dānuviī²⁸.

III. EGYHÁZI LATIN SZÖVEGEK

Az alábbiakban a misének a zenei feldolgozásokban szereplő részei következnek:

Kyrie, eleison!²⁹

Christe, eleison!

Kyrie, eleison!

Uram, irgalmazz nekünk!

Krisztus, kegyelmezz nekünk!

Uram, irgalmazz nekünk!

Gloria in excelsis Deo!

Et in terra pax hominibus bonae voluntatis!

Laudamus te. Benedicimus te.

Adoramus te. Glorificamus te.

Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam.

Domine Deus, Rex caelestis, Deus Pater omnipotens!

Domine Fili unigenite, Jesu Christe,

Domine Deus, Agnus Dei, Filius Patris,

Qui tollis peccata mundi, miserere nobis!

Qui tollis peccata mundi, suscipe deprecationem nostram!

Dicsőség a magasságban Istennek!

És a földön béke a jóakarátú embereknek!

Dicsőítünk Téged, áldunk Téged,

Imádunk Téged, magasztalunk Téged!

Hálát adunk Neked nagy dicsőségedért.

Urunk és Istenünk, mennyei Király, mindenható Atyaisten!

Urunk, Jézus Krisztus, egyszülött Fiú,

Urunk és Istenünk, Isten Báránya, az Atyának Fia.

Te elveszed a világ bűneit: irgalmazz nekünk!

Te elveszed a világ bűneit: hallgasd meg könyörgésünket!

¹⁵ ünnepi bevonulást tartottam

¹⁶ *curulēs triumphōs agit* diadalmenetet tart (diadalszekéren állva)

¹⁷ *ductī sunt* vonultak (passzív praesens perfectum)

¹⁸ Pompeius alapította

¹⁹ *impēnsa*, -ae f költség, kiadás

²⁰ *Őceanus*, -ī m világtenger, óceán

²¹ *űstium*, -ī n ajtó, kapu, torkolat

²² *Rhēnus*, -ī m Rajna

²³ *sōl oriēns* felkelő nap, napkelet

²⁴ *Pannonī, -ōrum m* pannóniaiak (Pannónia lakosai)

²⁵ *ante mē principem* császárságom előtt

²⁶ *prōferō*, -ferre, -tulī, -lātum előrehoz, kiterjeszt

²⁷ *Illyricum*, -ī n Illíria

²⁸ *Dānuvius*, -ī m Duna

²⁹ Ez a latin misében is megmaradt görögül.

Qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis!

Quoniam tu solus sanctus,
Tu solus Dominus,
Tu solus Altissimus, Jesu Christe,
Cum Sancto Spiritu in gloria Dei Patris.

Amen.

Credo in unum Deum,
Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae,
Visibilem omnium et invisibilem.

Et in unum Dominum, Jesum Christum,
Filium Dei unigenitum,
Et ex Patre natum ante omnia saecula.

Deum de Deo, lumen de lumine,

Deum verum de Deo vero,
Genitum, non factum, consubstantialem Patri,

Per quem omnia facta sunt.
Qui propter nos, homines
et propter nostram salutem descendit de caelis.

Et incarnatus est de Spiritu Sancto,
ex Maria Virgine et homo factus est.
Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato,

Passus et sepultus est.

Et resurrexit tertia die secundum Scripturas.

Et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris.

Et iterum venturus est cum gloria judicare vivos et mortuos;
cuius regni non erit finis.

Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem;

Qui ex Patre Filioque procedit,
Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur

Qui locutus est per Prophetas.

Et unam sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.

Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum,

Te az Atya jobbán ülsz: irgalmazz nekünk!

Mert egyedül Te vagy a szent,
Te vagy az Úr,
Te vagy az egyetlen Fölség: Jézus Krisztus!
A Szentlélekkel együtt, az Atyaisten dicsőségében.

Amen.

Hiszek egy Istenben,
Mindenható Atyában, mennynek és földnek,

minden láthatónak és láthatatlannak
Teremtőjében.

Hiszek az egy Úrban: Jézus Krisztusban,
Isten egyszülött Fiában,
Aki az Atyától született az idő kezdete előtt.

Isten az Istentől, Világosság a Világosságtól,

Valóságos Isten a valóságos Istentől.
Született, de nem teremtmény: az Atyával egylényegű,

és minden általa lett.

Értünk emberekért,
a mi üdvösségünkért leszállott a mennyből.

Megtestesült a Szentlélek erejéből
Szűz Máriától és emberré lett.

Poncius Pilátus alatt értünk keresztre feszítették,

Kínhalált szenvedett és eltemették.

Harmadnapra föltámadott az Írások szerint,

Fölment a mennybe, ott ül az Atyának jobbán,

de újra eljön dicsőségben, ítélni élőket és holtakat,

és országának nem lesz vége.

Hiszek a Szentlélekben, Urunkban és Éltestünkben,

Aki az Atyától és a Fiútól származik,
akit épp úgy imádunk és dicsőítünk, mint az Atyát és Fiút:

ő szólt a próféták szavával.

Hiszek az egy, szent, katolikus és apostoli Anyaszentegyházban.

Vallom az egy keresztséget a bűnök bocsálatára,

Et expecto resurrectionem mortuorum,
Et vitam venturi saeculi. Amen.

Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus
Sabaoth.
Pleni sunt caeli et terra gloria tua.
Hosanna in excelsis!
Benedictus, qui venit in nomine Domini.
Hosanna in excelsis!

Pater noster, qui es in caelis!
Sanctificetur nomen tuum.
Adveniat regnum tuum.
Fiat voluntas tua,
sicut in caelo, et in terra.
Panem nostrum quotidianum
da nobis hodie.
Et dimitte nobis debita nostra,
sicut et nos dimittimus
debitoribus nostris.
Et ne nos inducas in tentationem;
sed libera nos a malo.
Amen.

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi:
miserere nobis!
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi:
dona nobis pacem!

várom a holtak föltámadását,
és az eljövendő örök életet. Amen.

Szent vagy, szent vagy, szent vagy, minden-
ség Ura, Istene!
Dicsőséged betölti a mennyet és a földet.
Hozsanna a magasságban!
Áldott, aki jön az Úr nevében.
Hozsanna a magasságban!

Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy!
Szenteltesék meg a te neved.
Jöjjön el a te országod.
Legyen meg a te akaratod,
amint a mennyben, úgy a földön is.
Mindennapi kenyerünket
add meg nekünk ma.
És bocsásd meg vétkeinket,
miképpen mi is megbocsátunk
az ellenünk vétkezőknek.
És ne vígy minket a kísértésbe;
de szabadíts meg a gonosztól.
Amen.

Isten Báránya, te elveszed a világ bűneit:
irgalmazz nekünk!
Isten Báránya, te elveszed a világ bűneit:
adj nekünk békét!

IV. STABAT MATER

A *Stabat mater*ként ismert Mária-himnusz valószínűleg a XIII. századi itáliai költő, *Jacopone da Todi* alkotása. A kalandos sorsú Jacopone a „szent örület” állapotában énekmondóként járt városról városra, s Umbria utcáin és piacain recitálta olasz nyelvű verseit; de ő lett a latin nyelvű himnuszköltészetnek is egyik kimagasló alakja.

A *Stabat mater*ben az anya fájdalmával azonosulni vágyó középkori ember szólal meg: e vágy őszintesége, a fájdalom átélésének szinte fizikai valósága teszi emberileg hitelessé és drámai sodrásúvá a költeményt, mely nemcsak témájában, de mély emberségében, átéltségében is rokona a mi Ómagyar Mária-síralmunknak.

Megfigyelhetjük, hogy a középkori latin lírában az időmértékes verselést a hangsúlyos verselésű rímes sorok váltják fel.

A *Stabat mater* szövege a zeneszerzőket is megihleti: az olasz *Pergolesi*, a XIX. századi *Rossini*, *Verdi* majd *Dvořák* oratorikus feldolgozásai ma is gyakran szólnak meg a hangversenytermekben. Dúsan díszített operaszerű dallamokkal teszik még emberibbé ezt az egyházi témát.

Stābat māter dolorōsa³⁰
iūxtā crucem³¹ lacrimōsa³²
dum pendēbat filius,
cūius animam gementem,
contristātam et dolentem³³
pertrānsivit³⁴ gladius.

Ō quam tristis est afflicta³⁵
fuit illa benedicta³⁶
māter Ūnigenitī!³⁷
Quae maerēbat et dolebat
pia māter dum vidēbat
nātī poenās inclitī!³⁸

Quis est homō quī nōn flēret,
mātrēm Chrīstī sī vidēret
in tantō suppliciō?
Quī nōn posset contristārī³⁹
Chrīstī mātrēm contemplārī⁴⁰
dolentem cum filiō?

Prō peccātīs⁴¹ suae gentis
vidit Jēsum in tormentīs
et flagellis subditum⁴².
Vidit suum dulcem nātum
moriendō⁴³ dēsölātum⁴⁴,
dum ēmisit⁴⁵ sprīritum.

Eia, māter, fōns amōris,
mē sentīre vim dolōris
fac⁴⁶, ut tēcum lūgeam.
Fac, ut ārdeat cōr meum
in amandō Chrīstum Deum⁴⁷,
ut sibi complaceam⁴⁸.

Állt az anya keservében
sírva a kereszt tövében,
melyen függött szent Fia,
kinek megtört s jajjal tellett
lelkét kemény kardnak kellett
kínzón átaljárnia.

Oh mily búsan, sújtva állt ott
amaz asszonyok-közt-áldott,
ki Téged szült, Egyszülött!
Mily nagy gyásza volt sírása,
mikor látta szent Fiát a
szívtépő kínok között!

Van-e oly szem, mely nem sírna
Krisztus anyjával s e kína
hidegen pillantana?
aki könnyek nélkül nézze,
hogymerül a szenvedésbe
fia mellett az anya?

Látta Jézust, hogy fajtája
vétkéért mit vett magára
s korbáccsal vereték.
S látta édes fiát végül
haldokolni vígasz nélkül,
míg kiadta életét.

Kútja égi szeretetnek,
Engedd éreznem sebednek
mérgét: hadd sírjak veled!
Engedd, hogy a szívem égjen
Krisztus isten szerelmében,
s ő szeressen engemet!

³⁰ *dolorōsus* 3 fájdalmas

³¹ *crux, crucis* f keresztfa

³² *lacrimōsus* 3 könnyező

³³ *animam gementem, contristātam et dolentem* sóhajtó, szomorú és fájó lelkét

³⁴ *pertrānseō* 4 -i(v)i, -itum át- meg átjár

³⁵ *afflictus* 3 lesújtott

³⁶ *benedictus* 3 áldott

³⁷ *Ūnigenitus, i m* Egyszülött

³⁸ *inclitus* 3 híres

³⁹ *contristārī* együtt szomorkodni

⁴⁰ *contemplārī* szemlélni

⁴¹ *peccātum, -i n* vétek

⁴² *in tormentīs et flagellis subditum* „akit kínzásoknak és ütlegetnek vetettek alá”

⁴³ *moriendō* halálában

⁴⁴ *dēsölātus* 3 elhagyatott

⁴⁵ *ēmisit* itt: kilehelte

⁴⁶ *fac mē sentīre* tedd, hogy én is érezzem

⁴⁷ *in amandō Chrīstum Deum* Krisztus-Istent szeretésben

⁴⁸ *complaceam* veled együtt tessek

Sāncta māter, istud agās,
crucifixī fige plāgas⁴⁹
cordi meō validē.
Tuī nātī vulnerātī⁵⁰.
tam dignātī prō mē patī⁵¹,
poenās mēcum dīvide⁵².

Fac mē tēcum piē flēre,
crucifixō⁴⁹ condolēre⁵³
dōnec ego vixerō;
iūxtā cruce mēcum stāre
et mē tibi sociāre
in plāntū⁵⁴ dēsīderō.

Virgō virginum praeclāra,
mihi iam nōn sīs amāra⁵⁵,
fac mē sēcum plangere⁵⁶.
Fac, ut portem Christī mortem,
passiōnis fac consortem
et plāgās recolere⁵⁷,

Fac mē plāgīs vulnerārī⁵⁸,
fac mē cruce inēbriārī
et cruōre filiī⁵⁹.
Flammīs nē ūrar succēnsus⁶⁰,
per tē, Virgō, sim dēfēnsus⁶¹
in diē iūdicīi.

Christe, cum sit hinc exīre⁶²,
dā per mātrem mē venīre
ad palmam victōriae.
Quandō corpus moriētur,
fac ut anima donētur
paradisi⁶³ glōria! Amēn.

Oh szentséges anya, tedd meg,
a Keresztrefeszítettnek
nyomd szívembe sebeit!
Oszd meg, kérem, kínját vélem,
kinek érdem nélkül értem
tetszett annyit túrni itt!

Jámborul hadd sírjak véled
és szenvedjek míg csak élek
Avval, ki keresztre szállt!
Álljak a kereszt tövében!
Szívem szíved keservében
társad lenni úgy sovárg!

Szűzek szűze! légy szívedben
hozzám jó és nem kegyetlen!
Oszd meg vélem könnyedet!
Add, hogy sírván Krisztus sírján
sebeit szívembe írnam
s bánatodban részt vegyek!

Fiad sebe sebesítsen!
Szent keresztje részegítsen
és vérének itala,
hogy pokol tüzén ne égjek!
S az ítélet napján, kérlek,
te légy védőm, Szűzanya!

Ha majd el kell mennem innen,
engedj győzelemre mennem
anyád által, Krisztusom!
És ha testem meghal, adjad
hogy lelkem dicsón fogadja
a pálmás paradicsom!

(Babits Mihály fordítása)

⁴⁹ *crucifixī fige plāgās* szegezd belém a keresztrefeszítettett ért döféseket (*crucifixus* 3 keresztrefeszített, *plaga*, -ae f csapás, döfés)

⁵⁰ *vulnerātus* 3 megsebzett

⁵¹ *patī* szenvedni

⁵² *dīvide* oszd meg

⁵³ *condoleō* 2, -uī vele együtt érezni a fájdalmat

⁵⁴ *plānctus*, -ūs m sírás, gyász

⁵⁵ *amārus* 3 keserű

⁵⁶ *plangō* 3. *plānxī*, *plānctum* sír, jajveszékel

⁵⁷ *recolō* 3. -uī, -cultum újra meg újra átgondol

⁵⁸ *vulnerārī* megsebesülni

⁵⁹ *cruce inēbriārī et cruōre filiī* fiad keresztjétől és véréből megittasodni

⁶⁰ *succēnsus* 3 meggyújtott, meggyújtva

⁶¹ *sīm dēfēnsus* védelmeztessem meg, legyek megvédve

⁶² *cum sit hinc exīre* mikor innen el kell mennem

⁶³ *paradisus*, -ī m paradicsom, mennyország

V. CARMINA BURANA

Az alábbi kedves ének a *Carmina Burana* nevű XIII. századbéli gyűjteményből való. E dal-füzér ihlette meg Carl Orffot *Carmina Burana* c. oratóriumának megalkotására. Mellékelt kórusrészlete illusztrálja versszemelvényünket.

Allegro molto ♩ = 144

Tem-pus est iu-cun-dum, tem-pus est iu-cun-dum,
 o, o, o, o, o, vir-gi-nes, o, vir-gi-nes,
 mo-do con-gan-de-te, mo-do con-gau-de-te
 vos, vos, vos, vos, vos iu-ve-nes, vos iu-ve-nes.

piu lento ♩ = 120

Oh, oh, oh, to-tus flo-re-o, iam a-mo-re vir-gi-na-li
 to-tus ar-de-o, no-vus, no-vus, no-vus a-mor est, quo
 pe-re-o, quo pe-re-o, quo pe-re-o,

Tempus est iucundum, ò virginēs.
 Modo congaudēte, vōs iuvenēs!
 Ō, ò tōtus flōreo,
 Iam amōre virginālī tōtus ārdeō.
 Novus, novus amor est, quō pereō.

Cantat philomēla sīc dulciter,
 Et modulāns auditur, intus caleō,
 Ō, ò tōtus flōreo,
 Iam amōre virginālī tōtus ārdeō.
 Novus, novus amor est, quō pereō.

Flōs est puellārum, quam dīligō,
 Et rosa rosārum, quam saepe videō.
 Ō, ò tōtus flōreo,
 Iam amōre virginālī tōtus ārdeō,
 Novus, novus amor est, quō pereō.

A *Carmina Burana*-ból való alábbi éneket Orff feldolgozásának *A kocsmában* című középső részében hallhatjuk. A sülő hattyú groteszk „hattyúdalának” humorát a zenei megoldás (a tenorszólista mesterkélten emelt, úgynevezett falzetthangja) bravúrosan érzékelteti:

Ōlim lacūs coluerem,
ōlim pulcher exstiteram,
dum cygnus⁶⁴ ego fueram.

Miser, miser!
modo niger⁶⁵
et ūstus⁶⁶ fortiter!

Gyrat⁶⁷, regyrat garcifer⁶⁷;
me rogos ūrit fortiter:
propīnat⁶⁸ mē nunc dapifer
Miser, miser...

Nunc in scutellā⁶⁹ iaceō
et volitāre nequeō,
dentēs frendentēs⁷⁰ videō:
Miser, miser...

Valaha laktam tó vizén
és szép voltam, mint egy szirén,
mikor még hattyú voltam én.

Ó, jaj nekem!
Most lassú tüzeken
égettetem.

A tűztől roppant szenvedek:
nyárson forgatnak engemet,
s közben asztalt terítenek.
Ó, jaj nekem!...

Fekszem egy tál fehér taván,
a lég többé már nem hazám,
s fogak vicsorgnak reám.
Ó, jaj nekem!...

(Végh György fordítása)

⁶⁴ *cygnus*, *ī m* hattyú

⁶⁵ *niger*, *-gra*, *-grum* fekete

⁶⁶ *ūstus* 3 megperzselt

⁶⁷ *gyrat*, *regyrat garcifer* forgat, visszaforgat a szakács

⁶⁸ *propīnat*... *dapifer* felszolgál... az étekhordó

⁶⁹ *scutella*, *-ae f* tál

⁷⁰ *dentēs frendentēs* csattogó fogakat

A *Carmina Burana* középkori versei nyomán született az alábbi német diákének. Első és negyedik versszakát ma is éneklik világszerte.

1. Gaudeāmus igitur,
iuvenēs dum sumus:
post iūcundam iuventūtem,
post molestam senectūtem
nōs habēbit humus.	1. Most vigadjunk, míg lehet,
s boldog ifjak vagyunk:
múlik év és szép ifjúkor,
múlik egykor a bús vénkor,
végül is meghalunk.
2. Ubī sunt, quī ante nōs
in mundō fuēre ⁷¹ ?
Vādite ad superōs,
transite ad inferōs,
quōs sī vīs vidēre!	2. Merre vannak őseink,
kik e földön éltek?
Szálljatok fel az égbe,
s alvilágba mélyen le,
ha utánuk néztek!
3. Vīta nostra brevis est,
brevis ⁷² finiētur.
Venit mors velōciter,
rapit nōs atrōciter;
nemini parcētur.	3. Életünk – jaj – túl rövid,
véghez gyorsan elér.
Jó halálunk sebesen,
elragad bíz hevesen,
senkit meg nem kímél.
4. Vīvat acadēmia,
vīvant professōrēs!
Vīvat membrum quodlibet, ⁷³
vīvant membra quaelibet,
semper sint in flōre!	4. Éljen drága iskolánk,
éljen a jó tanár!
Éljen minden kisdiák,
éljen minden nagydiák,
viruljon, mint virág!
5. Vīvant omnēs virginēs
facilēs, fōrmōsae!
Vīvant et mulierēs
tenerae, amābilēs,
bonae, labōriōsae!	5. Éljenek a lányok is,
hamvasak és szépek!
Éljenek jó anyáink,
szívszeretet-tárgyaink,
ők a példaképek!

⁷¹ fuērunt

⁷² ti. tempore

⁷³ a sing-plur. értelmzései: „minden diákköri tag egyénileg és közösségben” vagy „minden alsó osztályos, illetve felső osztályos”

6. Vīvat et rēs pūblica
et quī illam regīt!
Vīvat nostra cīvītās,
maecēnātum cāritās,
quae nōs hīc prōtegit!

7. Pereat trīstitia,
pereant ōsōrēs!
Pereat diabolus ⁷⁴ ,
quīvis antiburschius ⁷⁵
atque irrīsōrēs! | 6. Éljen a köztársaság,
és ki annak feje!
Éljen népünk, városunk,
sok barátunk, hű társunk,
kinek velünk szíve!

7. Vesszen átkos mélabú,
vesszen irigy harag!
Vesszen ördög pokolra,
s véle, ki nem cimborá,
vagy ki rajtunk kacag! |
|--|--|

(Nagy Ferenc fordítása)

VI. A MAGYAR TÖRTÉNELEMBŐL

A kalandozó magyarokról

Az alábbiakban két jellegzetes mozzanatot emelünk ki a kalandozó magyarokról szóló latin nyelvű emlékekből.

Az első a longobárd származású *Luidprand Antapodosis* c. munkájából való, melyben a kalandozó magyarok ismert csatakiáltásáról ír. (A mű 886–949 között Itáliában, Németségben és a Keletrómai Birodalomban történt fontosabb eseményeket örökíti meg, soraink a *merseburgi csata* leírásából valók.)

Haud mora, bellum incipitur; atque ex Christiānōrum parte sancta at mīrābilis vōx „Kyrie eleison”⁷⁶, ex eōrum⁷⁷ vērō turpis et diabolica⁷⁸ „hui, hui” frequenter auditur.

A második részlet szerzője a szent-galleni kolostor *Ekkehard* nevű krónikáírója, aki a kolostor történetének írása közben kitér a magyarok 925. évi betörésére is, s hangulatos képet fest a kalandozó magyarokról.

...Erat autem tunc inter nostrātēs⁷⁹ frāter quidam simplicissimus et fatuus⁸⁰, cūius dicta et facta saepe rīdēbantur, nōmine Heribaldus. Huic, cum⁸¹ ad castellum frātrēs prīmō⁸¹ pergerent, ut et ipse fugeret, cum terrore quīdam dicerent. „Enimvērō” ait ille „fugiat, quī velīt, ego quidem, quia corium⁸² meum ad calceōs⁸³ camerarius⁸⁴ hōc annō nōn dedit, nūsqum fugiam.”... (*A jámbor barát nemcsak hogy marad, hanem még borát is félti.*)

⁷⁴ *diabolus*, -i m ördög

⁷⁵ *antiburschius* diákellenes (ném. Bursche)

⁷⁶ *Kyrie eleison* Uram, irgalmazz (gör.)

⁷⁷ *ti. Hungarōrum*

⁷⁸ *diabolicus* 3 ördögi

⁷⁹ *inter nostrātēs* a mieink (ti. a szerzetesek) között

⁸⁰ *fatuus* 3 együgyű, félkegyelmű

⁸¹ *cum...* *prīmō* mihelyt

⁸² *corium*, -ū n talpbőr

⁸³ *calceus*, -ī m saru

⁸⁴ *camerarius* a kolostor gondnoka

...Heribaldus inter eōs⁸⁵ iam domesticē⁸⁶ versatus „Sine, inquit, vir bone! Quid vīs⁸⁷ vērō, ut nōs, postquam abieritis, bibāmus?” Quod ille per interpretem⁸⁸ audiēns et cachinnāns⁸⁹ sociōs, nē fatuī suī vāscula⁹⁰ tangerent, rogāvit...

István király intelmei fiához, Imre herceghez

(Dē institutiōne mōrum ad Emericum ducem 6.; és 10.)

Szent István királyunk korából maradtak ránk hazánk legrégibb latin nyelvű emlékei. Közülük is legfontosabbak és törvénytárunkban I. István király jogalkotásának legelső helyét foglalják el az Intelmek. Ez atyai útmutatás az eszményi államközösségről, a kormányzás feladatáról, az uralkodó szétágazó kötelességeiről, általában az állam fennmaradásának és boldogulásának kérdéséről szól. A munkát a király nevében valószínűleg egy igen nagy műveltségű egyházi férfiú írta, esetleg a trónörökös nevelőjeként.

In hospitibus... inest ūtilitās. Inde enim imprīmis Rōmānōrum crēvit imperium... quod multī nōbilēs et sapientēs ex dīversīs illō⁹¹ cōfluēbant⁹² partibus, Rōma verō ūsque hodiē⁹³ esset ancilla, nisi Aenēadēs⁹⁴ fēcissent illam līberam⁹⁵... Nam ūnīus linguae ūnīusque mōris⁹⁶ rēgnum imbēcille et fragile⁹⁷ est. Propterea iubeō tibi, fili mī, ut bonā voluntāte illōs nūtriās⁹⁸ et honestē teneās.

Dē pietāte et misericordiā cēterisque virtūtibus dīcimus: modus virtūtum finit corōnam rēgum..., sīs propitius⁹⁹, sīs misericors. Sīs dēnique fortis... Sīs quoque humilis, ut deus tē altum faciat hīc et in futūrō. Sīs vērō modestus, ut ultrā modum neminem pūniās¹⁰⁰ vel damnēs. Sīs mītis, honestus, pudīcus¹⁰¹. Haec omnia... rēgālem compōnunt corōnam, sine quibus valet nūllus hīc rēgnāre.

⁸⁵ ti. Hungarōs: közülük az egyik bárdjával egy-egy borosedény abroncsát akarta lefeszíteni

⁸⁶ domesticē versātus otthonosan forgolódva

⁸⁷ vīs akarsz

⁸⁸ per interpretem tolmács útján

⁸⁹ audiēns et cachinnāns meghallván és felnevetve

⁹⁰ vāscula edényeit

⁹¹ illō oda

⁹² cōfluō 3. -flūxī összefolyik, egybesereglik

⁹³ ūsque hodiē mind a mai napig

⁹⁴ Aeneadēs, -um m Aeneas sarjai, Aeneas-utódok

⁹⁵ facit līberam szabaddá, nyitottá tesz

⁹⁶ ūnīus linguae ūnīusque mōris egynyelvű és egyszokású

⁹⁷ fragilis 2 törékeny

⁹⁸ nūtriō 4. -ivī, -itum táplál, támogat, erősít

⁹⁹ propitius 3 kegyes, jóindulatú

¹⁰⁰ pūniō 4. -ivī, -itum (meg)büntet

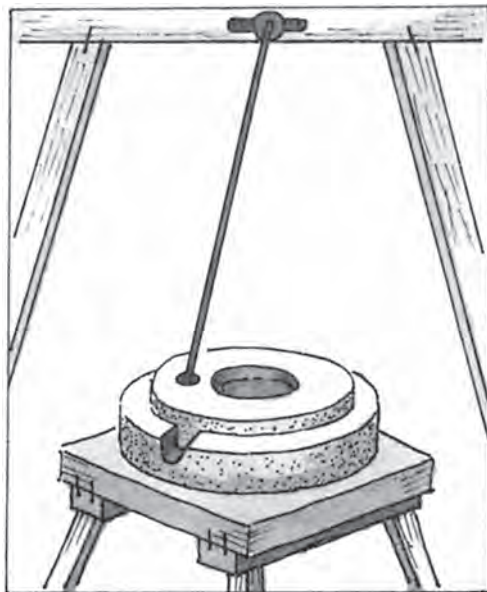
¹⁰¹ pudīcus 3 szemérmes

Symphōnia Ungarōrum¹⁰²

(Vīta Sānctī Gerhardi 12.)

Gellért, csanádi püspök I. István királyunk fiának, Imre hercegnek volt a nevelője. Már-tírhalált halt 1046-ben. A róla szóló legendák alábbi részlete egy magyar szolgálólány népi énekéről szól.

Ancilla¹⁰³, quae molam trahēbat¹⁰⁴, ut triticum¹⁰⁵ dominī molat¹⁰⁶, cantābat. Gerhardus dīxit ad amīcum: Audīs symphōniam Ungarōrum? Dissere¹⁰⁷, quae melōdia sit, quae cessāre compellit lēctionem? Sic sē pāscit hūmāna generātiō? Fēlix est mulier, quae sub alteriūs potestāte sic servitium impendit¹⁰⁸.

A búza őrlésére használt kézimalom
(Rimóczi Gábor rajza)

¹⁰² Ungarī, -ōrum *m* magyarok

¹⁰³ ancilla, -ae *f* szolgálólány

¹⁰⁴ molam trahere malomkövet hajtani

¹⁰⁵ triticum, -i *n* gabona, búza

¹⁰⁶ molō 3. -uī, -itum őrl

¹⁰⁷ disserō 3. ige imperativusa

¹⁰⁸ impendō 3. -pendī, -pēnsus kihasznál, ellensúlyoz

VII. JANUS PANNONIUS

Laus Pannoniae (Epigrammata¹⁰⁹ I. 61)

A Szerémségben született 1434-ben. Nagybátyja, Vitéz János támogatásával közel 8 évig Itáliában (Ferrarában, Padovában, Velencében) tanult. Itt sajátította el a klasszikus műveltséget, ami erősen áthatja verseit. Hazájába visszatérve pécsi püspök lett, majd nagybátyjával együtt belekeveredett egy Mátyás király elleni összeesküvésbe, ezért menekülnie kellett. Zágráb környékén halt meg 38 évesen.

A *Pannónia dicsérete* című epigrammájában igazi reneszánsz költői öntudattal értékeli saját tevékenységének jelentőségét:

Quae legerent¹¹⁰ omnēs, quondam dabat Ītala tellus,
Nunc ē Pannoniā carmina missa¹¹¹ legit.
Māgna quidem nōbis haec glōria, sed tibi māior;
Nōbilis¹¹² ingeniō patria facta¹¹³ meō.

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is ontja a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld.

(Berczeli Anzelm Károly fordítása)

Pro Pace (Epigrammata II. 8.)

Janus Pannonius versében békéért könyörög Istenhez (Mátyás király állandó háborúi miatt). Költői képei Istenről a római főisten, *Iuppiter* alakját idézik, míg a háborút a szintén római hadisten, *Mars* személyesíti meg.

Ō, pater omnipotēns¹¹⁴, quī caelum et sīdera sōlus
Aeternā ditiōne¹¹⁵ premis¹¹⁶, dēfige¹¹⁷ potentēs
Hīs miserīs oculōs¹¹⁷ terrīs, quās Mārte ferōcī
Vāstārī¹¹⁸ cernis longōque perīre duellō¹¹⁹,
Et nōbis tandem tribuās, pater optime, pācem,
Quae mala cuncta procul mortēsque repellit acerbās.

¹⁰⁹ a költő epigrammáinak gyűjteménye

¹¹⁰ *Quae* ti. *carmina*

¹¹¹ *missus* 3 küldött

¹¹² *nōbilis* itt: híres

¹¹³ *facta* ti. *est* lett

¹¹⁴ *omnipotēns* (-ēntis) mindenható

¹¹⁵ *ditiō*, -nis *f* uralom, hatalom

¹¹⁶ *ditiōne* *premis* uralmad alatt tartod

¹¹⁷ *dēfigit* *oculōs* szemét fordítja (ahová: *dat.*)

¹¹⁸ *vāstārī* elpusztulni

¹¹⁹ *duellō* = *bellō*

Ó, fenséges Atyánk, ki a csillagos égben örökké
Tartó szent hatalommal uralkodsz, vedd ma e gyászos
Földre királyi szemed, hol Mars dühe féktelenül dúl,
És hosszú pusztító háboru irtja a népet.
Adj nekünk most már, ó, legkegyesebb Atya, békét,
Mely a nehéz bajokat s a halál rémét tovaűzi.

(Kálnoky László fordítása)

De amygdalo in Pannonia nata
(A Pannoniában született mandulafa)
(Epigrammata I. 28.)

Quod nec in Hesperidum¹²⁰ vīdit Tūrynthius¹²¹ hortīs,
Nec Phaeāca¹²², Ithacae dux, apud Alcinoum,
Quod fortunātis esset mīrābile in arvis,
Nēdum in Pannoniae frīgidiōre solō;
Audax, per gelidōs en! flōret amygdala mēnsēs,
Tristior et vērīs germina fundit hyems.
Prognē¹²³, Phylli¹²⁴, tibi fuit expectanda¹²⁵, vel omnēs
Ōdistī iam post Dēmophoōnta¹²⁶ morās?

Tiryns vándora ezt nem látta a Heszperiszeknél,
S phaiák vendégként még Ithaké ura sem,
Mert ezt áldva csodálni lehetne Itália földjén,
Nemhogy Pannoniánk hűs, ridegbb talaján.
„Íme virágzik a mandulafácska merészen a télben!”
Pompás rügyfakadást ont ez a zord kikelet.
Drága, szilaj Phüllisz! Vártál a tavasz madarára?
Vagy pusztulsz?! Minek élj Démophoóntalanul?!
(Weöres Sándor egy sorának átvételével fordította Németh Béla)

¹²⁰ *Hesperidēs* -um f Heszperideszek (mitológiai nők, az aranyalmákat termő fákat őrzik)

¹²¹ *Tūrynthius* Hercules mellékeve

¹²² *Phaeācus* 3 a phaiákhoz tartozó;

Phaeācā (insulā) a phaiák szigetén (ma: Korfu)

¹²³ *Prognē Proknē* fecskévé változott leány; itt fecske

¹²⁴ *Phyllis Phüllisz* (görög leánynév) vocativusban

¹²⁵ *tibi fuit expectanda* várnod kellett (volna)

¹²⁶ *Dēmophoōn Démophoón* (acc.-ban) görög név; itt: Ifjú(ság)

VIII. MICIMACKÓ

A. Milne *Micimackó*ja szellemességével, nyelvi bravúrával nemcsak Karinthy Frigyes ihlette meg, hogy az eredetivel vetélkedő magyar fordítást készítsen róla, hanem az Amerikában élő Lénárd Sándort is, aki az egész művet latinra fordította.

Az alábbi verses betétet olyan szellemesnek s a latin nyelvhez illőnek találta, hogy az eredetit néhány sorral meg is toldotta.

*Versūs ursī perpauli*¹²⁷ *cerebrī*

Diēs ille, diēs Lūnae¹²⁸
Semper venit opportūnē
Rogō vōs et quaerō id:
Quid est quod et quod est quid?

Diēs alter, diēs Mārtis
Est labōris et est artis
Age¹²⁹, Canga, dīc, sī scīs:
Quārum? Quōrum? Quid est quis?

Sequitur Mercūrī diēs
Quālis somnus, quālis quiēs!
Audī, Lepus! Quaeritur:
Quisnam?¹³⁰ Unde? Quidnī?¹³¹ Cūr?

Diēs quartus, diēs Iovis
Heu¹³², aenigmata dat nōbis,
Cōgnitābō forsitan:
Nōnne? Necne? Utrum an?

Diēs Veneris [dum agō
Et per silvam vācāns¹³³ vagō,
Meditor, perconter mē:
Estne? Itne? Habetne?

Egy csekély értelmű medvebocs versélménye

Hétfőn, mikor a hőség rekkenő,
eszembe ötlik egy Bökkenő,
hogy kicsoda a micsoda,
s hogy mikor és hová az akkor és oda?

Kedden, ha hull a hó és fúj a szél,
egy hang odabent sürgetve beszél:
míg meg nem mondom, addig havazok,
hogy azok-e ezek, vagy ezek-e azok.

Szerdán kék bolton a nap hunyorog,
tűnődni ráérek, nincs semmi dolog.
Ki kell találnom jövő hét keddig,
hogy mennyi és meddig az ennyi és eddig.

Csütörtök reggel megint itt a hideg,
zúzmara ingben a bozót didereg,
Ilyenkor érzed, mi mélyen igaz,
hogy az meg ez meg ez meg az.

Pénteken...

(Karinthy Frigyes fordítása)

¹²⁷ *perpaulus* 3: igen csekély

¹²⁸ A hét napjai a latinban a különféle istenek napjai: *diēs Lūnae* (Lūna, -ae f Holdistennő) hétfő, *diēs Mārtis* kedd, *diēs Mercurī* szerda, *diēs Iovis* csütörtök, *diēs Veneris* péntek, *diēs Sātūrnī* szombat, *diēs Sōlis* vasárnap (*Sōl*, -is m Napisten); a szövegben szereplő *Sabbatum*, -i n a héberből, a *diēs Dominī* az egyházi latinból származik.

¹²⁹ *age!* nosza

¹³⁰ *quisnam?* ugyan kicsoda?

¹³¹ *quidnī?* miért ne?

¹³² *heu!* jaj!

¹³³ *vācāns* ráérősen

Sabbatō, oh animālia!
(Quibus? Quōnam?¹³⁴ Quōrsum?¹³⁵ Quālia?)
Scīscitor¹³⁶ ex aliquō:
Quālī modō et cum quō?

Diēs Dominī in lūdō
Hanc canticulam¹³⁷ conclūdō,
Quod nōn nōvī, nesciō
Dormō¹³⁸, stertō¹³⁹, somniō]¹⁴⁰

(A. A. Milne – Alexander Lenard: *Winnie ille Pu*, 1960)

¹³⁴ *quōnam?* vajon hol?

¹³⁵ *quōrsum?* hová?

¹³⁶ *scīscitor* megtudakolom

¹³⁷ *canticula*, -ae *f* dalocska

¹³⁸ *dormiō* 4. -īvī, -ītum alszik

¹³⁹ *stertō* 3 horkol

¹⁴⁰ A zárójelben levő rész A. Lénárd kiegészítése.

Latin–magyar szótár

- jellel a fontos és gyakori szavakat jelöl-
tük.

ā, ab (+*abl.*) -tól, -től

- **abeō, abire, -ii, -itum** elmegy, eltávozik
- abstineō 2. -tinuī, -tentum** távol tart (ami-
től: *abl.*)

ac és

acadēmia, -ae *f* akadémia, egyetem, (kö-
zép)iskola

Acca Lārentia, -ae -ae *f* A. L. (Romulus és
Remus nevelőanyja)

- **accēdō 3. -cessī, -cessum** odamegy, eljut
- accendō 3. -cendī, -cēsum** meggyújt,
felgyújt

accipiō 3. -cēpī, -ceptum befogad, elfogad,
kap; felfog, meghall

- **ācer, ācris, ācre** éles, kemény, kegyetlen,
ádáz

- **aciēs, -ēī** *f* éle vminek; csatasor

acūmen, -inis *n* él, élesség

ad (+*acc.*) -hoz, -hez, -höz; -ra, -re; -nál,
-nél; mellett

- **adeō, adire -ii, -itum** odamegy; elé járul
(*acc.*); eljut

adeō addig, még, soká, annyira

adhūc még, eddig

adiutor, -ōris *m* segítő, támogató

- **adiuvō 1. -iūvī, -iūtum** (meg)segít

adlegō 3. -lēgī, -lēctum hozzá v. bevásárolt

administrātiō, -nis *f* igazgatás, ügyintézés

administrō 1. igazgat, intéz

admodum eléggé

- **admoneō 2. -uī, -itum** figyelmeztet, int,
ösztökél

adolēscēns, -entis *m* ifjú

- **adolēscō 3. -olēvī, -ultum** felnő

- **adsum, -esse, -fuī** ott van, jelen van

advertō 3. -vertī, -versum odafordít, irányít

animum advertit figyelmet fordít, figyel

adversus 3 szemközt, ellenkező

aedēs, -is *f* ház, templom

- **aedificium, -ii** *m* épület

aedilis, -is *m* aedilis (felügyeletet ellátó)

aeger, aegra, aegrum nehéz, beteg

Aenēades, -um *m* Aeneas-sarjak, Aeneas-
utódok

Aenēās, -ae *m* A. (a rómaiak mondai ősatya)

aenigma, -tis *n* rejtély, talány

- **aequālis, -is** *m* egykorú társ, kortárs

- **aequus 3** egyenlő, arányos

aerārium, -ii *n* államkincstár

- **aetās, -ātis** *f* kor(szak)

aeternus 3 örök(ös)

- **afferō, affere, attulī, allātum** odahoz,
odavisz, szállít, alkalmaz

Africa, -ae *f* Afrika

age nos, nosza, rajta

- **ager, agrī** *m* szántóföld

- **agō 3 ēgī, āctum** űz, hajt; elhajt, elragad;
csinál, intéz, tárgyal

agrestis 2 mezei, falusi

agrestis, -is *m* földművelő

agricola, -ae *m* földműves

agricultūra, -ae *f* földművelés, mezőgazda-
ság

- **ait** (igent) mond

Alba Longa, -ae, -ae *f* A. L. (latiumi város)

Albānus 3 albai

albus 3 fehér

aliēnus 3 másé, idegen

aliquandō valamikor, egyszer

aliquis, aliquid valaki, valami

alius, -a, -ud más, többi

almus 3 táplálók, éltető, jótékony

- **alō 3. aluī, al(i)tum** táplál, nevel

alter, -a, -um más(od)ik, egyik *gen.* alterius

- **altus 3** magas, mély

amābilis 2 szeretetre méltó, kedves

ambiguus 3 kétes, kétértelmű

ambulātor, -ōris *m* sétáló, ténfergő

- **amicitia, -ae** *f* barátság

amicus 3 barátságos

- **amicus, -ī** *m* barát

- **āmittō 3. āmisī, āmisum** elküld, elsza-
laszt, elveszt

- **amō 1. -āvī, -ātum** szeret

- **amor, -ōris** *m* szeretet, szerelem

amphitheātrum, -ī *n* amfiteátrum

amplus 3 tágas

Amūlius, -ī *m* A. (albai király)
an vagy vajon?
Anchisēs, -ae *m* A. (Aeneas apja)
ancilla, -ae *f* szolgáló (lány v. asszony)
Ancus Mārtius, -ī, -ī *m* A. M. (Róma negyedik királya)
anecdota, -ōrum *n* anekdota
anima, -ae *f* lélek, szellem
animal, -ālis *n* állat, élőlény
 • **animus**, -ī *m* lélek, jellem, bátorság; fegyelem
 • **annus**, -ī *m* év, esztendő
ante (+*acc.*) előtt
anteā azelőtt
antecēdō 3. -cessī, -cessum előtte lép v. megy, megelőz (akit: *dat.*)
 • **antiquus** 3 régi
 • **aperiō** 4. **aperui**, **apertum** feltár, (ki)nyit
apertus 3 nyílt, nyitott
Apollō, -inis *m* Apolló (isten)
appāreō 2. -uī mutatkozik, megjelenik, feltűnik, szembeszökik
 • **appellō** 1. -āvī, -ātum (el)nevez; hív (aminek: *acc.*)
 • **appetō** 3. -ivī, -itum megkíván; rátör (*acc.*)
Appius 3 appiusi, Appius-féle
via Appia a Rómából Capuába vezető út
approbō 1. -āvī, ātum helyesel
appropinquō 1. -āvī, -ātum közeledik (amihoz: *dat.*)
 • **aptus** 3 illő, alkalmas (amire: *dat.*)
arō 1. -āvī, -ātum szánt
apud (+*acc.*) -nál, -nél
 • **aqua**, -ae *f* víz
 • **āra**, -ae *f* oltár
arbitrium, -iī *n* ítélet, döntés, uralom
 • **arbor**, -is *f* élő fa
 • **arceō** 2. -uī távol tart, elhárít
arcus, -ūs *m* íj, ív alakú görbület
ārdeō 2. ārsī ég
 • **arma**, -ōrum *n* fegyver(zet), szerszámok
arrīdeo 2. -rīsī, -rīsum rá- v. kinevet (*dat.*)
 • **ars**, **artis** *f* művészet, mesterség, módszer
 • **arx**, **arcis** *f* fellegrvár
Asia, -ae *f* Ázsia
asper, -a, -um érdes, durva, rögös
 • **aspiciō** 3. -spēxī, -spectum megpillant, meglát

astrum, -ī *n* csillag
asylum, -ī *n* menedékhely
at de, hanem, ellenben
atque és
atrōx (-ōcis) szörnyű, vad, heves
attribūtum, -ī *n* ismertetőjel
 • **auctōritās**, -ātis *f* tekintély, felhatalmazás
audāx (-ācis) merész, vakmerő
 • **audiō** 4. -ivī, -itum hall(gat)
 • **auferō**, **auferre**, **abstulī**, **ablātum** elvisz; megszüntet
aufugiō 3. -fūgī elfut, elmenekül
augur, -is *m* madárjós
augurium, -iī *n* (madár)jóslás v. -jóslat
 • **aureus** 3 aranyos, arany
auris, -is *f* fül, hallás
Aurōra, -ae *f* a hajnal (istennője)
auspiciū, -iī *n* jósjel; kedvező előjel, kedvezés, pártfogás
aut vagy (kötőszó)
autem pedig, ellenben
 • **auxilium**, -iī *n* segítség
Aventīnus (*mons*) Aventinus (római hegy neve)
avis, -is *f* madár

Bacchus, -ī *m* B. (a szőlő és a bor istene)
barbarus 3 barbár, műveletlen; idegen
basilica, -ae *f* (oszlopcsarnokos) díszépület, díszcsarnok
 • **beātus** 3 boldog
 • **bellum**, -ī *n* háború
bene jól
benefaciō 3. -fēcī, -factum jól tesz, jót tesz (akinek: *dat.*)
beneficiū, -iī *n* jótett, jótétemény
benignus 3 jóságos, jóindulatú
bēstia, -ae *f* vadállat
bibō 3. bibī iszik
bis kétszer
 • **bonus** 3 jó, derék; értékes
bōs, **bovis** *mf* ökör, tehén
 • **brevis** 2 rövid, kurta
Brūtus, -ī *m* Lucius Iunius B. (a köztársaság első consulja)

cachinnō 1. -āvī, -ātum hahotázik, felnevet
 • **cadō** 3. **cecidī**, **cāsūrus** (le)esik, lehanyatlik, meghal

- **caedō 3. cecidī, caesum** üt, (le)vág, megöl
- caelestis 2** égi
- Caelius (mons)* Caelius (római hegy neve)
- **caelum, -ī n** ég(bolt)
- Cāius, -ī m* C. (római férfinév)
- calceus, -ī m** saru
- caleō 2. -uī** meleg(e van)
- callidus 3** ügyes, ravasz, furfangos
- camerārius, -ī m** kincstárnok, gondnok
- **campus, -ī m** mező, rét, síkság
- campus Martius* Mars-mező
- canis, -is m** (f) kutya
- **canō 3. cecinī, can(tā)tum** (meg)énekel, dalol
- canticula, -ae f** dalocska
- cantō 1. -āvi, -ātum** énekelget, dalolgat
- capessō 3. -ivī, -ītum** megragad, megfog
- **capio 3. cēpi, captum** (el)fog, elfoglal, kap, megragad
- Capitolinus 3* capitoliumi (római hegy neve)
- Capitolium, -ī n* C. (Róma fő hegye)
- captivus, -ī m** fogoly
- **caput, -itis n** fej; főváros
- cāritās, -ātis f** szeretet; drágaság
- **carmen, -inis n** ének, dal
- carō, carnis f** hús
- **cārus 3** kedves, drága
- casa, -ae f** házikó, kunyhó
- cassita, -ae f** pacsirta
- castellum, -ī n** vár, erődítmény
- **castra, -ōrum n** tábor(hely)
- **causa, -ae f** ok, ügy
- **cēdō 3. cessī, cessum** (el)lép, enged, kitér
- celeber, -bris, -bre** népes, ünnepi
- celebrō 1. -āvi, -ātum** ünnepel
- celer, -is, -e** gyors
- **cēseō 2. -uī, -um** számba vesz, vél, íté
- **cēnsor, -ōris m** censor (népszámláló, vagyonbecslő tisztviselő)
- cēnsus, -ūs m** (nép)számlálás, (vagyon)becslés
- centum** száz
- cērātus 3** viasz-
- cerebrum, -ī n** agy, ész
- Cerēs, Cereris f* C. (a gabona istennője)
- cernō 3. crēvī, crētum** elválaszt, megkülönböztet, eldönt; meglát

- certāmen, -inis n** küzdelem, viadal, harc
- certō 1. -āvi, ātum** verseng, küzd, harcol
- **certus 3** biztos, megbízható
- cesso 1. -āvi, -ātum** késelkedik, abbahagy
- cēterum** egyébként, különben
- cēterus 3** többi, egyéb
- chorus, -ī m** kórus, kar
- cibus, -ī m** étel, élelem, táplálék
- Cimbrī, -ōrum m* cimberék (ókori germán nép)
- Cicerō, -nis m* Marcus Tullius C. (római szónok, író, filozófus, Kr. e. 106–43)
- cingō 3. cīnxī, cīntum** övez, körülfog, körülvesz
- circā (+acc.)** körül, köré; *adv.* (körös)körül
- circēnsēs, -ium m** circusi játékok
- circēnsis 2** circusi
- circumēō, -ire, -īi, -itum** körüljár, körülvesz
- circumstō 1. -steti** körüláll
- circus, -ī m** circus, kör
- citō** gyorsan
- **cīvilis 2** polgári
- **cīvis, -is mf** polgár
- **cīvitas, -ātis f** (város)állam, polgárság, nép
- clādēs, -is f** kár, veszteség
- **clāmō 1. -āvi, -ātum** kiált, kiabál
- **clāmor, -ōris m** lármá, zaj, kiabálás
- **clārus 3** ragyogó, világos, híres
- **clāssis, -is f** osztály; hajóhad
- claudō 3. -sī, -sum** bezár
- clausus 3** (be)zárt
- coctus 3** megfőzött, elkészített, kész
- **cōgitō 1. -āvi, -ātum** gondol(kodik), szándékozik
- cōgnōmen, -inis n** melléknév
- **cōgnōscō 3. -gnōvī, -gnitum** megismer
- cōgō 3. coēgī, coāctum** kényszerít, készlet
- collēga, -ae m** tisztárs, kartárs
- colligō 1. -āvi, -ātum** összeköt
- collis, -is m** domb, halom
- colloquium, -īi n** beszélgetés, megbeszélés
- collūstrō 1. -āvi, -ātum** megvilágít, meg-szemlél
- **colō 3. coluī, cultum** művel, tisztel valakit, lakik
- colōnia, -ae f** telep(ülés)
- colōnus, -ī m** telepes, paraszt

Colosseum, -ī *n* C. (flaviusi amphitheatrum)
columella, -ae *f* oszlopocska
coma, -ae *f* (haj)fűrt
comitium, -iī *n* népgyűlés (helye)
 • **commūnis** 2 közös
 • **comparō** 1. -āvī, -ātum előkészít, felszerel, megszerez
compellō 3. -pulī, -pulsum összeterel, kényszerít
 • **compleō** 2. -ēvī, -ētum megtölt
complūres, -(i)a több, igen sok
 • **compōnō** 3. -posuī, -positum összerak, (meg)alkot; elsimít
comprehendō 3. -endī, -ēnsum elfog, megragad, összefoglal
 • **concedō** 3. -cessī, -cessum megenged, engedélyez
concidō 3. -cidi összeesik, összeomlik
conclūdō 3. -sī, -sum összezár, bezár, lezár
concordia, -ae *f* egyetértés, összhang
concors, (-dis) egyetértő
concurrō 3. -curī, -cursum összefut, összecsap
condiciō, -nis *f* feltétel
 • **condō** 3. -didī, -ditum (meg)alapít, eltesz, elrejt
 • **conficiō** 3. -fēcī, -fectum elkészít, kikészít, megöl
confluō 3. -flūxī összefolyik, egybesereglik
congaudeō 2. együtt örvendezik
coniūrō 1. -āvī, -ātum összeesküszik
 • **coniu(n)x**, -iugis *mf* hitvestárs (férj, feleség)
 • **conquīrō** 3. -quīsivī, -quīsītum felkutat, összekeres
cōnservō 1. -āvī, -ātum megőriz, megtart, megment
cōnsidō 3. -sēdī, -sessum leül, letelepszik
 • **cōnsilium**, -iī *n* tanács(kozás), terv(szerűség), szándék, döntés
cōnsistō 3. -stitī megáll, odaáll
cōnsors (-sortis) részes vmiben, részese vminek (aminek: *gen.*)
cōnstantia, -ae *f* állhatatosság
cōnstituō 3. -uī, -ūtum (meg)alkot, elhatároz, elrendel, megállapít
 • **cōnstō** 1. -stitī áll vmiből
 • **cōnsul**, -is *m* consul (*a* köztársaság legfőbb tisztségviselője)

• **cōnsulātus**, -ūs *m* konzulság, konzuli hivatal
 • **cōnsulō** 3. -suluī, -sultum megfontol; tanácsot kér, megkérdez (akitől: *acc.*)
contemnō 3. -tempśī, -temptum megvet
contendō 3. -tendī, -tentum megfeszít
contrā (+*acc*) ellen, szemben; *adv.* ezzel szemben
contristō 1. -āvī, -ātum megszorít
contrōversia, -ae *f* viszály, vita
cōnūbium, -iī *n* házasság(kötés)
conveniō 4. -venī, -ventum összejön, találkozik (akivel: *acc.*); illik, megfelel
converrō 3. -verri, -versum összesöpör, kitakarít
 • **cōpia**, -ae *f* tömeg, bőség; alkalom, lehetőség
cor, **cordis** *n* szív
corium, -iī *n* állatbőr; bőr (cipőtalphoz)
cornū, -ūs *n* szarv; kürt
corōna, -ae *f* koszorú; korona
 • **corpus** -oris *n* test
corruō 3. -ruī összeesik, összeomlik
crās holnap
 • **crēdō** 3. -didī, -ditum hisz
 • **creō** 1. -āvī, -ātum terem, választ (amivé: *acc.*)
 • **crēscō** 3. **crēvī**, **crētum** nő, gyarapszik
Croesus, -ī *m* Krózus (Lydia királya Kr. e. 550 körül)
crūdēlis 2 kegyetlen, durva
cruor, -ōris *m* vér
crux, **crucis** *f* keresztfa
 • **cultūra**, -ae *f* műveltség, művelődés
cum (+*abl.*) -val, -vel
cum amikor, miután, minthogy
cum primō *v.* **primū** mihelyt
cunctus 3 összes
 • **cupiō** 3. -ivī, -ītum kíván, óhajt
cūr miért?
 • **cūra**, -ae *f* gond(ozás), ápolás
 • **cūria**, -ae *f* tanácsház
Curiātius, -ī *m* Curiatius
 • **cūrō** 1. -āvī, -ātum gondoz, ápol; beszerez
 • **currō** 3. **cucurri**, **cursum** fut
currus, -ūs *m* kocs, szekér
curūlis 2 kocsit használó; főhivatalnokot illető (szék), győztes hadvezért illető (diadalmenet), díszes

cūstōdia, -ae *f* őrizet, fogság

cūstōdiō 4. -īvi, -itum őriz

• **cūstōs**, -ōdis *mf* őr(ző), oltalmazó

cygnus, -ī *m* hattyú

cylindrus, -ī *m* henger

• **damnō 1.** -āvi, -ātum elítél, megkárosít, árt

dapifer, -ī *m* étekhordó

Dānuvius, -ī *m* Duna

dē (+*abl.*) -ról, -ről

dea, **deae** *f* istennő

dēbeō 2. -uī, -itum tartozik, adós (amivel *acc.*); kell

decem tíz

decimus 3 tizedik

• **dēcrētum**, -ī *n* határozat, rendelet

• **dēfendō 3.** -fendi, -fensum (meg)véd, óv, oltalmaz

dēfigō 3. -fixi, -fixum beleszúr, odaszegez, odafordít (amihez: *dat.*)

deinde azután

• **dēlectō 1.** -āvi, -ātum gyönyörködtet
Delphī, -ōrum *m* Delphoi (görög város Apolló jóshelyével)

Delphicus 3 delphoi

• **dēmōnstrō 1.** -āvi, -ātum (meg)mutat, bemutat, ábrázol

dēnique végre, végül is; azonkívül még

dēns, **dentis** *m* fog, agyar

dēportō 1. -āvi, -ātum hord, elvisz

dēserō 3. -seruī, -sertum elhagy

• **dēsiderō 1.** -āvi, -ātum kíván, áhít

dētrimentum, -ī *n* kár, veszteség

deus, **dei** *m* isten

• **dexter**, **dext(e)ra**, **dext(e)rum** jobb (oldali)

dextra (*manus*) jobb kéz

diabolicus 3 ördögi

diabolus, -ī *m* ördög

Diāna, -ae *f* D. (a Hold és vadászat istennője)

• **dīcō 3.** **dīxi**, **dictum** mond; kinevez (amivé: *acc.*)

dictātor, -ōris *m* dictator

dictum, -ī *n* mondás, szó

• **diēs**, -ēī *m* nap(pal)

difficilis 2 nehéz

dignātus 3 méltónak tartott, méltatott

• **dignus 3** méltó, érdemes

dīiudicō 1. -āvi, -ātum eldönt, megítél

• **dīligō 3.** -lēxi, -lēctum szeret, becsül

dīmicātiō, -nis *f* küzdelem, harc

dīmicō 1. -āvi, -ātum küzd, viaskodik

dīmittō 3. -mīsī, -missum elbocsát, elenged

discernō 3. -crēvi, -crētum megkülönböztet, eldönt

discēdō 3. -cessī, -cessum eltávozik, elmegy

• **disciplīna**, -ae *f* fegyelem, rend(szeretet); nevelés; tudomány

discipulus, -ī *m* tanuló

• **discō 3.** **didici** tanul

discrīmen, -inis *n* eltérés, különbség

disserō 3. -seruī, -sertum megmagyaráz, kifejti

• **dissimilis 2** hasonló, különböző

ditiō, -nis *f* uralom, hatalom

diū sokáig

diversus 3 különböző, ellentétes

• **dīvidō 3.** -vīsī, -vīsum (szét)oszt, megoszt

dīvinātiō, -nis *f* jóslás

dīvinus 3 isteni

dīvus 3 isteni

• **dō**, **dāre**, **dedī**, **datum** ad

• **doceō 2.** **docuī**, **doctum** tanít (akit: *acc.*, amire: *acc.*)

doctus 3 tanult, művelt, képzett

• **doleō 2.** -uī fájdalmat érez, fájlal

• **dolor**, -ōris *m* fájdalom

dolorōsus 3 fájdalmas

• **dolus**, -ī *m* csalás, csel

• **domesticus 3** házi, otthonos

domī otthon

domī bellique békében és háborúban

domina, -ae *f* úrnő

• **dominus**, -ī *m* úr, gazda

domum haza, házába

• **domus**, -ūs *f* ház, lakás

dōnec míg(nem)

• **dōnō 1.** -āvi, -ātum (meg)ajándékoz

• **dormiō 4.** -īvi, -itum alszik

dubius 3 kétes, kétséges, habozó, tétova

• **dūcō 3.** **dūxi**, **ductum** vezet, levezet; vél

dulcis 2 édes, kedves, kellemes

dum míg, mialatt; csak(hogy)

duo, **duae**, **duo** kettő

duodecim tizenkettő

duodecimus 3 tizenkettedik

• **dux**, **ducis** *m* vezér, vezető; herceg

ē (+abl.) -ból, -ből; -ról, -ről; közül

ecce íme, lám

• **edō 3.** (ēsse), **ēdī**, **ēsum** eszik

• **ēducō 1.** -**āvī**, -**ātum** (fel)nevel

effeminō 1. -**āvī**, -**ātum** elnőiesít, elpuhít

• **ego** én

eia ó jaj!

• **ēligō 3.** -**lēgī**, -**lectum** kiválaszt

Emericus, -**ī m** Imre

ēmittō 3. -**mīsī**, -**missum** kiküld, kibocsát, kilehel

enim ugyanis, mert

enimvērō mindenestre, valóban

• **eō**, **īre**, **ī(v)ī**, **itum** megy *praet.* **ībam**, *fut.* **ībō imper.** **ī**

eō oda

epigramma, -**atis n** (sír)felirat

• **epistola v. epistula**, -**ae f** levél; rövid vers

equester, -**tris**, -**e v. equestris 2** lovas(sági)

• **equus**, -**ī m** ló

ergō tehát

• **errō 1.** -**āvī**, -**ātum** téved, bolyong

Ēsquilīnus E. (hegy Rómában)

et és, is

et...et mind...mind, egyrészt... másrészt

etiam (a kiemelt szó előtt) is, ugyancsak; igenis

Etruscī, -**ōrum m** etruszkok

Etruscus 3 etruszk

etymologia, -**ae f** szószármaztatás; szófejtés

• **ēveniō 4.** -**vēnī**, -**ventum** kijön; történik

ēventus, -**ūs m** kimenetel, esemény, siker

ex (+abl.) -ból, -ből; -ról, -ről; közül

excidō 3. -**cīdī**, -**cīsum** kivág, kiirt

• **exemplum**, -**ī n** példa

• **exerceō 2.** -**uī**, -**itum** gyakorol, edz; végez

exercitātiō -**nis f** gyakorlat

• **exercitus**, -**ūs m** hadsereg

expellō 3. -**pulī**, -**pulsum** kiűz, elűz

explicō 1. -**āvī**, -**ātum** kifejt, magyaráz

expūgnō 1. -**āvī**, -**ātum** ostrommal elfoglal

• **ex(s)īlium**, -**ī n** számkivetés, száműzetés (helye)

• **exsistō 3.** -**stitī** kilép; lesz, válik (amivé: *nom.*)

• **exspectō 1.** -**āvī**, -**ātum** (ki)vár

exta, -**ōrum n** (állati) belső részek

externus v. exterus 3 külső, külföldi

extrēmus 3 (leg)végű, utolsó

exturbō 1. -**āvī**, -**ātum** kikerget, kiűz

Fabius, -**ī m** Fabius (név)

fāber, -**brī m** kézműves, kovács

• **fābula**, -**ae f** mese, monda

• **facilis 2** könnyű, könnyed

• **facinus**, -**oris n** tett, gaztett

• **faciō 3.** **fēcī**, **factum** tesz, csinál, alkot, végrehajt; okoz, kelt

• **factum**, -**ī n** tett, cselekedet

• **fāma**, -**ae f** hír, szóbeszéd, mendemonda

famēs, -**is f** éhség, éhínség

• **familia**, -**ae f** család, háznép

• **familiāris 2** családi

• **fās n** (csak *sing. nom. -acc.*) törvény, szokásjog; illő, szabad

fasciculus, -**ī m** kis kötet, csomagocska, nyaláb

fascis, -**is m** (vessző)nyaláb

fāstus 3 törvénykezési

• **fātum**, -**ī n** végzet

fatuus 3 együgyű, félkegyelmű

Faustulus, -**ī m** F. (pásztor)

faustus 3 kedvező, üdvös

• **fēlix** (-**icis**) szerencsés, kedvező

fēmina, -**ae f** nő, asszony

fera, -**ae f** vadállat

ferē majdnem, csaknem, szinte

• **ferō**, **ferre**, **tulī**, **lātum** hoz, visz

ferōx (-**ōcis**) vad

• **ferrum**, -**ī n** vas(fegyver)

fēstum, -**ī n** ünnep

fēstus 3 ünnepi

• **fidēs**, -**eī f** hűség, hit(el), bizalom

fidō 3. hisz, bízik

• **figō 3.** **fixī**, **fixum** (ki)szegez, beledőf

• **figūra**, -**ae f** alak(zat)

• **filia**, -**ae f** leánya vkinek

• **filius**, -**ī m** fia vkinek

• **finiō 4.** -**ivī**, -**itum** befejez, bevégez, határol; meghatároz

• **finis**, -**is m** vég, határ, cél

• **finitimus 3** szomszédos, határos

• **fiō**, **fieri**, **factus sum** lesz, válik (amivé: *nom.*)

flagellum, -**ī n** korbácsütés, ütleget

Flāminius 3 flaminiusi, Flaminius-féle

flamma, -**ae f** láng

flāvus 3 aranyhárga, szőke
fleō 2. flēvī, flētum sír
flōreō 2. -uī virágzik
flōs, flōris *m* virág(zás)
• flūmen, -inis *n* folyó, folyam
foculus, -ī *m* kis áldozati tűzhely
focus, -ī *m* tűzhely
• foedus, -eris *n* szerződés, szövetség
• fōns, fontis *m* forrás
• fōrma, -ae *f* alak, forma
fōrmōsus 3 szép (termetű)
fors(it)an talán, esetleg
forte esetleg, véletlenül
• fortis 2 bátor, vitéz, hős
• fortūna, -ae *f* szerencse, (jó)sors
• forum, -ī *n* forum, (piac)tér
fragilis 2 törékeny
• frangō 3. frēgī, fractum eltör
• frāter, frātris *m* fráter; (szerzetes) barát
• frendō 3. fogát csikorgatja
frequenter sűrűn, gyakran
frīgeō 2. fázik, bággyad
• frūctus, -ūs *m* gyümölcs
frūmentum, -ī *n* gabona
frustrā hiába, hasztalan, sikertelenül
frūx, frūgis *f* gyümölcs, termés
fuga, -ae *f* futás, menekülés
fugam capessit futásnak ered, megfutamodik
• fugiō 3. fūgī, fūgitūrus (el)fut, menekül
fundāmentum, -ī *n* alap(zat)
fūrtum, -ī *n* tolvajlás, fortély, ravaszság
futūrum, -ī *n* jövő idő
futūrus 3 leendő, jövő, jövőendő

gallina, -ae *f* tyúk
garcifer, -ī *m* szakács
• gaudeō 2. gavisus sum örül, örvend, vigad
gaudium, -iī *n* öröm
geminus 3 iker, kettős
gemō 3. -uī, -itum sóhaj, nyög
gener, -ī *m* vő
generātiō, -nis *f* nem(zedék)
genetrīx, -īcis *f* (szülő)anya
genitor, -ōris *m* (nemző) apa
• gēns, gentis *f* nemzetség, nép
genus, -eris *n* nem(zetség), faj, nép
Gerhardus, -ī *m* Gellért

• gerō 3. gessī, gestum visel, hord
• gīgnō 3. genuī, genitum szül
• gladius, -iī *n* kard
• glōria, -ae *f* dicsőség
Graecia, -ae *f* Görögország
Graecus 3 görög
grandis 2 nagy, hatalmas, jelentős
grātia, -ae *f* hála, köszönet; grātiā + *gen.*
kedvéért, végett, -ul, -ül
grātiam agit hálát ad, köszönetet mond
• grātus 3 kedves, szívesen látott; hálás
gyrō 1. -āvī, -ātum forgat

• habeō 2. -uī, -itum bír, van neki (amije:
acc.); tart (aminek: *acc.*)
habitō 1. -āvī, -ātum lakik
haruspex, -īcis *m* (bél)jós
haud nem
hērēs, -ēdis *mf* örökös
heu hej! jaj!
hic, haec, hoc ez
hicce, haecce, hocce ez itt
hīc itt, ekkor
hinc innen
hinc... hinc innen... onnan, egyik részről...
másik részről
historia, -ae *f* történelem, történet
hodiē ma
Homērus, -ī *m* Homérosz
• homō, -inis *m* ember
honestus 3 tisztességes, tiszteletre méltó
• honor, -ōris *m* tisztelet, megbecsülés,
kitüntetés
honōrificus 3 megtisztelő, kitüntető
Horātius, -ī *m* Horatius (név)
Horātius, -ī *m* Quīntus H. Flaccus (római
költő Kr. e. 65–8)
• hospes, -itis *m* vendég(barát), idegen
hostia, -ae *f* (állat)áldozat
• hostis, -is *m* ellenség
hūc ide
• hūmānitās, -ātis *f* emberi természet, em-
beriség; magasabb rendű műveltség, jó
ízlés
• hūmānus 3 emberi, emberséges, művelt
• humilis 2 alacsony; alázatos
humus, -ī *f* termőtalaj, föld
Hungarī, -ōrum *m* magyarok

- **iaceō 2. -uī** fekszik, hever
- iaciō 3. iēcī, iactum** hajít, dob, elvet
- iam** már
- Iānus, -ī m** Janus (kétarcú isten)
- ibī** ott, akkor
- īdem, eadem, īdem** ugyanaz, ugyanő
- Iēsus, -ū m** Jézus
- igitur** tehát
- **īgnis, -is m** tűz
- **īgnōrō 1. -āvī, -ātum** nem ismer, nem tud
- ille, illa, illud** ő, az
- illō** oda
- illūstris 2** ragyogó, kiváló; híres
- Illyricum, -ī n** Illíria
- imbēcillis 2 v. imbēcillus 3** gyenge, erőtlen
- immō** sőt, illetve, helyesebben
- **immortālis 2** halhatatlan
- impendō 3. -pendī, -pēsum** kihasznál, felhasznál; ellensúlyoz
- impēnsa, -ae f** költség, kiadás
- **imperātor, -ōris m** hadvezér, fővezér, császár
- **imperium, -iī n** parancs, hatalom, birodalom
- **imperō 1. -āvī, -ātum** (meg)parancsol
- **impetus, -ūs m** támadás, roham
- **impius 3** kegyetlen, kegyeletsértő
- **imprimīs** elsősorban, mindenekelőtt
- improbis 3** gonosz, becsstelen
- in (+abl.)** -ban, -ben; -on, -en, -ön; (+acc.) -ba, -be; -ra, -re; ellen
- inānis 2** üres, hiábavaló
- inceptum, -ī n** kezdeményezés, vállalkozás
- incertus 3** bizonytalan, kétséges
- **incipiō 3. -cēpī, -ceptum** hozzáfog, elkezd; kezdődik
- inclāmō 1. -āvī, -ātum** felkiált, rákiált (*dat.*)
- inclitus 3** híres
- incola, -ae m** lakos
- incolumis 2** sértetlen, ép
- indagō 1. -āvī, -ātum** kiszimatol, kinyomoz
- inde** innen, ebből
- indīcō 3. -dīxī, -dictum** bejelent, megüzen
- indīgnātiō, -nis f** méltatlankodás
- indō 3. -didī, -ditum** rátesz, ráhelyez, rárak; ráad
- infer(n)us 3** alsó, alvilági
- **īnferō, -ferre, -intulī, -illātum** bevisz; megindít (ami ellen: *dat.*)

- **ingenium, -ī n** jellem, tehetség
- **ingēns (-entis)** hatalmas, igen nagy
- iniciō 3. -iēcī, -iectum** beledob, belevet; belelök, beletesz (*dat.*)
- inimīcus, -ī m** ellenség
- **inimīcus 3** ellenséges
- initiō** kezdetben
- **initium, -iī n** kezdet
- iniūria, -ae f** jogtalanság, sértés
- **inquit** így szól(t)
- **īnscriptiō, -nis f** felirat; cím
- īnsigne, -is n** jelvény
- īnsignis 2** kitűnő, jeles
- īnstituō 3. -stitūī, -stitūtum** felállít, megalapít, elrendel, rendez
- īnstitūtiō, -nis f** rendelkezés, utasítás, intelem
- **īnsum, -esse, -fui** benne (meg)van
- integer, -gra, -grum** ép, sértetlen
- **intellegō 3. -lēxī, -lectum** megért
- **inter (+acc.)** között, közé; *adv.* közben
- intercīsus 3** megszakított; félig ünnepi
- **interficio 3. -fēcī, -fectum** megöl
- interpres, -etis m** tolmács
- interrogō 1. -āvī, -ātum** (meg)kérdez
- intersum, -esse, -fui** közte van; köze van hozzá, érdekében áll
- intervallum, -ī n** (idő)köz, térköz, távolság
- intrō 1. -āvī, -ātum** belép, behatol (ahová: *acc., in/ad + acc.*)
- intus** belül, bent
- **inveniō 4. -vēnī, -ventum** (meg)talál, felfedez
- inventor, -ōris m** feltaláló
- invicem** felváltva, váltakozva, kölcsönösen
- invidia, -ae f** irigység
- iō** hej! (diadalkiáltás)
- iocōsus 3** tréfás
- ipse, ipsa, ipsum** (ő) maga
- **īra, -ae f** harag
- **īrrisor, -ōris m** gúnyolódó, csúfolódó
- **is, ea, id** ő, az; **id est** azaz
- iste, ista, istud** az ott
- ita** így, úgy
- Italia, -ae f** Itália
- Italus 3** itáliai
- itaque** tehát
- iterum** ismét, újra

• **iubeō 2. iussī, iussum** (meg)parancsol, elrendel

iūcundus 3 kellemes, szép

• **iūdicium, -iī n** bíróság, ítélet; *plur.* igazságszolgáltatás

Iūlius 3 Iuliustól származó

Iūlus, -ī m Iulus (Aeneas fia)

Iūnō, -nis f Júnó (istennő)

Iuppiter, Iovis m Jupiter (főisten)

• **iūs, iūris n** jog

iussus, -ūs m parancs

iūstitia, -ae f igazságosság

• **iuvenis, -is m** ifjú

iuventūs, -ūtis f ifjúság, ifjúkor

iuxtā (+acc.) mellett; -nál, -nél

• **labor, -ōris m** munka, fáradtság

labōriōsus 3 dolgozó, fáradtságos

• **labōrō 1. -āvī, -ātum** dolgozik, fáradozik

Lacedaemonī, -ōrum m spártaiak

lacrimōsus 3 könnyező, könnyes

lacus, -ūs m tó, állóvíz

laetus 3 víg, örömteli, boldog

Lār, Laris m L. (házi védőistenség)

Latīnus 3 latin

Latium, -ī n L. (közép-itáliai tartomány)

lātus 3 széles

• **laudō 1. -āvī, -ātum** dicsér

• **laus, laudis f** dicséret

• **lavō 1. -āvī, lautum** (meg)mos, lemos

• **lēctiō, -nis f** olvasás, lecke

lēgātīō, -nis f követség

• **lēgātus, -ī m** követ, alvezér

• **legiō, -nis f** légió, hadosztály

• **legō 3. -lēgī, lectum** szed, választ; olvas

leō, -nis m oroszlán

lepus, -oris m nyúl

• **lēx, lēgis f** törvény

libellus, -ī m könyvecske

libēns (-entis) szíves

• **libenter** szívesen

• **liber, librī m** könyv

• **liber, -a, -um** szabad

Liber, -ī m L. (a bor istene)

• **liberī, -ōrum m** (szabadnak született) gyermekek

• **libertās, -ātis f** szabadság

libertus, -ī m szabados (szabadon bocsátott rabszolga)

libet 2. libuit v libitum est tetszik, kedvére van

• **licet 2. licuit** szabad

licet (+coni.) bár, jöllehet

licitor, -ōris m licitor (hatósági szolgál, poroszló)

lignum, -ī n fa(hasáb)

• **lingua, -ae f** nyelv

līs, lītis f per(es ügy)

• **littera, -ae f** betű; *plur.* írás(művek), irodalom, tudomány, levél

lituus, -ī m (kampós) jósbót; (görbe) rézkürt

• **locus, -ī m (plur. loca és locī)** hely

longē messze, távol

• **longus 3** hosszú

• **lūdus, -ī m** játék, iskola

lūgeō 2. lūxī gyászol

Lūna, -ae f a Hold (istennője)

lupa, -ae f nőstény farkas

Lupercal, -ālis n Lupercus-barlang

lupus, -ī m farkas

• **lūx, lūcis f** fény

lūxuriōsus 3 fényűző, pazarló

Lydus 3 lydiai

lyra, -ae f lant

Macedō, -nis m makedón

• **magis** inkább

maecēnās, -ātis m pártfogó

maereō 2. -uī szomorkodik, búsul; gyászol

maestus 3 szomorú, gyászos

• **magister, -trī m** tanár, tanítómester

magistra, -ae f tanító(nő)

• **magistrātus, -ūs m** hivatal(nok), főtisztviség viselője

• **māgnus 3** nagy

• **māior, māius (māiōris)** nagyobb

• **māiōrēs, -um m** ösök

male rosszul, gonoszul

• **mālō, mälle, māluī** inkább akar

malum, -ī n baj

malus 3 rossz, hibás

mamma, -ae f emlő

mandō 1. -āvī, -ātum megbíz, rábíz (*dat.*)

• **maneō 2. mānsī, mānsum** marad, vár

Mānēs, -ium m M. (holtak szellemei)

• **manus, -ūs f** kéz; csapat

Mārcus, -ī m M. (római férfinév)

- **mare, -is** *n* tenger
- marītus, -ī** *m* férj
Mars, Martis m M. (hadisten); háború
Martius 3 Marsnak szentelt; márciusi
- **māter, mātris** *f* anya
- māter familiās** családanya
- matūrus** 3 érett
- māximē** leginkább, főleg
- māximus** 3 legnagyobb, igen nagy, fő-
- mēcum** velem, magammal
Mediolānum, -ī *n* M. (a mai Milánó)
- meditor, meditārī, -ātus sum** gondolkodik
- medium, -iī** *n* közép
- **medius** 3 középső, közép-
- melior, melius** (meliōris) jobb
- **melōdia, -ae** *f* dallam
- membrum, -ī** *n* tag
- **meminī, -isse** emlékezik (amire *gen.*)
- **memoria, -ae** *f* emlék(ezet)
- mercātor, -ōris** *m* kereskedő
Mercurius, -ī *m* M. (isten)
- metō** 3. arat
- **metuō** 3. -uī fél (amitől: *acc.*)
- **metus, -ūs** *m* félelem, válság
- meus** 3 enyém, az én ...-m
- **mīles, -itis** *m* katona
- minae, -ārum** *f* fenyegetés(ek)
- Minerva, -ae* *f* M. (istenő)
- minimē** legkevésbé
- **minimus** 3 legkisebb, legkevesebb
- ministrō** 1. -āvī, -ātum (fel)szolgál; végez
- **minor, minus** (minōris) kisebb
- minus** kevésbé
- mīrābilis** 2 csodálatos
- **miser, -a, -um** szerencsétlen
- miserābilis** 2 szerencsétlen, szánalmas
- miserīcordia, -ae** *f* könyörület(esség), szánalom
- miserīcors (-cordis)** könyörületes
- mītēscō** 3. megszédül, megenyhül, megbékél
- mītis** 2 szelíd, békeszerető
- mīttō** 3. mīsī, missum (el)küld
- modestus** 3 mértéktartó, mértékletes, szerény
- modo** csak
- modo... modo** majd... majd; hol... hol
- modulor, modulārī ātus sum** ütemez
- **modus, -ī** *m* mód, mérték

- mola, -ae** *f* malomkő
- molestus** 3 terhes, nehéz
- molō** 3. -uī, -itum öröl
- **mōns, montis** *m* hegy(ség)
- mōnstrō** 1. -āvī, -ātum (meg)mutat
- **monumentum, -ī** *n* emlékmű; műemlék
- **mora, -ae** *f* késedelem; időegység
- morbus, -ī** *m* betegség
- **morior, morī, mortuus sum** meghal
- **mors, mortis** *f* halál
- mortālis** 2 halandó
- mortuus** 3 halott
- **mōs, mōris** *m* szokás, erkölcs
- mox** majd
- Mūcius Scaevola, -ī -ae* *m* Caius M. S. (római hős)
- **mulier, -is** *f* asszony, nő
- **multitūdō, -inis** *f* sokaság, tömeg
- multum** sokat, sokszor, nagyon
- **multus** 3 sok
- mundus** 3 rendes, tiszta
- mundus, -ī** *m* világ(rend)
- Mūsa, -ae* *f* mūzsa (istenő)
- mūtō** 1. -āvī, -ātum megváltoztat

- nam** mert, mivel
- **nārrō** 1. -āvī, -ātum mesél, elbeszél
- **nāscor, nātus sum** születik (akitől: *abl.*)
- **nātūra, -ae** *f* természet
- nātus** 3 szülött, született
- nātus, -ī** *m* fiú(szülött)
- nāvīgō** 1. -āvī, -ātum hajózik
- ne** e? vajon? (tapadószó)
- nē** ne(hogy), hogy ne
- nec** és nem, nem is
- necesse (est)** szükséges, kell
- necne** vagy nem
- necō** 1. -āvī, -ātum megöl
- **negō** 1. -āvī, -ātum nemet mond (megtagad)
- nēmō, -inis** *m* senki
- nepōs, -ōtis** *mf* unoka
- Neptūnus, -ī* *m* N. (a vizek istene)
- neque** és nem, nem is
- nequeō** 4. -īvī, -ītum nem képes, nem tud
- nesciō** 4. -īvī, -ītum nem tud, nem ismer
- nēve** vagy ne, se(m) ne
- nīdus, -ī** *m* fészék
- niger, nigra, nigrum** fekete, sötét

nihil v. **nīl** semmi

nimis v. **nīmium** nagyon, túl(ságosan)

niśi ha(csak) nem

• **nōbilis** 2 nemes, előkelő; híres

• **nōbiscum** velünk, magunkkal

nōdus, -ī *m* csomó, kötés

• **nōmen**, -inis *n* név

• **nōminō** 1. -āvī, -ātum nevez (aminek: *acc.*)

• **nōn** nem; **nōn solum...**, **sed etiam** nem-csak..., hanem... is

nōndum még nem

nōnne nemde?

nōnnūllus 3 némely, néhány, kevés

nōnus 3 kilencedik

• **nōs** mi, minket

• **nōscō** 3. **nōvī**, **nōtum** (meg)ismer, (meg)tud

• **noster**, **nostra**, **nostrum** miénk, a mi... -nk

notō 1. -āvī, -ātum megjegyez

novem kilenc

• **novus** 3 új

nox, **noctis** *f* éjszaka

nūbilum, -ī *n* felhő(zet), ború

nūbilus 3 felhős, borús

nūbō 3. **nūpsī**, **nūptum** férjhez megy, házasodik

• **nūllus** 3 semmiféle, egy sem, senki

num vajon? ugye nem?

Numa Pompilius, -ae -ī *m* N. P. (a második római király)

numerō 1. -āvī, -ātum számlál, elsorol

• **numerus**, -ī *m* szám, mennyiség

Numitor, -ōris *m* N. (albai király)

numquam sohasem

nunc most

• **nūntiō** 1. -āvī, -ātum hírül ad, jelent

nūntius, -iī *m* hír(nök)

nusquam sehöl(sem); sehová sem

nūtriō 4. -ivī, -itum táplál, támogat, erősít

o ó!

ob (+*acc.*) -ért, miatt

obscurus 3 homályos, sötét

observō 1. -āvī, -ātum megfigyel

obtegō 3. -tēxī, -tectum befed, eltakar

obtineō 2. -tinuī, -tentum elfoglal, birtokálba vesz, birtokában tart

occāsio, -nis *f* alkalom

• **occidō** 3. -cīdī, -cīsum levág, leterít, megöl

• **occupō** 1. -āvī, -ātum elfoglal, megszáll

Ōceanus, -ī *m* világtenger, óceán

• **oculus**, -ī *m* szem

• **ōdī**, -isse gyűlöl

odiōsus 3 gyűlölt, gyűlöletes

• **officium**, -ī *n* kötelesség, tisztség

• **oh** ó!

ōlim egykor

ōmen, -inis *n* előjel

omnipotēns (-entis) mindenható

omnis 2 minden, összes

• **oppidum**, -ī *n* város (Rómán kívül)

opportūnus 3 hasznos, alkalmas; ügyes

• **ops**, **opis** *f* hatalom, segítség

• **optimus** 3 legjobb, legkedvezőbb

optō 1. -āvī, -ātum óhajt, kíván

• **opus**, -eris *n* mű, munka

• **ōra**, -ae *f* part

ōrāculum, -ī *n* jóslat, jóshely, jóslás

• **orbis**, -is *m* kör, kerekesség

orbis terrarum földkerekesség

• **ōrdō**, -inis *m* rend, sor

origō, -inis *f* eredet, származás

• **orior**, **orīrī**, **ortus sum** felkel, keletkezik, támad

ōrnātus, -ūs *m* dísz(ruha)

• **ōrō** 1. -āvī, -ātum kér(lel), könyörög

ortus 3 a keletkezett

• **ōs**, **ōris** *n* száj, arc, tekintet

ōsculum, -ī *n* csók

ōsor, -ōris *m* gyűlölködő

ostendō 3. -tendī, -tēsum v. -tentum megmutat, bemutat

Ostiēnsis 2 ostiai; Ostia kikötővárosba tartó

ōstium, -iī *n* ajtó, kapu; torkolat

ovō 1. -āvī, -ātum ujjong; kisebb diadalmenetet tart

ōvum, -ī *n* tojás

Palātīnus 3 palatiumi

Palātium, -ī *n* P. (hegy Rómában)

palma, -ae *f* pálma

pānis, -is *m* kenyér

Pannonia, -ae *f* Pannónia

Pannoniū, -ōrum *m* pannóniaiak (Pannónia lakói)

• **pār** (paris) egyenlő, egyforma

parātus 3 elkészült, kész

parcō 3. pepercī, parsūrus kímél (akit: *dat.*)

• **parēns, -entis** *mf* szülő

pāreō 2. -uī, -itūrus engedelmeskedik

• **parō 1. -āvī, -ātum** készít, rendez, szerez

• **pars, partis** *f* rész; fél

• **parvus 3** kicsi, kis

pāscō 3. pāvī, pāstum legeltet; gyönyörködtet

passiō, -nis *f* szenvedés

pāstor, -ōris *m* pásztor

pateō 2. -uī nyitva van

• **pater, patris** *m* atya, apa

pater familiās családapája

• **pator, patī, passus** *sum* tűr, szenved, kiáll

• **patria, -ae** *f* haza

patricius, -iī *m* patrícius, nemes

• **patrius 3** atyai, ősi

• **patrōnus, -ī** *m* pártfogó, gyám

• **paucus 3** kevés, csekély, néhány

paulātim lassanként, lassacskán

• **pāx, pācis** *f* béke

• **pectus, -oris** *n* mell, kebel; szív, lélek

pecūnia, -ae *f* vagyon, pénz

pendeō 2. pendendī függ, csüng

• **pēsum, -ī** *n* feladat

pēnūria, -ae *f* hiány, szükség

• **per (+acc.)** vmin át, keresztül; által

percontor, percontārī, -ātus *sum* kérdezősködik, tudakol

pereō, -ire, -iī, -itūrus elpusztul, tönkremegy

perficiō 3. -fēcī, -fectum elvégez, véghezvisz, befejez, teljesít

pergō 3. perrēxī, perrectum siet, folytat

• **periculum, -ī** *n* veszély, veszedelem, kockázat

• **perniciēs, -ēī** *f* pusztulás, romlás

Persae, -ārum *m* perzsák

persaepe igen gyakran

persōna, -ae *f* álarc, szerep; személy

persōnificātiō, -nis *f* megszemélyesítés

perterritus 3 (meg)ijedt, rémült

pervāstō 1. -āvī, -ātum végigpusztít, feldúl

• **pestis, -is** *f* dögvész, pusztulás

• **petō 3. -ivī, -itum** kér, keres, követel; megátmad

philomēla, -ae *f* fülemüle

• **philosophus, -ī** *m* filozófus, bölcs(elő)

Phoebus, -ī *m* Ph. Apollo (napisten)

pictus 3 festett, díszes

pietās, -ātis *f* kegyesség, kegyelet, (vallásos) tisztelet

pignus, -oris *n* zálog; gyermek

pius 3 kegyes, kötelességtudó, istenfélő, jószágos

• **placeō 2. -uī, -itum** tetszik

• **plēbēius, -iī** *m* plebejus

• **plēbs, -bis** *f* (köz)nép

plēnus 3 teli

plērique, plēraeque, plēraque legtöbb(en)

• **plūrimus 3** legtöbb, igen sok

• **plūs (plūris)** több

Plūtō, -nis *m* P. (az alvilág istene)

• **poena, -ae** *f* büntetés; kín

poēta, -ae *m* költő

pompa, -ae *f* díszmenet, felvonulás

Pompēius 3 pompeiusi, Pompeius alapította

• **pōnō 3. posuī, positum** helyez, rak, felállít

• **pōns, pōntis** *m* híd

populāris 2 népi, népszerű

• **populus, -ī** *m* nép

Porsenna, -ae *m* P. (Etruria királya)

• **porta, -ae** *f* kapu, ajtó, átjáró

• **porticus, -ūs** *f* oszlopcsarnok

• **portō 1. -āvī, -ātum** visz, hoz, szállít, hordoz

• **possum, posse, potuī** képes, tud, bír; -hat, -het

post (+acc.) után; *adv.* azután

posteā azután, később

postquam miután

posterus 3 következő

postrēmō végül, végre

• **potēns (-entis)** hatalmas, uralkodó, erős

• **potestās, -ātis** *f* hatalom, erő

potius inkább, jobban

prae (+abl.) előtt

• **praebeō 2. -uī, -itum** nyújt, ad

praeceptor, -ōris *m* oktató

praeclārus 3 igen híres, kiváló, ragyogó

• **praeda, -ae** *f* zsákmány

• **praedicō 3. -dixī, -dictum** előre megmond, megjósol

praefectus, -ī *m* parancsnok, felügyelő

- **praemium**, -iī *n* jutalom
- praenōmen**, -inis *n* előnév, személynév
- praesum**, -esse, -fuī jelen van; élen áll
vminek (*dat.*)
- **praesēns** (-entis) jelen (lévő)
- praeter** (+*acc.*) mellett, vmin kívül
- praeteritus** 3 múlt
- praetextus** 3 bíborral szegélyezett
- praetextātus** 3 bíborszegélyű tógát viselő;
kiskorú
- praetor**, -ōris *m* praetor, elöljáró
- **premō** 3. **pressī**, **pressum** nyom, szorít
- prīdem** régen, egykor
- prīum** először, kezdetben
- **prīmus** 3 első
- **prīnceps** (-ipis) legelső
- prīnceps**, -ipis *m* legelső ember, vezető;
fejedelem, császár
- **prīncipium**, -iī *n* kezdet, elv
- **prīvātus** 3 magán-
- **prō** (+*abl.*) -ért, miatt, érdekében, helyett, előtt; szerint
- **prōcēdō** 3. -cessī, -cessum bevonul, kivonul
- procul** messze, távol
- **proelium**, -iī *n* csata, ütközet, viadal, harc
- prōfectō** valóban
- prōferō**, -ferre, -tulī, -lātum előrehoz, ki-
terjeszt
- professor**, -ōris *m* tanár
- profēstus** 3 közönséges, nem ünnepi
- diēs profēstus** hétköznapi
- prōfugiō** 3. -fūgī elfut, elmenekül
- prōgnātus** 3 született, szülött, származó
(akitől: *abl.*)
- prope** (+*acc.*) közelében
- propīnō** 1. -āvī, -ātum felszolgál, felkö-
szönt
- propinquus** 3 közeli, rokon
- **properō** 1. -āvī, -ātum siet(tet)
- propitius** 3 kegyes, jóindulatú
- propterea** ezért
- prosper(us)** 3 kedvező, szerencsés
- prōsum**, **prōdesse**, **prōfuī** hasznára van
- prōtegō** 3. -tēxī, -tectum befed, betakar,
védelmez, oltalmaz
- prōverbium**, -iī *n* szállóige, közmondás
- **prōvincia**, -ae *f* provincia, tartomány
- **proximus** 3 legközelebbi

- prūdēns** (-entis) előrelátó, okos
- **pūblicus** 3 közös, nyilvános, állami
Pūblius, -ī *m* P. (római férfinév)
- pudicus** 3 szemérmes
- **puella**, -ae *f* leány
- **puer**, -ī *m* fiú
- **pūgna**, -ae *f* harc, küzdelem, csata
- **pūgnō** 1. -āvī, -ātum harcol, küzd
- **pulcher**, **pulchra**, **pulchrum** szép
- pullus**, -ī *m* kölyök, fióka; csirke
- pūnctum**, -ī *n* pont; szavazatpont
- pūniō** 4. -ivī, -itum (meg)büntet
- pūrgō** 1. -āvī, -ātum megtisztít
- **putō** 1. -āvī, -ātum gondol, vél, tart (akit
aminek: 2 *acc.*)
- Pythia*, -ae *f* P. (Apolló delphoi papnője)
- **quaerō** 3. **quaesivī**, **quaesitum** keres, kér-
dez
- quaestor**, -ōris *m* quaestor (pénzügyi tiszt-
viselő)
- quālis** 2 amilyen; milyen?
- **quam** mint; mennyire!
- quamdīū** ameddig; mily sokáig? meddig?
- quamquam** ámbár, noha
- quandō** amikor; mikor?
- quantus** 3 ahány, amennyi; mennyi? mek-
kora?
- quārē** miért? mi okból?
- quartus** 3 negyedik
- quasī** mintha, mintegy
- quattuor** négy
- que** (tapadószó) és, is
- **quī**, **quae**, **quod** aki, ami, amely; melyik?
milyen? miféle?
- quia** mivel, minthogy, mert
- quibuscum** akikkel
- **quid** mi? mit?
- quīdam**, **quaedam**, **quoddam** egy bizonyos,
valamely, némely
- quidem** bizony, mindenesetre, legalább,
ugyan
- quidnī** hogyan; miért ne?
- **quiēs**, -ētis *f* nyugalom, pihenés
- quīlibet**, **quaelibet**, **quodlibet** akármelyik,
bármelyik, mindegyik
- quīntus** 3 ötödik
- Quīntus*, -ī *m* Q. (római férfinév)
- Quirīnālis* (*collis*) Q. (római domb neve)

• **quis** ki?
quisnam, quidnam ugyan ki? ugyan mi?
quisque, quaeque, quidque ki-ki, mind-egyik
quisquam, quidquam v. **quicquam** valaki, valami, bárki, bármi
quisquis, quidquid bárki, bármi; minden egyes, mindegyik
quīvis, quaevis, quodvis bármelyik, bármi-lyen
quō ahová, amerre; hová?
quod mert, mivel
quōmodō hogyan?
quōnam vajon hol?
quondam egykor, hajdan; olykor, néha
quoque is (a szó után)
quōsum hová? merre?
quot ahány; hány?
quotannis évente, minden évben

• **rapiō 3. rapuī, raptum** elragad, elrabol
raptus 3 elrabolt
rārus 3 ritka
• **rātiō, -nis** f számítás, megfontolás, értelem
Rēa Silvia, -ae, -ae f R. S. (Romulus és Remus anyja)
recipiō 3. -cēpī, -ceptum visszavesz, visszafogad, befogad; visszavon
• **rēctus 3** egyenes, helyes
• **reddō 3. -didī, -ditum** visszaad, megad
redeō, -ire, -iī, -itum visszatér, visszamegy, visszajön
• **referō, -ferre, rettulī, relātum** visszahoz, visszavisz; tanúsít
• **reficiō 3. -fēcī, -fectum** megújít, felújít, helyreállít
rēgālis 2 királyi
• **rēgīna, -ae f** királynő, királyné
• **regiō, -nis f** vidék, táj
rēgius 3 királyi
rēgnō 1. -āvī, -ātum uralkodik
• **rēgnum, -ī n** királyság, uralom; ország, birodalom
• **regō 3. rēxī, rēctum** irányít, kormányoz, igazgat
regyrō 1. -āvī, -ātum visszaforgat
• **relinquō 3. -liquī, -lictum** hátrahagy, elhagy
reliquiae, -arum f maradvány(ok), romok

reliquus 3 hátrahagyott *plur.* a többi
removeō 2. -mōvī, -mōtum visszamozdít, visszahelyez, elmozdít
Remus, -ī m R. (Romulus ikertestvére)
• **repellō 3. reppulī, repulsum** visszaűz, visszaver
repetitiō, -nis f ismétlés
requiēs, -ētis f (*acc. requiem, abl.: requiē*) nyugalom, pihenés
• **rēs, reī f** dolog, ügy, lényeg; állam
rēs gestae, rērum gestārum f (véghez vitt) tettek, események
• **rēs pública, reī públicae f** közügy, köz-társaság; állam
• **reservō 1. -āvī, -ātum** megőriz, megtart, fenntart
respiciō 3. -spēxī, -spectum visszatekint, hátranéz, megfontol, meggondol
• **repondeō 2. -spondī, -spōnsum** felel, válaszol
restituō 3. -uī, -ūtum visszaállít, helyreállít
• **rēx, rēgis m** király
Rhēnus, -ī m Rajna
• **rīdeō 2. rīsī, rīsum** nevet, kacag
• **rīpa, -ae f** (folyó)part
rogitō 1. -āvī, -ātum kérdezget
• **rogō 1. -āvī, -ātum** kér, kérdez
rogus, -ī m máglya
Rōma, -ae f Róma
Rōmānus 3 római
Rōmānus, -ī m római ember
Rōmulus, -ī m R. (Róma alapítója)
rosa, -ae f rózsza

S(ānctus) Sz(en)t
sabbatum, -ī n szombat
Sabīnus 3 szabin
• **sacer, sacra, sacrum** szent
sacra facit áldozatot mutat be
• **sacerdōs, -ōtis mf** pap(nő)
• **sacrificium, -iī n** áldozat(i cselekmény)
sacrum, -ī n áldozat(i szertartás)
saepe gyakran
salūs, -ūtis f üdv, jólét; üdvözlés
• **salūtō 1. -āvī, -ātum** köszönt, üdvözlöl
salvē légy jó egészségben!
salveō 2. egészséges, jól van
• **sānctus 3** szentelt (akinek: *dat.*), szent
• **sapiēns (-entis)** bölcs

sat(is) elég
Sāturnālia, *-(ōr)um* Saturnus ünnepe *plur.*
dat., abl. -ibus
Sāturnus, *-ī m* S. (ősi isten)
Scaevola, *-ae m* balkezes
schola, *-ae f* iskola
 • **scientia**, *-ae f* tudomány, ismeret
scīlicet tudniillik
scindō 3. **scidī**, **scissum** széttép, széthasít,
 kettészakít
 • **sciō 4.** **scivī**, **-scītum** tud, ismer
scriba, *-ae m* írnok
 • **scribō 3.** **-scripsī**, **-scriptum** ír
scriptor, *-ōris m* író
scriptum, *-ī n* írás, írat
scutella, *-ae f* tál, csésze
 • **sē** magát, magukat
secō 1. **secuī**, **sectum** levág
secum magával, magukkal
secundum (+*acc.*) szerint
secundus 3 második; kedvező
secūris, *-is f* bárd
 • **sed** de, hanem
 • **sedeō 2.** **sēdī**, **sessum** ül
sēgregō 1. **-āvī**, **-ātum** elkülönít, szétválaszt
sella, *-ae f* szék
sella curulis hivatali (dísz)szék
sēmentis, *-is f* vetés
 • **semper** mindig
senātor, *-ōris m* senator (a senatus tagja)
 • **senātus**, *-ūs m* senatus, államtanács
 • **senectūs**, *-ūtis f* öregség, öregkor
 • **senex** (senis) öreg
 • **sententia**, *-ae f* gondolat, mondat; bölcs
 mondás
 • **sentiō 4.** **sēnsī**, **sēnsum** érez, észlel, tud,
 vél, gondol
septem hét
septimus 3 hetedik
sepulcrum, *-ī n* sír(domb) v. -emlék)
 • **sequor**, **sequī**, **secūtus sum** követ, kísér
serva, *-ae f* rabszolganő
 • **serviō 4.** **-īvī**, **-ītum** szolgál
servitium, *-iī n* (rab)szolgaság
servitūs, *-ūtis f* (rab)szolgaság
Servius Tullius, *-ī, -ī m* s. T. (Róma hatodik
 királya)
 • **servō 1.** **-āvī**, **-ātum** (meg)őríz, megtart
 • **servus**, *-ī m* rabszolga

sēsē önmagát, önmagától
seu vagy, akár
sevērus 3 komoly, szigorú
sex hat
sextus 3 hatodik
Sextus, *-ī m* S. (római férfinév)
sī ha
sibi magának, maguknak
Sibylla, *-ae f* Szibilla
sīc így; olyan
sīcut miként, ahogyan
sīdus, *-eris n* csillag(zat)
 • **significō 1.** **-āvī**, **-ātum** jelez, jelent
 • **signum**, *-ī n* jel(szó), jelvény
 • **silentium**, *-iī n* csend, hallgatás
silentium date csendben legyetek!
 • **silva**, *-ae f* erdő
Silvānus, *-ī m* S. (az erdők istene)
 • **similis 2** hasonló
 • **simplex** (*-icis*) egynemű, egyszerű
simulatque mihelyt
sine (+*abl.*) nélkül
singulus 3 (minden) egyes, egyedüli
singulī, *-ae, -a* egy-egy, egyes(ek)
sinister, *-tra, -trum* bal
 • **sinō 3.** **sīvī**, **sītum** enged, hagy
 • **sinus**, *-ūs m* öl, öböl
sīve vagy, akár
sōbrius 3 józan
socer, *-ī m* após
 • **societās**, *-ātis f* szövetség, közösség
sociō 1. **-āvī**, **-ātum** egyesít, társít
 (akihez: *dat.*)
 • **socius**, *-iī m* társ, szövetséges
Sōcratēs, *-is m* S. (athéni bölcselő,
 Kr. e. V. század)
 • **Sōl**, *-is m* napisten; nap (égitest)
sollemnis 2 ünnepi
sōlum csak
 • **sōlus 3** egyedüli, magányos
solvō 3. **solvī**, **solūtum** (ki)old, megold,
 megfizet
somniō 1. **-āvī**, **-ātum** álmodik, alszik
somnus, *-ī m* alvás, álom
 • **sonitus**, *-ūs m* hang(zás), zaj
 • **soror**, *-ōris f* nővér, leánytestvér
 • **sors**, **sortis** *f* sors, szerencse
spatium, *-iī n* tér(köz), távolság,
 terjedelem, nagyság

- **spectāculum**, -ī *n* látvány(osság)
- **spectō 1.** -āvī, -ātum (meg)néz, szemlél, tekint, céloz; fordul, kerül

spērātus 3 remélt

- **spērō 1.** -āvī, -ātum remél
- **spēs**, **speī** *f* remény

sphaera, -ae *f* gömb

- **spiritus**, -ūs *m* lehelet, lélek

statim rögtön, tüstént, nyomban

statuō 3. -uī, -ūtum felállít, alapít; elhatároz

stertō 3 hortyog, horkol

stilus, -ī *m* íróvessző; stílus

stipendium, -iī *n* zsold

- **stō 1.** **stetī**, **stātūrus** áll
- **struō 3.** **strūxī**, **strūctum** rak, épít, emel
- **studeō 2.** -uī törekszik; tanul

studiōsus 3 igyekvő, tudós (amiben: *gen.*)

studium, -iī *n* törekvés, buzgalom; tanulmány, tudás

suāvis, -e kellemes, kedves, édes

sub (+*abl.*) alatt

subdō 3. -didī, -ditum alávet (aminek: *dat.*)

subitō hirtelen, váratlanul

- **sum**, **esse**, **fuī** van
- **summus 3** legfelső, legfőbb; teljes
- **super** (+*acc.*) fölé, fölött

superbia, -ae *f* gőg, büszkeség

- **superbus 3** gőgös, büszke; zsarnoki

superō 1. -āvī, -ātum felülmúl; fennmarad

supersum, -esse, -fuī fennmarad, életben marad

- **superus 3** felső; égi

supplex (-icis) letérdelő, esdve kérő, könyörgő

supplicium, -iī *n* könyörgés, büntetés, gyötrelm

supplicō 1. -āvī, -ātum könyörög (akihez: *dat.*)

sūs, **suis** *mf* disznó

- **suus 3** övé, övék; sajátja, sajátjuk

symp̄hōnia, -ae *f* zene; ének

Syrācūsae, -ārum *f* Szirakúza (szicíliai város)

Syrācūsānī, -ōrum *m* Szirakúza lakosai

- **tabula**, -ae *f* tábla, térkép
- **taceō 2.** -uī, -itum hallgat

taciturnitās, -ātis *f* hallgatás, hallgatagság

tālis 2 ilyen, olyan

tam oly(an), annyira

tamen mégis, mindenesetre, hasonlóképp

tandem végre, végül is

- **tangō 3.** **tetigī**, **tāctum** érint

tantum csak, annyira

- **tantus 3** akkora, (oly) nagy

Tarquinius Superbus, -ī, -ī *m* T. S. (Róma hetedik királya)

tēcum veled, magaddal

tellūs, -ūris *f* föld

- **tēlum**, -ī *n* dárda, (támadó)fegyver

tempestās, -ātis *f* idő(járás), vihar, zivatar

- **templum**, -ī *n* templom, szentély

tempus, -oris *n* idő

- **teneō 2.** **tenuī**, **tentum** tart, birtokol

tener, -a, -um gyenge, gyengéd, zsenge

tentō 1. -āvī, -ātum megkísérel, megpróbál

ter háromszor

Terentius, -ī *m* Publius T. Afer (vígjátékíró, Kr. e. II. század)

ternī, -ae, -a három-három

- **terra**, -ae *f* (száraz)föld, terület

terra marīque szárazföldön és tengeren, szárazon és vízen

terror, -ōris *m* rémület

tertius 3 harmadik

- **theātrum**, -ī *n* színház

Thermopylae, -ārum *f* Thermopülé (görög hegyszoros Lokrisz tartományban)

Tiberis, -is *m* T. (római folyó)

- **timeō 2.** -uī fél (amitől: *acc.*); aggódik

Tirō, -nis *m* T. (a gyorsírás feltalálója)

- **toga**, -ae *f* tóga (római öltözet)

tot annyi

- **tōtus 3** egész, teljes
- **trādō 3.** -didī, -ditum átad, hagyományoz
- **trahō 3.** **trāxī**, **tractum** húz, vonszol; vonz
- **trāns** (+*acc.*) át, keresztül

trānseō, -ire, -iī, -itum átmegy, átkel (amin: *acc.*); elmúlik

trecentī, -ae, -a háromszáz

trēs, **tria** három

tribūnal, -ālis *n* emelvény

- **tribuō 3.** -uī, -ūtum oszt, juttat

tribus, -ūs *f* (választó)kerület, néptörzs

trigeminī, -ōrum *m* hármas ikrek

trīstis 2 szomorú, gyászos

trīstitia, -ae *f* szomorúság, gyász

trīticum, **-ī** *n* gabona, búza
triumphālis 2 győzedelmi, diadal-
triumphō 1. **-āvī**, **-ātum** diadalmaskodik,
diadalmenetet tart

• **triumphus**, **-ī** *m* diadalmenet
triumphum agit diadalmenetet tart

Trōia, **-ae** *f* Trója (kis-ázsiai város)

Trōiānī, **-ōrum** *m* trójaiak

Trōiānus 3 trójai

• **tū** te

tuba, **-ae** *f* harsona, trombita

Tullus Hostilius, **-ī**, *i* *m* T. H. (Róma harmadik királya)

• **tum** v. **tunc** akkor

tumultus, **-ūs** *m* lármá, zűrzavar

tunica, **-ae** *f* tunika (gyapjú v. vászon)
ingszerű alsóruha

• **turba**, **-ae** *f* tömeg, zavar(gás)

• **turpis** 2 rút, csúf, gyalázatos

Tūsus 3 etruszk

• **tūtus** 3 biztos, biztonságos

tuus 3 tiéd, a te... -d

• **ubī** ahol, mihelyt; hol?

ubīque mindenütt

ūllus 3 egynémely, valamely

ultimus 3 utolsó

• **ultrā** (+*acc.*) vmin túl

ultrō azonkívül, önként

• **umbra**, **-ae** *f* árnyék

ūnā együtt

unde ahonnan; honnan?

ūndecim tizenegy

ūndecimus 3 tizenegyedik

Ungarī, **-ōrum** *m* magyarok

ūnus 3 egy (1)

• **urbs**, **urbis** *f* város, főváros, (Róma)

ūrō 3. **üssi**, **üstum** éget

ursus, **-ī** *m* medve

ūsque ad (+*acc.*) egészen ...-ig

ūsus, **-ūs** *m* használat, gyakorlat

utinam bárcsak

üstus 3 égett, megperzselt

ut hogy, ahogy, amint

uter, **utra**, **utrum** melyik (kettő közül)

uterque, **utraque**, **utrumque** mindkettő

• **ūtilis** 2 hasznos

ūtilitās, **-ātis** *f* haszon, hasznosság

• **ūtor**, **ūtī**, **ūsus** *sum* használ vmit,
él vmivel (*abl.*)

utrimque mindkét részről

utrum vajon

ūva, **-ae** *f* szőlő(fürt)

• **uxor**, **-ōris** *f* feleség

vacō 1. **-āvī**, **-ātum** üres, híján van, nélkülöz
(*amit: abl.*)

vādō 3. megy, lép, halad

vagō 1. **-āvī**, **-ātum** kóborol, bolyong

valdē erősen, nagyon

• **valeō** 2. **-uī** erős, egészséges; bír, tud

validus 3 erős

• **varius** 3 különféle, változatos, tarka

vāsculum, **-ī** *n* edény(ke)

vāstō 1. **-āvī**, **-ātum** (el)pusztít

vātēs, **-is** *m* látnok, költő, jövőmondó

-ve (tapadószerű) vagy

vehemēns (**-entis**) heves; határozott

vel vagy, akár

velōx (**-ōcis**) gyors, sebes

velut miként

vēnātiō, **-nis** *f* vadászat

venia, **-ae** *f* kegy(eleme), engedély

• **veniō** 4. **vēnī**, **ventum** jön

venter, **-tris** *m* has, gyomor

Venus, **-eris** *f* V. (a szépség és szerelem
istennője)

vēr, **-is** *n* tavasz

• **verbum**, **-ī** *n* szó, ige

Vergilius, **-ī** *m* Publius V. Maro (epikus
költő, Kr. e. 70–19)

vērītās, **-ātis** *f* igazság(szeretet)

vērō valóban, azonban, ellenben, pedig, de

versātus 3 forgolódó; tájékozott

• **versus**, **-ūs** *m* vers(sor)

• **vertō** 3. **vertī**, **versum** (meg)fordít, forgat

• **vērūs** 3 igaz(i), helyes

Vesta, **-ae** *f* V. (a házi tűzhely istennője)

Vestālis 2 Vestához tartozó

vester, **vestra**, **vestrum** tiétek, a ti ...-tek

vestis, **-is** *f* ruha, ruházat

vetō 1. **-uī**, **-itum** megtilt

• **vetus** (**-eris**) régi, öreg

• **via**, **-ae** *f* út

vīcīnus 3 szomszéd(os)

• **victor**, **-ōris** *m* győztes, győző

- **victōria**, -ae *f* győzelem
- **videō 2. vīdī, vīsum** lát; ügyel, vigyáz
- vīlica**, -ae *f* gazdasszony
- vīlicus**, -ī *m* gazda
- vīlis 2** silány, értéktelen, olcsó
- villa**, -ae *f* falusi ház, nyaraló
- Vīminālis (collis) V.** (római domb neve)
- **vincō 3. vīcī, victum** (le)győz
- **vīnum**, -ī *n* bor
- **vir**, -ī *m* férfi; férj
- virēns (-entis)** viruló, zöldellő
- virginālis 2** lánynak való, lányé
- **virgō, -inis** *f* leány, szűz, hajadon
- virgula**, -ae vesszőcske, (zöld) ágacska
- viridis 2** virágzó, friss
- **virtūs, -ūtis** *f* erény, férfiasság, vitézség; érdem
- **vīs (plur. vīres, -ium)** *f* erő(szak); haderő
- vīsītō 1. -āvī, -ātum** meglátogat
- **vīta**, -ae *f* élet

- vītam agit** (életet) él
- **vīvō 3. vīxī, victūrus** él
- vīvus 3** élő
- vix** alig
- **vōbiscum** veletek, magatokkal
- **vocō 1. -āvī, -ātum** hív, szólít, nevez (aminek: *acc.*)
- volītō, -āvī, ātum** repked, röpdös
- volō 1. -āvī, -ātum** (el)repül
- **volō, velle, voluī** akar
- volucris, -is** *f* szárnyas, madár
- **voluntās, -ātis** *f* akarat
- voluptās, -ātis** *f* gyönyör(űség), élvezet, öröm
- vōs** ti, titeket
- **vōx, vōcis** *f* hang, szó
- Vulcānus, -ī m V.** (a tűz istene, az istenek kovácsa)
- vulnerātus 3** megsebzett, sebesült
- vulnerō 1. -āvī, -ātum** megsebesít
- **vultus, -ūs m** arc, tekintet

Forrásjegyzék a tankönyv fotóihoz

11. Aeneas apjával és fiával szobor Gorsiumban (Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár)
 18. Carlo Brogi: Romulus és Remus (Museo della Certosa, Pavia, közkins)
 20. Oltár Ostiából (Palazzo Massimo alle Terme, Róma, közkins)
 21. M. Cornelius Statius síremléke © Bridgeman Images
 22. A gyermek Nero császár szobra (Musei Vaticani, Róma, közkins)
 28. Római lakóház (E. Brödner: Wöhen in der Antike, Darmstadt, 1989. Duke University, Durham)
 36. Dombormű Traianus diadalívén (Benevento, közkins)
 38. Pallasz Athéné egy görög sztéléről (Mouseio Akropolis, Athén, közkins)
 39. Pompeii falfestmény (Aree archeologiche di Pompei, Ercolano e Torre Annunziata, Pompei, közkins)
 42. A ludi magister tanítványaival dombormű (Rheinisches Landesmuseum, Trier, közkins)
 51. Arkhimédész ábrázolás, mozaik (Städtische Galerie Liebieghaus, Frankfurt am Main, közkins)
 58. Római áldozatbemutató (William R. and Clarice V. Spurlock Museum, Urbana, közkins)
 69. Gladiátorharc mozaik © Tarker / Bridgeman Images
 74. Szántó paraszt szobrocsonkja © Bridgeman Images
 75. Római kori villagazdaság és romkert (Magyar Nemzeti Múzeum Villa Romana Baláca, Balácapusztán)
 79. Johann Heinrich Schöpfung: A szabin nők elrablása Photo © Fine Art Images / Bridgeman Images
 83. Jacques-Louis David: Horatiusok esküje © Bridgeman Images
 88. Peter Paul Rubens: Mucius Scaevola Lars Porsenna előtt (Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest)
 111. Az ókori Róma makettje © Giancarlo Costa / Bridgeman Images
 142. A Mars-mező makettje (Wikimedia / Pascal Radigue)
 143. A Marcellus-színház és az Insula (Wikimedia / Jean-Pierre Dalbéra)
 143. Hadrianus mauzóleuma Photo © Andrea Jemolo / Bridgeman Images
 144. Peter Paul Rubens: Romulus és Remus © Copyright Universal Images Group / Bridgeman Images
 144. Cavalier d'Arpino: A Horatiusok és a Curiatiusok Photo © Andrea Jemolo / Bridgeman Images
- Shutterstock Képgyűjtemény: 17., 43., 49.; 50., 65., 68., 100., 137., 138., 142.
Shutterstock szerkesztői képek (/Shutterstock.com): 82. o. Krikkiat

Oktatási Hivatal
1055 Budapest, Szalay utca 10–14.
Telefon: (+36-1) 374-2100
E-mail: tankonyv@oh.gov.hu

A kiadásért felel: Brassói Sándor elnök
Raktári szám: OH-LAT09T
Felelős szerkesztő: Tóth Tímea
Utánnyomásra előkészítette: Hajas Attila
Tankönyvkiadási osztályvezető: Horváth Zoltán Ákos
Műszaki szerkesztő: Orlai Márton, Marcsek Ildikó
Grafikai szerkesztő: Megyeriné Kovács Katalin, Téglásy György
Nyomdai előkészítés: PGL Grafika Bt. Hontvári Judit,
Pattantyus Gergely
Terjedelem: 12,15 (A/5) ív + 8 oldal színes melléklet
A könyv tömege: 270 gramm
1. kiadás, 2025

Gyártás: Könyvtárellátó Nonprofit Kft.
Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató
A nyomdai megrendelés törzsszáma:

A Titus-diadalív

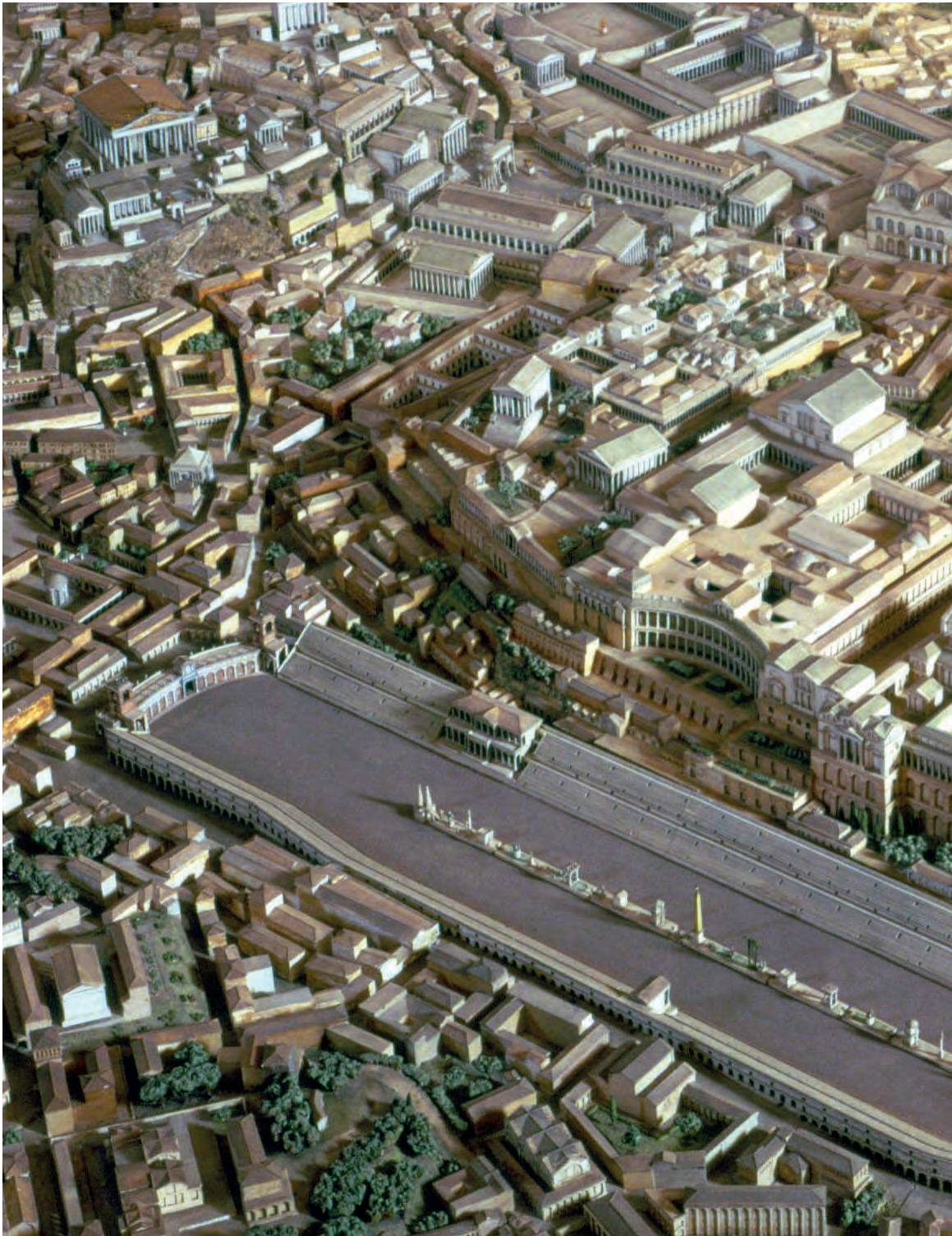
*A Titus-diadalív domborművei: Titus diadalmenete (fent)
Viszik Jeruzsálem jelképét, a menórát (lent)*

A Forum Romanum,

háttérben a Capitolium

Az ókori Róma makettje: a Circus Maximus, mögötte a Palatium

Jobbra fent a Colosseum

A Mars-mező (maketről) és a közepen álló Pantheon mai képe

A Marcellus-színház és az Insula Aesculapius templomával (makett)

Hadrianus mauzóleuma (makett)

Peter Paul Rubens, Romulus és Remus (festmény)

Cavalier d'Arpino, A Horatiusok és a Curiatiusok (freskó)

